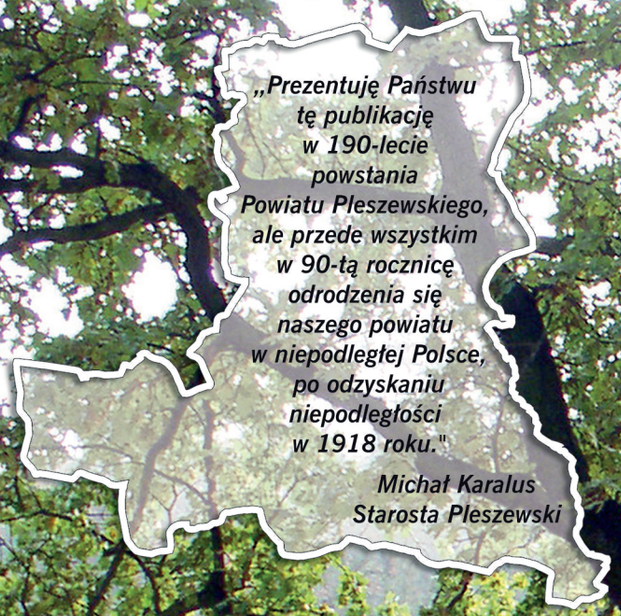

„Prezentuję Państwu tę publikację w 190-lecie powstania Powiatu Pleszewskiego, ale przede wszystkim w 90-tą rocznicę odrodzenia się naszego powiatu w niepodległej Polsce, po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku."

Michał Karalus
Starosta Pleszewski

WYDAWNICTWA POWIATU PLESZEWSKIEGO

ISBN 978-83-924749-1-3

Przyroda Powiatu Pleszewskiego

Tomasz Wilżak
Przemysław Żurawlew

Przyroda
Powiatu Pleszewskiego

STAROSTWO POWIATOWE W PLESZEWIE

Tomasz Wilżak
Przemysław Żurawlew

Przyroda
Powiatu Pleszewskiego

Pleszew 2008

Recenzenci:
dr Marcin Antczak, UAM Poznań
dr Aneta Czarna, AR Poznań

wszystkie
Fotografie:
wykonano na terenie
powiatu pleszewskiego

Robert Czajczyński (RC)
Krzysztof Gembalski (KG)
Marek Grabarczyk (MG)
Adam Karalus (AK)
Michał Karalus (MK)
Jan Lontkowski (JL)
Paweł Kaźmierczak (PK)
Eugeniusz Markiewicz (EM)
Piotr Paluszkiewicz (PP)
Tomasz Wilżak (TW)
Danuta Żurawlew (DŻ)
Adam Żurawlew (AŻ)
Przemysław Żurawlew (PŻ)

Mapy:
Tomasz Wilżak
Piotr Budnik (s. 10)

Skład i łamanie:
Piotr Budnik

Druk i oprawa:
FC DRUK, Piekarzew 10a, 63-300 Pleszew

Zdjęcie na okładce:
Pomnikowy dąb „Jan" (Gołuchów, fot. Robert Czajczyński)

Projekt okładki:
Robert Czajczyński

ISBN 978-83-924749-1-3

SŁOWO WSTĘPNE

Ziemia Powiatu Pleszewskiego jest krainą zróżnicowaną przyrodniczo. Jest administracyjnie wydzielonym fragmentem polskiej, a ściśle, wielkopolskiej ziemi. Powiat nasz ma swoje niepowtarzalne urokliwe zakątki krajobrazowe. Ma piękne budowle w pięknej przyrodniczej scenerii. Ma rzekę Prosnę: leniwą, a często z nurtem bystrym jak górski potok, ze skarpami z jaskółką brzegówką, gniazdami remizów, brzegami porośniętymi bujnie niczym gąszcz tropikalnego lasu... Ma enklawy cenne przyrodniczo, gdzie okazy flory i fauny ucieszą zarówno amatora jak i zawodowego przyrodnika, gdzie ssaki, ptaki, płazy i owady zadowolą miłośników przyrody z aparatami fotograficznymi, a na pewno ucieszą wszystkich, którzy chcą, lubią i potrafią dostrzec w otaczającej nas przyrodzie różnorodność i bogactwo form.

Piękno przyrody, która jest obok, coraz bardziej zależy od nas, od tego, jak ją potraktujemy i jak z nią współżyjemy. Jakie formy ochrony do jej przetrwania ustanowiliśmy? Jakie skupiska drzew, fascynujące aleje, założenia ogrodowo-parkowe, jakie łąki o upajających zapachach ziół, jakie ciche strumienie, urodzajne pola, piękne zimy, wschody i zachody słońca o różnych porach roku i dnia chcemy pozostawić naszym dzieciom i wnukom?

Są gminy w naszym powiecie, które z walorów przyrody uczyniły swoją markę turystyczną. Są gminy, w których form ochrony przyrody jest żenująco mało, zwłaszcza gdy mierzy się to skalą występującej na ich terenie różnorodności. To pokazuje ile możemy zrobić. Zadbajmy o to, co otrzymaliśmy od Stwórcy.

Przyroda Powiatu Pleszewskiego jest bogata w różnorodność gatunków. Dostrzeżmy ją i uszanujmy.

Jest naszą naturalną przestrzenią, częścią nas samych i radością życia.

Michał Karalus
Starosta Pleszewski
Pleszew, marzec 2008

Gniazdo remiza *Remiz pendulinus* (Bogusław, fot. MK)

Pracę dedykuję moim Rodzicom
T.W.

Pracę dedykuję mojej żonie Danusi
P.Ż.

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne....3

Od autorów....6

FIZJOGRAFIA....7
Budowa geologiczna....7
Gleby....9
Geomorfologia....9
Wody powierzchniowe....10
Klimat....16
Krajobraz....17

SZATA ROŚLINNA I GRZYBY....21
Uroczyska leśne....22
Parki podworskie....27
Pozostałe założenia parkowe....38
Zadrzewienia....40
Okazałe drzewa....41
Roślinność....45
Zbiorowiska leśne....45
Zbiorowiska zaroślowe....50
Zbiorowiska okrajkowe....50
Łąki....51
Roślinność wodna i szuwarowa....53
Rośliny....53
Mszaki *Bryophyta*....53
Paprotniki *Polypodiophyta*, skrzypy *Equisetophyta* i widłaki *Lycopodiophyta*....53
Rośliny nasienne *Spermatophyta*....55
Grzyby....61
Grzyby wielkoowocnikowe *Macromycetes*....61
Porosty *Lichenes*....64

ZWIERZĘTA....69
Bezkręgowce *Invertebrata*....69
Kręgowce *Vertebrata*....87
Ryby *Pisces*....87
Płazy *Amphibia*....90
Gady *Reptilia*....94
Ptaki *Aves*....95
Ssaki *Mammalia*....112

OCHRONA PRZYRODY....121
Obszary Chronionego Krajobrazu....122
Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000....123
Użytki ekologiczne....124
Pomniki przyrody....126
Wykaz aktów prawnych....136

PIŚMIENNICTWO....139

OD AUTORÓW

Próba przedstawienia przyrody obszaru o powierzchni kilkuset kilometrów kwadratowych nie jest zadaniem łatwym. Wiarygodność, różnorodność, dostępność danych źródłowych, ich przestrzenny i czasowy zakres decyduje o treści takiego opracowania. Oczywiście im większą szczegółowość publikacji założymy, tym dotkliwsze okazują się braki w wiedzy, a niejednorodność posiadanych informacji bardziej rażąca. Staraliśmy się zebrać wszelkie zasoby wiedzy dotyczące przyrody powiatu pleszewskiego, o jakich wiedzieliśmy i na jakie natknęliśmy się w trakcie poszukiwań. Następnie w sposób przystępny zaprezentować te informacje, tak by stanowiły źródło świadczące o bogactwie tutejszej przyrody, mimo jej długotrwałych przekształceń.

Prezentując dane historyczne pochodzące z pierwszej połowy XX wieku, opisujące występowanie roślin i zwierząt, udostępniamy także wiedzę zebraną w ciągu kilkunastu ostatnich lat. Czytelnik bez trudu dostrzeże, które organizmy i połacie Ziemi Pleszewskiej wymagają dalszych ukierunkowanych badań i obserwacji, które okolice warto odwiedzić, a które należałoby objąć ochroną. Blisko 40 lat temu, w opracowaniu dotyczącym całej Wielkopolski[1], „zabytki" przyrody powiatu pleszewskiego opisano zaledwie na czterech stronach. Dziś – już na ponad stu – przedstawiamy Czytelnikowi, już nie tylko wybitne walory przyrody regionu, ale wszystkie istotniejsze (spośród łatwo dostrzegalnych) jej składniki.

Ujęliśmy tu szereg niepublikowanych informacji, szczególnie o zwierzętach, ale większość danych pochodzi z publikacji - różnorodnych artykułów i książek. Oba źródła, aby zachować czytelność tekstu, przedstawiamy na zakończeniu każdego z rozdziałów. Zdając sobie sprawę z dużej luki w poznaniu m. in. zwierząt bezkręgowych, jakimi są motyle czy ważki, oraz nadal znacznego niedosytu informacji o okazałych drzewach i ich grupach, w roku 2007, już po napisaniu głównego zrębu tekstów rozdziałowych, rozpoczęliśmy uzupełnianie tych braków. Na ostatnim etapie prac nad niniejszym tomem powzięliśmy decyzję o zamieszczaniu w nim tak zebranych danych[2].

Przyroda Ziemi Pleszewskiej bez wątpienia kryje wiele tajemnic. Część z nich udało nam się odkryć spędzając setki dni w terenie i dziesiątki godzin podczas analizowania publikacji i materiałów niepublikowanych przekazanych nam przez naszych Kolegów. Nie pozostawiamy sobie jednak złudzeń, co do tego, że zgromadziliśmy wszelkie opublikowane materiały i dotarliśmy do wszystkich osób, które mogłyby wzbogacić niniejsze opracowanie.

Wskazane w pierwszym akapicie trudności wydają się mało istotne w kontekście pewnego, towarzyszącego nam na każdym etapie opracowywania tej książki, założenia, którym było zainteresowanie przyrodą jak największej grupy osób, Mieszkańców Ziemi Pleszewskiej oraz ludzi wizytujących w tych okolicach okazjonalnie.

T.W., P.Ż.
Kalisz-Kwileń, maj 2007

Okolice Nowolipska (fot. EM)

1 Publikacja Iwanowskiego i innych z roku 1966.
2 Zawarto informacje zebrane do dnia 31 grudnia 2007.

FIZJOGRAFIA[3]

Tomasz Wilżak

Powiat pleszewski znajduje się na obszarze dwóch mezoregionów fizyczno-geograficznych, które między innymi składają się na region geograficzny Niziny Południowowielkopolskiej. Wschodnia część powiatu, od zachodniej krawędzi doliny Prosny i okolic Rokutowa na południu, to fragment Równiny Rychwalskiej. Pozostały, południowy i zachodni, obszar powiatu wchodzi w skład Wysoczyzny Kaliskiej.

BUDOWA GEOLOGICZNA

Powierzchniowe utwory geologiczne powiatu pleszewskiego pochodzą z czwartorzędu - z plejstocenu i holocenu. Holoceńskie mady, żwiry, piaski, torfy i mułki znajdują się głównie w dolinie Prosny, a ich miąższość osiąga tam kilka metrów. Występujące na Równinie Rychwalskiej piaski akumulacji rzecznej, podobnie jak znajdujące się tam osady akumulacji zastoiskowej oraz gliny morenowe i piaski pleszewskiej części Wysoczyzny Kaliskiej, to utwory plejstoceńskie. Część z nich pochodzi z okresu zlodowacenia północnopodlaskiego, a część z czasów glacjału środkowopolskiego. Grubość utworów czwartorzędowych nie przekracza 100 m.

Mady rzeczne w dolinie Prosny koło Chocza (fot. RC)

3 Tu ograniczono się do opisu elementów abiotycznych środowiska przyrodniczego. Świat roślin, grzybów i zwierząt - pozostające w kręgu zainteresowań fizjografii - scharakteryzowano w kolejnych rozdziałach.

Poniżej piętra czwartorzędowego zalegają osady trzeciorzędu, a dokładniej neogenu (miocenu i pliocenu). Utwory mioceńskie to iły, mułki, piaski, żwiry z węglem brunatnym. Osady plioceńskie to głownie iły (tzw. poznańskie) i mułki z wkładami piasków drobnoziarnistych i pylastych. Grubość pokładów występujących tu pylastych i piaszczysto-pylastych iłów jest zróżnicowana. Przykładowo w gminie Czermin sięgają ponad 90 m, a koło Grodziska 25 m. Jeszcze głębiej znajduje się warstwa mezozoiczna z utworami górnej i dolnej kredy oraz jury górnej i środkowej (m. in. margle, wapienie i iły).

Glinianki w Nowej Wsi koło Pleszewa (fot. PŻ)

Głębokość zalegania i ilość utworów geologicznych determinuje ich dostępność do celów gospodarczych. W gminie Dobrzyca znajdują się złoża glin zwałowych i iłów plioceńskich (Fabianów). Na terenie gminy Pleszew występują piaski i iły plioceńskie. Gliny znajdują się tam koło Nowej Wsi i Kowalewa, a warto podkreślić, że w Lenartowicach surowiec ten eksploatowano już w połowie XIX wieku (obecnie tamtejsza cegielnia jest nieczynna). W gminie Gołuchów, w rejonie Bogusławia, Turska i Kucharek eksploatowano piaski i żwiry. W gminie Chocz ważniejsze kopaliny to iły trzeciorzędowe i piaski znajdujące się w rejonie Kwilenia. W okolicach Czermina występują piaski, żwiry i niewielkie złoża iłów. Gmina Gizałki zasobna jest w drobnoziarniste i średnioziarniste utwory piaszczyste charakteryzujące się dużą ilością ziaren kwarcowych. W wielu rejonach doliny Prosny oraz w dolinach mniejszych cieków, a także pomiędzy Oleścem Nowym a Józefowem znajdują się różnej wielkości pokłady torfów.

Piaskownia koło Kuchar (fot. TW)

GLEBY

W powiecie pleszewskim występują gleby żyzne i bardzo ubogie. Te pierwsze znajdujące się na zachód od doliny Prosny, w gminach Dobrzyca, Gołuchów, Czermin i Pleszew, to głównie gleby brunatne wyługowane i kwaśne wytworzone na piaskach słabo gliniastych i luźnych oraz gleby płowe. Część wschodnia powiatu - gminy Chocz i Gizałki - zdominowana jest przez rozwinięte na piaskach gleby bielicowe i bielice. Terasy zalewowe doliny Prosny oraz dolin mniejszych rzek zajęte są przez gleby aluwialne - mady piaszczysto-gliniaste oraz gleby bagienne, w tym torfowe. Gleby bagienne występują również w wielu bezodpływowych obniżeniach Równiny Rychwalskiej.

Stałym elementem gleb są zawleczone przez lodowiec odłamki skalne, które zostały „oszlifowane" przez spływające wody. Dawniej stosowane były jako materiał do budowy dróg i budynków. Z kolei na gruntach podmokłych - szczególnie w północnej części powiatu - powstawała odmiana limonitu, czyli złożone ze związków żelaza grudy rudawca (rudy darniowej/łąkowej), używane dawniej do wznoszenia domostw i budynków gospodarczych.

Droga z Kwilenia do Broniszewic wyłożona otoczakami, przy niej aleja jesionowa (fot. PŻ)

GEOMORFOLOGIA

Rzeźba terenu powiatu pleszewskiego jest umiarkowanie urozmaicona i generalnie została ukształtowana podczas zlodowacenia środkowopolskiego. Uwzględniając pochodzenie rzeźby i procesy rzeźbotwórcze możemy wyróżnić tu stare terasy piaszczyste z wydmami (na wschód od Prosny), równinę denudacyjną (większość terenu na zachód od Prosny), doliny i niższe terasy (dolina Prosny, dolina Lutyni) oraz ostańce denudacyjne (w okolicach Pleszewa). Tereny wysoczyznowe są na ogół płaskie, z rzadka poprzecinane dolinami rzek i mniejszych cieków. Znajdują się tam również lokalne obniżenia powstałe w wyniku działalności gospodarczej człowieka - torfianki, glinianki, piaskownie i żwirownie. Dno doliny Prosny

jest równe i wznosi się do kilku metrów nad poziom koryta rzeki, miejscami urozmaicają je starorzecza.

Najniżej położony punkt regionu znajduje się w gminie Gizałki (70,0 m n.p.m.), natomiast kulminacja przypada w okolicach Dobrzycy (158,0 m n.p.m.).

Powiat pleszewski (Starostwo Powiatowe w Pleszewie)

WODY POWIERZCHNIOWE

Wody płynące powiatu pleszewskiego należą do systemu wodnego (dorzecza) środkowej Odry w zlewni rzeki Warty (wyjąwszy niewielki zachodni fragment powiatu, pozostający w dorzeczu Orli, która uchodzi do Baryczy). Osiami sieci wodnej są dwie rzeki - płynąca wschodnią częścią powiatu - Prosna i przecinająca gminę Dobrzyca - Lutynia. Obie rzeki uchodzą do Warty w środkowym jej biegu, pierwsza z nich w 348, a druga w 333 km.

Prosna jest największą rzeką południowej Wielkopolski o długość 216,8 km i powierzchni zlewni 4.924,7 km^2. Początek bierze koło Wolęcina w województwie opolskim, płynie przez łódzkie i wielkopolskie będąc na wielu odcinkach rzeką rozgraniczającą województwa, powiaty i gminy. W powiecie pleszewskim szerokość doliny Prosny waha się od około 1,5 do 3 km. Prosna przepływa przez obszar glin

Prosna pod Kwileniem po wiosennych roztopach (fot. PŻ)

zwałowych i piasków lodowcowych pokrywających większość Wysoczyzny Kaliskiej. Średni przepływ wód tej rzeki w latach 1951-1980 (wodowskaz Bogusław) wynosił 16,5 m^3/s, maksimum przypadło w marcu (30,0 m^3/s), a minimum we wrześniu (8,59 m^3/s). Koryto Prosny miejscami jest uregulowane i obwałowane, choć istnieją silnie meandrujące fragmenty rzeki o dużych walorach przyrodniczych (teren gminy Gołuchów). Na północny-wschód od Kalisza Prosna płynie przez terytorium powiatu pleszewskiego. Uchodzący do rzeki pod Kościelną Wsią Kanał Bernardyński rozgranicza powiaty pleszewski i kaliski, a dalej rolę granicy przejmuje koryto Prosny - rozdziela powiaty i gminy niemal na całym pleszewskim odcinku.

Koryto Prosny koło Kwilenia wczesną wiosną (fot. PŻ)

Jednym z ważniejszych dopływów Prosny w powiecie pleszewskim jest Ciemna (Trzemna), która początek bierze w okolicach Czachór i płynie między innymi przez Gołuchów. Wysoką wartość przyrodniczą doliny Ciemnej potwierdza fakt utworzenia w jej środkowym i dolnym odcinku obszaru chronionego krajobrazu. Do Ciemnej uchodzi Potok Boruciński (Sobkowina).

Giszka wypływa około 1 km na zachód od Sowiny Błotnej w gminie Pleszew, przepływa przez gminę Gołuchów i uchodzi do Prosny poniżej Ciemnej. Jej prawostronnym dopływem jest Pojednica.

Giszka koło Gołuchowa (fot. PŻ)

Początek - płynącego niewielkim, lecz głębokim korytem - Neru (w wieku XIX nazywanego też Strugą) znajduje się na południowy-zachód od miejscowości Piekarzew. Przepływa przez miasto Pleszew (częściowo krytym kanałem), dalej przez Brzezie, Zawady i uchodzi do Prosny w okolicach Rokutowa. Ner w dolnym odcinku posiada niewielkie bystrza i spiętrzenia dawniej wykorzystywane do napędu młynów wodnych, których pozostałości można spotkać m. in. w miejscowości Zawady.

Garbacz, którego źródła znajdują się na zachód od Czermina, płynie w kierunku północno-wschodnim do miejscowości Żbiki, po czym zmienia swój kierunek na północno-zachodni i powyżej miejscowości Łęg uchodzi do Prosny.

Jeszcze jednym z dopływów Prosny jest Grabówka, do której uchodzi Struga. Szereg mniejszych, uregulowanych dopływów Prosny znajduje się w gminach Chocz, Czermin i Gizałki, a należą do nich: Kanał Młynikowski, Kanał Oborski, Kanał Wieczyński, Błotnia (z dopływami prawym - Błotnia A i lewym - Kanał Błotnia) i Parowa Pilska.

Lutynia (w górnym biegu zwana Lutynką) jest głównym ciekiem gminy Dobrzyca. Wypływa na zachód od Korytnicy (pow. ostrowski) i wąską, niezbyt głęboką doliną przepływa m. in. przez Sośnicę, Fabianów i Lutynię. Płynie na północ i północny-zachód, uchodząc do Warty koło Orzechowa. W granicach Ziemi Pleszewskiej uchodzi do niej „dopływ z Trzebowej" oraz kilka innych cieków bez nazwy, natomiast koło Twardowa uchodzi do Lutyni Kotlinka biorąca początek na zachód od Orpiszewka (na krótkim odcinku płynie przez powiat pleszewski).

Lutynia pod Rudą (fot. PŻ)

Mająca swe źródła na południe od Dobrzycy Patoka (Potoka, a do XVI wieku nosiła nazwę Dobrzyca) płynie generalnie na północ i uchodzi do Lutyni już w powiecie jarocińskim koło miejscowości Wilcza. Lubianka rozpoczyna swój bieg w pobliżu miejscowości Mamoty, płynie przez Sławoszew, gdzie zmienia kierunek i dociera do miejscowości Lubinia Mała i Dobieszczyzna.

Ponadto na Ziemi Pleszewskiej znajdują się cieki, które nie odprowadzają swoich wód ani do Prosny, ani do Lutyni. Jest to Orla biorąca swój początek koło Koźmińca (lecz także koło Bud w powiecie krotoszyńskim - posiada kilka źródeł) i w powiecie pleszewskim płynie na odcinku około 2 km obierając kierunek północny, a następnie północno-zachodni. Kanał Czarnobrodzki znajduje się we wschodniej części gminy Gizałki i jest dopływem Czarnej Strugi, który uchodzi do Warty jeszcze przed Prosną.

Poza wymienionymi rzekami i mniejszymi ciekami w wielu rejonach powiatu, uzupełniając sieć hydrograficzną, funkcjonują cieki okresowe.

Ziemia Pleszewska znajduje się w regionie kraju pozbawionym jezior. Starorzecza będące pamiątką dawnego przebiegu rzek i stanowiące - obok płytkich bezodpływowych zagłębień - jedyne naturalne zbiorniki wodne, znajdują się przede wszystkim w dolinie Prosny koło Podlesia, na wysokości Macewa, między Jedlcem a Turskiem, koło Bogusławia, na północ od Bogusławic, koło Kuźni i Kwilenia.

Jednak największym akwenem powiatu pleszewskiego jest Zbiornik Gołuchowski powstały między Czerminkiem a Gołuchowem w roku 1970 poprzez przegrodzenie doliny Ciemnej i spiętrzenie jej wód. Powierzchnia zalewu wynosi 51,5 ha, gromadzi się tam 1,4 mln m^3 wody, a głębokość dochodzi nawet do 7 m, przy średniej jej wartości wynoszącej 2,7 m. Maksymalna szerokość zbiornika to 300 m (średnia 200 m), a jego długość 2,8 km. Zapora zbiornika zbudowana jest z jednorodnego gruntu. Podczas ponad 30 lat magazynowania wody na dnie zbiornika zgromadziły się osady - przede wszystkim w zatokach Czerminek i Jedlec oraz w części głównej - których grubość dochodziła do 80 cm. W wodach zbiornika zanotowano kilkadziesiąt gatunków należących do okrzemek, orzęsków, sinic, wiciowców, widłonogów, wioślarek, wrotek i zielenic.

Inne zbiorniki, będące wytworami prac hydrotechnicznych, to stawy powstające najczęściej - w warunkach powiatu pleszewskiego - w parkach założeń dworskich. Jedne z większych to te zbudowane pod koniec XIX wieku w gołuchowskim arboretum. Jako przykłady można wskazać również stawy znajdujące się w parkach w Dobrzycy, Grabie i Taczanowie.

Zbiornik Gołuchowski (fot. PŻ)

Kolejna grupa akwenów zasilanych ciekami to małe, lokalizowane najczęściej we wsiach, zbiorniki retencyjne i stawy rybne. Obiekty małej retencji - w przeciwieństwie do dużych zbiorników tak korzystne przyrodniczo - znajdują się między innymi wzdłuż Kanału Wieczyńskiego (Żegocin, Wieczyn, Łęg), Garbacza (Broniszewice, Strzydzew, Skrzypnia, Mamoty, Pieruchy), Kanału Oborskiego (Kolonia Ostrowska), Kanału Młynikowskiego (Tomice), Neru (Piekarzew, Kowalew, Suchorzew, Taczanów II, Zielona Łąka i Nowa Wieś), Giszki (Sowina, Bógwidze, Kuczków i Janków), Kanału Grodziskiego (Prokopów, Pacanowice, Zawidowice i Marszew), Ciemnej (Borucin i Bronów) oraz Parowy Pilskiej (Piła i Nowolipsk). Dawniej funkcję takich niewielkich zbiorników spełniały spiętrzenia istniejące przy młynach wodnych.

Istotne znaczenie posiadają także różnej wielkości poeksploatacyjne „oczka wodne" - wypełnione wodą torfianki, glinianki, piaskownie i żwirownie - znajdujące się między innymi koło Piły, Kwilenia, Krzywosądowa, Orliny Dużej czy Białobłot.

Stawy w Pacanowicach (fot. PŻ)

Wyrobisko po złożu gliny w Lenartowicach (fot. PŻ)

Wyrobisko po złożu gliny w Kwileniu (fot. PŻ)

KLIMAT

Powiat pleszewski znajduje się w Środkowowielkopolskim i częściowo w Południowowielkopolskim Regionie Klimatycznym (granice regionów nie są precyzyjnie ustalone[4]). Dominuje tu typ pogody ciepłej, ale i pochmurnej.

W regionie występują głównie wiatry zachodnie i południowo-zachodnie, a ich średnia prędkość osiąga[5] 2,9 m/s, przy czym średnią maksymalną notowano w marcu (3,4 m/s), a minimalną od czerwca do sierpnia (2,5 m/s).

Liczba godzin ze słońcem - usłonecznienie rzeczywiste - wynosi przeciętnie 1525 na rok. Temperatura średnia najwyższa była w lipcu (17,7°C), najniższa w styczniu (-2,6°C), natomiast średnia wartość tego parametru dla całego roku osiąga 7,8°C. Średnia amplituda powietrza wynosiła 8,3°C. Dni z przymrozkiem notuje się średnio 70, dni mroźnych (z temperaturą poniżej 0°) przypada w roku przeciętnie 37, a maksymalna liczba dni bardzo mroźnych (z temperaturą poniżej -10°C) wynosi 11. Ilość dni ciepłych (temperatura powyżej 15°C) jest znacznie większa i waha się od 134 do 184, zaś tych gorących wypada około 35 w roku.

Przeciętna liczba dni pochmurnych wynosi około 118. Mgły w ciągu roku występują przez 218 godzin, a średnia liczba dni, w których się pojawiają wynosi około 40. Średnia suma opadów osiąga 517 mm, maksimum przypada na lipiec (84 mm), a minimum na luty i marzec (25 mm). Liczba dni z opadem o wartości ≥ 0,1 mm wynosi około 150 dni. Pokrywa śnieżna pojawia się średnio 28.11, a zanika 30.03 i przeciętnie zalega przez około 57 dni (minimalnie 7, maksymalnie 101).

Okolice Oleśca Starego we mgle (fot. EM)

Okres wegetacyjny - średnia dobowa temperatura powyżej 5°C - trwa przeciętnie około 220 dni, średnio od 31 marca do 5 września. Podział roku na okresy termiczne przedstawia się następująco: 1) przedwiośnie - 31 dni od 28 lutego do 30 marca, 2) wiosna - 62 dni od 31 marca do 31 maja, 3) lato - 96 dni od 1 kwietnia do 4 września, 4) jesień - 62 dni od 5 września do 5 listopada, 5) przedzimie - 36 dni od 6 listopada do 11 grudnia i 6) zima 78 dni - od 12 grudnia do 27 lutego.

4 Podział według Wosia (1994).

5 Dane meteorologiczne pochodzą ze stacji IMGW w Kaliszu z lat 1951-1980, informacje o usłonecznieniu dotyczą lat 1966-1980, natomiast te o mgłach pochodzą z lat 1956-1970.

KRAJOBRAZ

Próba charakterystyki krajobrazu nie jest zadaniem prostym, a właśnie jego fizjonomia w dużym stopniu decyduje o atrakcyjności małych i dużych fragmentów przestrzeni. Rzeźba terenu, wpływające na szatę roślinną - sposób użytkowania gruntów, gleba i jej wilgotność, a także wielkość i rodzaj zadrzewień, lasów, zbiorników wodnych i cieków, szereg elementów powiązanych z działalnością człowieka, ich przestrzenne rozmieszczenie tworzą krajobraz stanowiący spuściznę minionych epok i wieków, efekt przeobrażania przez człowieka ożywionej przyrody ukształtowanej po ustąpieniu lodowca.

Krajobraz z soliterem (fot. KG)

Opis krajobrazu nie zastąpi bezpośrednich wrażeń z przebywania w terenie czy oglądania fotografii lub obrazów. Krajobraz jako wycinek powierzchni ziemi obserwowany z określonego miejsca, jest przez ludzi odbierany różnorodnie, zależnie od pory roku i dnia, warunków atmosferycznych, czy samopoczucia. Ziemia Pleszewska, dla poruszających się drogami krajowymi podróżnych, może sprawiać wrażenie monotonnej, a nawet nużącej, jednak istnieją tu miejsca bardzo atrakcyjne, specyficzne i godne miana „pięknych krajobrazów". Widok muraw i trzcinowisk na wysokiej krawędzi doliny Prosny w Kościelnej Wsi, czy obraz zielonej wstęgi zadrzewień wzdłuż koryta rzeki pośród pół i łąk widzianej z wysoczyzny koło Jedlca, Kwilenia czy właśnie Kościelnej Wsi pozostawia niezatarte wrażania. Płaty łąk w wylesionej części gołuchowskiego arboretum, wczesnowiosenny aspekt gołuchowskich i taczanowskich dąbrów, jesienna aleja klonów w lesie tuż przy granicach Kalisza i fabianowskie zadrzewienia to tylko część z ujmujących widoków Ziemi Pleszewskiej.

Waloryzacja rolniczej przestrzeni w okolicach Gizałek (638 ha) i analiza jej elementów przedstawia ten region jako średniej klasy pod względem wartości ekologicznych i krajobrazowych. Ocenę tę oparto na inwentaryzacji i klasyfikacji zadrzewień, sieci hydrograficznej, oczek i zbiorników wodnych. Jest to obszar najbogatszy - z pośród 10 fragmentów wielkopolskiego krajobrazu rolniczego poddanych ocenie - w zadrzewienia liniowe i pasmowe, których gęstość (przy uwzględnieniu skrajów lasu) wynosi nieco ponad 5 km/km^2. W granicach tej sandrowej jednostki geomorfologicznej stwierdzono 273 zadrzewienia śródpolne o średniej powierzchni 2,3 ha. Sporadycznie występowały tam pojedyncze drzewa (11) i ich grupy (3) oraz zadrzewienia powierzchniowe (13), nie stwierdzono natomiast grup ani pojedynczych egzemplarzy krzewów. Zadrzewienia składające się przede wszystkim z olszy czarnej *Alnus glutinosa*, topoli białej *Populus alba*, wierzby białej *Salix alba*, brzozy brodawkowatej *Betula pendula* i jarząbu pospolitego *Sorbus aucuparia* występowały głównie przy rowach i drogach polnych. Przy szosach rosły lipy drobnolistne *Tilia cordata*, topole białe, brzozy brodawkowate, olsze czarne i wierzby białe. Oczka wodne występujące pośród piaszczystych gleb, są nieliczne i zazwyczaj wysychają w okresie letnim. Powierzchnia pojedynczego śródpolnego oczka, z których każde przypada na blisko 30 ha terenu, jest niewielka gdyż nie przekracza 5 arów. Przyrodniczą wartość większości z nich (19) określono jako średnią. Generalnie atrakcyjność krajobrazu (określona współczynnikiem waloryzacji krajobrazu) sandrów i dolin rzecznych jest znacznie większa niż terenów wysoczyznowych zdominowanych przez grunty orne monokulturowych gospodarstw rolnych. Likwidacja w krajobrazie rolniczym zadrzewień, miedz czy oczek wodnych, tak typowa dla żyznych i osuszonych („zmeliorowanych") gleb, przyczynia się do deprecjacji krajobrazu i zmniejszenia różnorodności biologicznej na dużych przestrzeniach.

Bogaty w zadrzewienia krajobraz okolic Grodziska (fot. PŻ)

W okolicach Gołuchowa typy krajobrazów wyróżniono na podstawie potencjalnej roślinności naturalnej i formy użytkowania ziemi. W gołuchowskiej gminie wyszczególniono:
- krajobraz łęgowy - to zdominowana przez pola i łąki dolina Prosny obejmująca siedliska łęgu jesionowo-olszowego i jesionowo-wiązowego;
- grądowy - leśny z ekosystemem jeziornym (Zbiornik Gołuchowski), łąkami i polami obejmujący także siedliska łęgowe w centralnym fragmencie gminy;

- grądowy - polno-osadniczy obejmujący największą, południową i zachodnią część gminy, ze szczątkowym udziałem roślinności naturalnej i seminaturalnej;
- grądowo-borowy - leśny znajdujący się w północnej części omawianej jednostki, zdominowany przez ubogie grądy i bory mieszane.

Takie typy krajobrazów charakterystyczne są dla zachodniej części Ziemi Pleszewskiej, tereny położone na wschód od Prosny to przede wszystkim krajobraz borowy - leśny lub odlesiony - z wieloma obniżeniami, gdzie tworzyły się torfy.

***

Opisane wyżej, abiotyczne elementy środowiska w znacznym stopniu decydują o występowaniu różnych form życia. Jednak obecnie najważniejszym czynnikiem kształtującym różnorodność biologiczną jest aktywność człowieka. Przede wszystkim ta ukierunkowana, związana z gospodarką, ale i ta przypadkowa, wynikająca z doraźnych, niepowtarzalnych poczynań człowieka. Antropogeniczne przemiany znajdują odzwierciedlenie w subiektywnie postrzeganej jakości krajobrazu, wpływają na stan siedlisk i gatunków – warunkują stan przyrody.

***

Rozdział ten powstał dzięki wiedzy zebranej w następujących opracowaniach (szczegóły bibliograficzne podano w rozdziale *Piśmiennictwo*): Anonymus 2004b, 2005a, Bryl 2003, Czarnecka 1983, Dadlez i in. 2000, Grodzińska-Kujawa i Wrocławska 2004, Ilnicki 1998, Knappe i Polkowski 2005, Kondracki 1994, Marks i in. 2006, Mielcarek i in. 1995, Rotnicka i Rotnicki 1979 oraz Woś 1994.

Okolice Dobrej Nadziei (fot. DŻ)

Dolina Prosny pomiędzy Kwileniem a Niniewem (fot. PŻ)

Dolina Prosny pod Niniewem (fot. PŻ)

Starorzecze pośród pól pod Broniszewicami (fot. PŻ)

Pleszewskie Planty w październiku (fot. PŻ)

Buki w lesie koło Izbiczna (fot. PŻ)

Niewielki las w Pleszewie, tzw. „Boreczek" (fot. PŻ)

SZATA ROŚLINNA i GRZYBY

Tomasz Wilżak

Ziemia Pleszewska zdominowana jest przez otwarte przestrzenie pól pozostających od wieków w uprawie, kośne łąki, pastwiska, sady oraz towarzyszące im tereny osadnicze - przysiółki, „kolonie", wsie i miasto Pleszew - wraz ze szlakami komunikacyjnymi. Pozostałą powierzchnię, nie uwzględniając nielicznych wód, zajmują zagospodarowane lasy.

Pola i lasy koło Rokutowa (fot. PŻ)

W roku 2006 użytki rolne w powiecie pleszewskim zajmowały powierzchnię 53.764 ha, lasy, zadrzewienia i zakrzewienia 13.730 ha, grunty zabudowane i zurbanizowane 2.797 ha, grunty pod wodami 212 ha, nieużytki 328 ha, użytki ekologiczne 7 ha, a pozostałe grunty 171 ha. Zajmujące ponad 3/4 powiatu użytki rolne, zdecydowanie przeważają w gminie Dobrzyca (82%) i Gołuchów (81%), najmniej jest ich w gminie Gizałki (51%). Lesistość powiatu pleszewskiego wynosi nieco ponad 19%. Największy odsetek lasów znajduje się w gminie Gizałki (45%) i Chocz (40%), znacznie mniej jest ich w okolicach Pleszewa (14%), Czermina (11%) i Gołuchowa (10%), a nielicznie występują w gminie Dobrzyca (7%). Warto wspomnieć, że w połowie wieku XIX lasy powiatu pleszewskiego, co prawda w odmiennych granicach, również zajmowały około 1/5 jego powierzchni. Tereny mokradłowe zajmowały wówczas 1/12 ówczesnego powiatu, a te najrozleglejsze znajdowały się w dolinie Prosny pomiędzy Żegocinem i Grodziskiem.

Szczegółowe zaprezentowanie w niniejszym opracowaniu wszystkich wyróżniających się uroczysk leśnych, parków podworskich, zadrzewień, okazałych drzew, czy intersujących - z różnych przyczyn

- gatunków roślin nie jest możliwe. W przypadku lasów opisano wybrane obiekty i zbiorowiska leśne. Wykaz parków podworskich jest niemal pełny, lecz ich charakterystyka, poza wybranymi założeniami, dość ogólna. Grupę „okazałych drzew" wprowadzono dla egzemplarzy, które nie są pomnikami przyrody (zestawienie drzew objętych tą formą ochrony znajduje się w osobnym rozdziale) i rosną poza opisanymi parkami i zadrzewieniami.

Wśród rozległych i regularnie oranych pól wystepują pozbawione drzew, pozornie niewyróżniające się, przyrodnicze wyspy - obszary mokradłowe, łąki i pastwiska, starorzecza, wyrobiska piasku, żwiru, czy gliny oraz zbiorniki wodne. Elementy te ujęto w dalszej części rozdziału, charakteryzując nieleśne zbiorowiska roślinne.

UROCZYSKA LEŚNE

Obecne rozmieszczenie lasów jest powiązane z jakością i wilgotnością gleb, osadnictwem oraz chęcią rolnego użytkowania przede wszystkim ziem urodzajnych i „nakreślone" zostało działalnością człowieka kilka stuleci wcześniej. Zdawał sobie z tego sprawę Kubaszewski pisząc, że [...] *W czasach pamiętnych już naszym dziadkom uległ Gołuchów wielu niekorzystnym zmianom. Lasy, pełne wysmukłych sosen i rozłożystych dębów, legły przeważnie pod razami niszczącego topora* […]. To pochodzące z II połowy XIX wieku stwierdzenie, choć literalnie dotyczy okolic Gołuchowa, należy odnieść do znacznych obszarów Europy. Nierozerwalnym skutkiem tych przemian jest obecna lesistość i skład gatunkowy drzewostanów w różnych rejonach powiatu.

Ubogie gleby Równiny Rychwalskiej niemal w połowie porośnięte są przez lasy z królującą w nich sosną zwyczajną *Pinus sylvestris*, natomiast ciężkie gleby Wysoczyzny Kaliskiej są w znacznym stopniu wylesione, a w lasach - jeśli człowiek nie wprowadził do nich sosny - występują drzewa liściaste, przede wszystkim dąb szypułkowy *Quercus robur*. Granicą tych dwóch obszarów jest niemal zupełnie wylesiona dolina Prosny, a pozostające tam resztki terenów leśnych porastają wierzby *Sailx* sp., topole *Populus* sp.,

Fragment uroczyska Kotlin koło Piekarzewa (fot. PŻ)

wiązy *Ulmus* sp. i olsza czarna. Te należące do czterech rodzajów drzewa oraz pozostałe gatunki lasotwórcze - buk zwyczajny *Fagus sylvatica*, dąb bezszypułkowy *Q. sessilis*, klony *Acer* sp., jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* i inne - występują w różnych częściach powiatu, jednak w jego skali należy je uznać za nieliczne w porównaniu do wspomnianych sosny i dębu.

Podział powiatu na te trzy obszary, jest pewnym uproszczeniem, które niewątpliwe uszczegółowi charakterystyka kompleksów leśnych powiatu pleszewskiego. Prezentując wybrane uroczyska leśne wskazano ich wartość przyrodniczą, ale i kulturową, gdyż bez wątpienia lasy są miejscem ludzkiej aktywności.

Las Taczanowski

To duży kompleks leśny położony w południowo-środkowej części powiatu, ze znacznymi płatami acidofilnych dąbrów rosnących na glebach typu krotoszyńskiego. W latach 30. XX wieku uroczysko to formalnie składało się z lasów należących do majątków: Czarnuszka, Taczanów, Karmin, Bronów i Koryta. Obecnie w granicach powiatu pleszewskiego znajdują się cztery pierwsze z wymienionych części Lasu Taczanowskiego, a przybliżony przebieg południowego fragmentu dzisiejszej granicy powiatu pleszewskiego i ostrowskiego stanowią ówczesne granice lasów majątku Karmin, Taczanów (i Bronów) z lasami majątku Koryta.

W lesie tym, już w okresie przedwojennym - wielokrotnie eksplorowanym wówczas przez przyrodników - wykryto szereg okazałych drzew (buki[6] i dęby), rzadkich gatunków roślin i zwierząt, z których część zachowała się do dziś[7]. Pewne fragmenty tego uroczyska są jedynymi znanymi ostojami - odkrytymi przez dr A. Czarną - podejźrzona marunowego, turzycy Buxbauma i wiechliny Chaixa w Wielkopolsce (szczegóły podano dalej). W lesie znajduje się kilka dużych głazów narzutowych. Jest to najwartościowszy przyrodniczo kompleks leśny w powiecie pleszewskim.

Dąbrowy w Lesie Taczanowskim (fot. PŻ)

6 Np. w latach 30. XX wieku w Lesie Bronowskim, na granicy ówczesnych powiatów jarocińskiego i krotoszyńskiego, rósł buk o obwodzie 5,1 m.

7 Wówczas we fragmencie bagiennego lasu, w kałuży rosły ramienice *Potamogetom*, a w suchszych miejscach m. in. wełnianka wąskolistna *Eriophorum angustifolium*. Ostatnio w Lesie Taczanowskim stwierdzono stanowisko wełnianki pochwowatej *E. vaginatum*.

Las Podole

Niewielki las znajdujący się w pobliżu miejscowości Lutynia, na zboczu doliny rzeki o tej samej nazwie. Walory przyrodnicze tego lasku odkryto już w latach 30. XX wieku. Wówczas był to wąski skrawek lasu (długość 300 m, szerokość do 25 m) sąsiadujący z podmokłymi łąkami w dolinie Lutyni i polami uprawnymi powyżej stoku. W tym dobrze zachowanym fragmencie lasu liściastego znajdowały się olsze, dęby, lipy, jawory *Acer pseudoplatanus*, graby, czeremchy i brzozy. Najokazalsze dęby, jawory i lipy osiągały wówczas do 40 cm pierśnicy (średnica na wysokości 130 cm), a czeremcha mierzyła 15 m wysokości i 30 cm pierśnicy. W podszycie rosła porzeczka czarna, na stokach zaś leszczyna, trzmielina, wiciokrzew suchodrzew *Lonicera xylosteum*, głóg jednoszyjkowy *Crataegus monogyna*, porzeczka alpejska *Ribes alpinum* i wierzba iwa *Salix caprea*. Obecnie lasek ten przylega od dołu do podtapianej olszyny, a od góry do młodej sośniny. Drzewostan tworzy przede wszystkim grab zwyczajny *Carpinus betulus*, lipa drobnolistna, jawor, zaś warstwa krzewów zdominowana jest przez leszczynę i jawor. Runo tego lasu było dawniej i jest obecnie bogate w gatunki wczesnowiosennych roślin naczyniowych.

Las Podole (fot. PŻ)

Las Gołuchowski

Jak wynika z dawnych map[8], jeszcze w roku 1819 zasięg Lasu Gołuchowskiego był odmienny od dzisiejszego. Jego północna część (od drogi Kalisz-Pleszew) mieściła się między Ciemną a Giszką, natomiast fragment południowy w części przylegającej do Gołuchowa nie istniał (w przybliżeniu znajdował się między Czerminkiem, Macewem, Kucharami a Szkudłą).

Obecnie rozciąga się od wysokości Macewa niemal po Tursko z wyraźnym przewężeniem koło Gołuchowa. Lasy położone na południe od Gołuchowa to uroczysko Jedlec o powierzchni około 750 ha, a fragment od strony północnej to uroczysko Gołuchów o powierzchni blisko 185 ha i arboretum gołuchowskie. W uroczysku Jedlec dominują siedliska lasu mieszanego i lasu świeżego, w południowej jego części rosną drzewostany dębowe, natomiast w północnej głównie sosnowe. Siedliska uroczyska Gołuchów stanowią bory mieszane świeże i bory świeże, a drzewostan zdominowany jest przez sosny.

Część Lasu Gołuchowskiego jaką jest arboretum opisano w dalszej części rozdziału. Tutaj, aby oddać ówczesny, sprzed blisko 130 lat, charakter tego miejsca - lasu przekształcanego częściowo na park - na-

8 Mapa Południowej Wielkopolski wydana w roku 1819 przez Instytut Geografii w Weimarze.

leży przytoczyć opis przybywającego w te strony Kubaszewskiego […] *Na tej dolinie zwraca uwagę las dębowy na prawym brzegu położony, jak nie mniej po lewym brzegu, w równej od niego odległości 200 sztuk odwiecznych dębów rozrzuconych nad doliną i po pagórkach. Od zachodu rozciąga się ciemny las sosnowy, służący niejako za tło dębom, bliżej doliny znajdującym się* […] i dalej, […] *pagórki porosłe różnemi dziko rosnącemi drzewami i krzewami, jako to dąbkami, brzostami, klonami polnemi, leszczyną, cierniem, trzmielem itp. jak oraz dębina i brzezina wyżej wspomniana; nawet brzegi strumienia miejscami były zarosłe olchami i wierzbami, których nasienie tu woda osadziła* […].

Las Gołuchowski stanowi najdalej na wschód wysunięty fragment płyty krotoszyńskiej (teren z glebami typu krotoszyńskiego) porośnięty lasami dębowymi.

Lasy Turskie

Las ten składa się z dwóch uroczysk: Tursko (mniejszego, koło miejscowości o tej samej nazwie) i Tursko II (większego, wzdłuż przyujściowego odcinka Neru). Pierwszy fragment położony jest częściowo w dolinie Prosny, natomiast drugi znajduje się nad Nerem. Występują tam cenne łęgi jesionowo-olszowe, olsy w różnych fazach rozwojowych, a w nich znalazły siedliska gatunki rzadkich i objętych ochroną roślin - m. in. w jednym z oddziałów w pobliżu Neru rośnie jarząb brzęk *Sorbus torminalis*.

Las Rudno i Łozy

Obecnie uroczysko to rozciąga się między Grodziskiem, Rokutowem, Zawidowicami a Sulęcinem, a jak wynika z dawnych map było ono częścią znacznie większego kompleksu leśnego, na który w I połowie XIX wieku składały się, dziś rozdrobnione, lasy położone ponad zalewową terasą Prosny rosnące koło Pacanowic, Żbik, Żegocina, Pieruszyc i dalej Grabu. W roku 1553 w księgach klasztornych kanoników regularnych grobu Chrystusowego[9] dokonano opisu tamtejszych lasów, który jest prawdopodobnie najstarszym przyrodniczym przekazem dotyczącym powiatu pleszewskiego [...] *do Grodziska należy też las sosnowy, rozciągający się mniej więcej na milę*, i dalej [...] *Między Rokutowem i Grodziskiem stoi las, zwany Rudnem, w którym znajdują się wydrążone ule pszczół, czyli pasieki; z Rudnem styka się drugi las, Łozami zwany i sięgający pod samo Grodzisko. W lesie tym są różnorodne drzewa korowe, jesiony, wiązy, buki, sosny i prawie wszelkiego rodzaju drzewa leśne, małe, wielkie i średnie* [...]. Dziś dominują tu drzewostany sosnowe.

Fragment lasu pomiędzy Grodziskiem a Zawidowicami (fot. KG) oraz droga śródleśna z Grodziska do Zawad (fot. PŻ)

9 Przekaz klasztorny podaje Callier (1887) za Samuelem Nakielskim (1634. *Miechovia, sive promptuarium antiquitatum monasterii Miechoviensis*. Kraków).

Las koło Starej Wsi
To niewielki las na stromym zboczu (nachylenie dochodzi do 40°) doliny Prosny koło Jedlca. Znajduje się tam rzadkie zbiorowisko roślinne - łęg zboczowy z bogatym drzewostanem o skomplikowanej, wielowarstwowej strukturze. Rosną tam okazałe wiązy górskie *Ulmus glabra*, klony polne *Acer campestre* o obwodzie do 140 cm, czy czeremcha zwyczajna *Prunus padus* mierząca 118 cm obwodu. Ponadto jest tam stanowisko grądu oraz zbiorowisk oszyjkowych i okrajkowych. Całość przedstawia fragment mało przekształconej roślinności, jaka ongiś porastała skarpy doliny Prosny.

Duży kompleks lasów sosnowych znajduje się w północno-wschodniej części powiatu pleszewskiego. Począwszy od okolic Orliny Dużej na północy, przez Nowolipsk na południu, lasy te ciągną się niemal nieprzerwanie w kierunku wschodnim, aż po Malanów w powiecie tureckim. Są to głównie monokultury sosnowe rosnące na ubogich i stosunkowo suchych glebach. W lasach tych znajdują się obniżenia terenu ze stagnującą wodą, gdzie wytworzyły się torfy. W okolicach Orliny Dużej znaczne powierzchnie zajmują młodniki powstałe po pożarze z początku lat 90. XX wieku.

Młode sośniny z pasami brzóz w lasach na północ od Orliny Dużej (fot. TW)

Interesujące, różnej wielkości lasy znajdują się w wielu zakątkach powiatu pleszewskiego. Jako kolejne przykłady można podać uroczysko Kościelna Wieś koło Kalisza z różnorodnymi drzewostanami, Las Trzebowski sąsiadujący z Lasem Taczanowskim, las koło Izbiczna z okazałymi bukami i dębami, uroczyska Nowa Wieś i Karczemka, czy w północno-zachodnim fragmencie powiatu uroczysko Grab. Liczne rozdrobnione sośniny znajdują się pomiędzy Kwileniem, Tomicami i Świerczyną.

Część uroczyska Karczemka (fot. PŻ)

PARKI PODWORSKIE

Integralnym elementem rodzących się w minionych wiekach założeń dworskich były parki. Powstawały od podstaw na terenach niezadrzewionych lub w wyniku adaptacji istniejących lasków czy grup drzew. Bez względu na styl, w jakim ogrody były projektowane i tworzone, niezależnie od tego czy są utrzymywane w kulturze, czy też „zdziczały", obecnie stanowią bardzo istotny element krajobrazu rolniczego. Są ostojami różnorodności biologicznej pośród skąpych przyrodniczo pól. W nich też znajdziemy najwięcej okazałych drzew należących do wielu gatunków.

Najbardziej znanym i najcenniejszym pod wieloma względami jest arboretum - po części park, a po części las - w Gołuchowie. Historia założenia parkowego oraz przyroda parku poznane są najlepiej w stosunku do pozostałych tego typu obszarów powiatu pleszewskiego. Z powyższych względów właśnie gołuchowskiemu arboretum poświęcono najwięcej miejsca. Nie pominięto kilkudziesięciu innych parków podworskich będących pamiątką po ówczesnych gospodarzach.

Poniższa charakterystyka założeń ma na celu przedstawienie głównie drzewostanu parkowego, jego składu gatunkowego i najokazalszych egzemplarzy. Pamiętać należy jednak, że miejsca te, to pomniki kultury materialnej i celem lepszego poznania dziedzictwa regionu, warto je „czytać" wraz z opisami architektonicznymi dworów, zapisami o kolejnych właścicielach i historiami miejscowości.

GMINA CZERMIN

Broniszewice
Park utworzony w II poł. XIX w. o powierzchni 5,73 ha ze stawami i polaną otoczoną starodrzewiem od północy i południa. Sprzed pałacu rozchodzą się trzy aleje. W samym parku znajduje się pomnikowy dąb.

Czermin
Utworzony w II poł. XIX w. park o powierzchni 3,01 ha dziś jest radykalnie przekształcony. Znajduje się tam aleja grabowa oraz dąb o obwodzie 380 cm i jesion mający obwód 370 cm. Do roku 2005 istniała tu - od co najmniej kilkudziesięciu lat - kolonia lęgowa gawronów *Corvus frugilegus*.

Grab
Park o powierzchni 14,65 ha założono w I ćw. XIX w., częściowo prawdopodobnie w miejsce ogrodu owocowego z XVIII wieku. Obiekt został powiększony około roku 1935 o fragment północno-wschodni, a w latach 40. XX w. o teren byłej cegielni. W drzewostanie znajdują się liczne wiązy, graby, lipy drobnolistne, dęby szypułkowe i bezszypułkowe (jeden z dębów rosnących koło pałacu liczy 330 cm obwodu) i kasztanowce. Przy zachodniej granicy parku zachowały się resztki szpaleru głogowego, a przy wschodniej grabowego, ponadto wzdłuż drogi dojazdowej do rezydencji znajdują się pozostałości alei wiązowej.

Łęg
Powstały w III ćw. XIX w. park przekształcono po roku 1911. Do dziś zachowały się jego pozostałości z dębami (pomniki przyrody) o obwodzie 340 i 530 cm.

Skrzypnia
W założonym w III ćw. XIX wieku parku o powierzchni 1,83 ha znajduje się między innymi aleja grabowa i dęby o obwodach dochodzących do 300 cm.

Wieczyn
W parku o powierzchni 0,7 ha powstałym w końcu XIX wieku rosną m.in. dęby szypułkowe, w tym jeden o obwodzie 380 cm i graby (aleja).

Żegocin
Park o powierzchni 4,8 ha powstały w połowie XIX wieku, prawdopodobnie przekształcony na początku następnego stulecia. Znajduje się tam aleja grabowa oraz okazałe buki i dęby (szczegóły w części dotyczącej pomników przyrody).

GMINA DOBRZYCA

Czarnuszka
Założony w II poł. XIX w. park liczy 3,75 ha. Znajduje się w nim aleja jesionowa, aleja grabowa, a parkowy drzewostan złożony jest z jesiona wyniosłego, dębu szypułkowego, klonu polnego, modrzewia europejskiego, kasztanowca zwyczajnego *Aesculus hippocastanum* i orzecha włoskiego *Juglans regia*. Jesiony osiągają do 320 cm obwodu.

Fabianów
Założenie parkowe leży na stoku doliny Lutyni, powstało prawdopodobnie w IV ćw. XIX w. Jego powierzchnia wynosi 2,15 ha, znajduje się w nim staw i cmentarzyk psów dziedzica. Park został przekształocny w roku 1972, w drzewostanie występują lipy, robinie akacjowe *Robinia pseudoacacia*, świerki pospolite *Picea abies*, świerki kłujące *P. pungens*, klony, brzozy brodawkowate, sosny wejmutki *Pinus strobus* i pojedyncze dęby błotne *Quercus palustris*. Znajdują się tu, dalej opisane, pomniki przyrody.

Dobrzyca
Pierwsze informacje o istnieniu ogrodu włoskiego w miejscu dzisiejszego parku pochodzą z roku 1667. Sam park powstał w końcu XVIII wieku i dziś posiada powierzchnię 9,21 ha. Projektantem parku był niemiecki ogrodnik J. E. Lange, natomiast jego zakładaniem zajmował się najpewniej Giencz. W roku 1824 dobrzycki park zaliczony został do ośmiu najważniejszych w Wielkopolsce i cechował się bogactwem roślin. W roku 1912 wspomniano o występujących tam wielu rzadkich okazach drzew, które zapewne sam Augustyn Gorzeński przywoził z zagranicznych podróży. Po II wojnie park stracił na wartości i obecnie trwa jego rewaloryzacja.

Park w Dobrzycy (fot. PŻ)

W dobrzyckim parku rośnie 50 gatunków drzew. Dziś dominują drzewa liściaste, choć w połowie XX wieku najwięcej było iglastych - głównie świerków pospolitych i modrzewi. Obecnie występują tu m. in. dęby, platany klonolistne *Platanus x hispanica*, buki, surmie, lipy, kasztanowce, tulipanowiec amerykański *Liriodendron tulipifera*, skrzydłorzech kaukaski *Pterocarya fraxinifolia*, graby zwyczajne. Znaczna część drzew to olbrzymie okazy objęte ochroną w formie pomnika przyrody (szczegóły w odpowiedniej części rozdziału „Ochrona przyrody"). Wśród krzewów znajduje się trzmielina zwyczajna *Euonymus europaeus*, jaśminowiec wonny *Philadelphus coronarius*, porzeczki, bez czarny *Sambucus nigra*, śnieguliczka biała *Symphoricarpos albus*, leszczyna pospolita *Corylus avellana*, czy tawuła wierzbolistna *Spiraea salicifolia*. W parku tym istnieje obecnie największa kolonia lęgowa gawrona w powiecie pleszewskim, licząca w roku 2007 - 253 gniazda.

Szpaler topoli i jesion odmiany zwisającej przy dobrzyckim parku (fot. PŻ)

Karmin

Powierzchnia - znajdującego się opodal rzeki Lutyni - parku liczy 7,35 ha, założył go około połowy XIX w. prawdopodobnie ogrodnik Hempel w miejsce ogrodu włoskiego powstałego w wieku XVIII (w roku 1930 park uzupełniono). Obecnie w parku znajdują się aleje lipowe, szpaler i aleja grabowa, ponadto modrzew europejski *Larix decidua*, świerk kłujący i sosna wejmutka (łącznie 39 gatunków drzew i krzewów). Lipy osiągają 340 cm, a dęby do 540 cm - na granicy z folwarkiem rośnie sześć egzemplarzy tego rodzaju o walorach pomnikowych. Znajduje się tu nieożywiony pomnik przyrody - głaz narzutowy.

Lutynia

Powierzchnia założonego w połowie XIX w. parku wynosi 5,10 ha. Prócz alei grabowej znajdują się tam klony zwyczajne *Acer platanoides*, jesiony wyniosłe, robinie akacjowe i świerki pospolite. Pomniki przyrody rosnące w parku, to dąb szypułkowy i dwa kasztanowce zwyczajne.

Sośnica

Powstały w II połowie XIX wieku, prawdopodobnie w miejsce dawnego sadu, park zajmuje powierzchnię 1,16 ha. Rośnie tam aleja grabowa oraz brzozy brodawkowate, robinie akacjowe, jesiony wyniosłe i lipy.

Trzebowa
W założonym w I połowie XIX wieku parku o powierzchni 3,44 ha z dwoma stawami występują jesiony, dęby (nad stawem jeden usychający o pomnikowych rozmiarach), lipy (w tym dwie o obwodach liczących 340 cm) i graby.

GMINA GIZAŁKI

Obory
Resztki parku pochodzącego z IV ćw. XIX w., w którym dziś znajduje aleja kasztanowców. W latach 80. XX wieku istniała tu kolonia lęgowa gawrona.

Szymanowice
W powstałym w II połowie XIX wieku, obecnie odrestaurowanym, parku występują m. in. kasztanowce zwyczajne, wiązy i robinie (w ostatnich latach wycięto wiele starych drzew). Od co najmniej lat 40. XX wieku do roku 2005 funkcjonowała tu najwieksza znana w powiecie pleszewskim kolonia lęgowa gawrona, licząca maksymalnie 323 gniazda w roku 2001. Obecnie park pełni funkcję rekreacyjno-sportową.

GMINA GOŁUCHÓW

Cieśle
Zajmujący powierzchnię 1,94 ha park założono w III ćw. XIX w. W parku stwierdzono 25 gatunków drzew i krzewów, a między innymi świerk, modrzew i platan. Rosnący tam jesion mierzy 300 cm obwodu, a jeden z dębów osiągnął 480 cm obwodu. Znajduje się tam również aleja grabowa.

Aleja lipowa w gołuchowskim parku (fot. TW)

Czechel
Park został założony w XX w., jego powierzchnia wynosi 4,44 ha i od strony zachodniej sąsiaduje z położonym wzdłuż Ciemnej zadrzewieniem. W parku staw liczący 0,47 ha z dwoma wyspami oraz lipy o obwodach 300 i 380 cm[10], trzy buki zwyczajne odmiany czerwonolistnej oraz stare kasztanowce.

Czerminek
W liczącym 4,33 ha parku z II połowy XIX w. (w roku 1836 istniał już ogród pański) znajdują się szpalery lip, daglezji zielonych *Pseudotsuga menziesii*, jesionów, kasztanowców, klonów i dębów (m. in. o obwodach 370, 380 i 500 cm). Łącznie w parku odnaleziono 29 gatuków drzew i krzewów, a wśród nich: korkowiec amurski *Phellodendron amurense*, orzech szary *Juglans cinerea*, klon srebrzysty *Acer saccharinum*, klon polny, jesion wyniosły odm. zwisająca *Fraxinus excelsior* 'Pendula', sosnę wejmutkę, żywotnik zachodni *Thuja occidentalis*, dąb czerwony *Quercus rubra*, a także trzy dęby szypułkowe o walorach drzew pomnikowych.

Gołuchów
Historia gołuchowskiego parku sięga XVI wieku[11]. Jednak dopiero w roku 1853, kiedy dobra gołuchowskie przeszły w ręce Jana Działyńskiego podjęto pierwsze kroki mające nadać obecną świetność temu miejscu. Tę też datę należy uznać za początek gołuchowskiego parku w obecnej jego formie.

Początkowo sadzono świerki i inne drzewa iglaste, dęby, klony, lipy, graby oraz głogowe żywopłoty, a prace skupiały się w okolicy zamku. W roku 1856 zasadzono aleję lipową (a za nią graby) wzdłuż drogi prowadzącej od zamku do zabudowań folwarcznych, a rok później aleję - również lipową - prowadzącą od zamku w kierunku północnym. Nowe drzewa i krzewy wkomponowywano w istniejące zadrzewienia[12].

Kolejne bardzo istotne momenty w dziejach gołuchowskiego założenia, to formalne przejęcie w roku 1870 majętności przez żonę Jana - Izabelę Działyńską z Czartoryskich, projekt rozszerzenia parku, nadanie mu roli ogrodu dendrologicznego i jednocześnie krajobrazowego oraz zatrudnienie - od jesieni 1876 - Adama Kubaszewskiego jako głównego ogrodnika.

Do połowy lat 70. XIX wieku ogród zajmował powierzchnię 10 ha, później zwiększył się kilkunastokrotnie i objął 136 ha, a następnie 151 ha. W latach 80. Kubaszewskiemu pomagał leśniczy Ludwik Kauss oraz ogrodnik ogrodu warzywno-owocowego wraz z niewykwalifikowanymi robotnikami. Wykonywano tu rozległe prace ziemne i wprowadzano liczne nasadzenia. Przykładowo w kwietniu 1884 posadzono 3.000 świerków i jodeł, dwa lata później (również w kwietniu) 8.669 drzew iglastych, w listopadzie 1887 nasadzono 18.513 drzew i krzewów, a w kwietniu 1889 aż 33.753 drzew i krzewów należących do kilkudziesięciu gatunków.

Mimo ogromnego nakładu pracy roślinność parku ucierpiała podczas niesprzyjających warunków atmosferycznych w latach 1879/80, 1898, 1903, 1911, 1917, 1918 i 1928/1929. Duże straty poniosło arboretum również w czasie II wojny światowej, natomiast po jej zakończeniu wycięto wiele stuletnich drzew, a ponad połowę parku włączono do Lasów Państwowych. Reszta arboretum pozostawała w gestii Urzędu Ziemskiego i właśnie ta część była najbardziej narażona na zniszczenie m. in. przez ... dziesiątki pasących się kóz i krów ogałacających drzewa i krzewy.

W początkowym okresie istnienia parku, a właściwie ogrodu, znajdowała się tam znaczna liczba odmian drzew owocowych - jabłoni, grusz, czereśni, śliw - oraz winorośli (ich łączna liczba wynosiła około 100). Dendrologiczne zamiłowanie Jana Działyńskiego wpłynęło na stworznie wyjątkowej kolekcji różnorodnych drzew i krzewów, która pod koniec XIX wieku liczyła co najmniej 1000 gatunków oraz

10 Są to wymiary podane przez Andersa i in. (1999), a drzewa te, to najpewniej pomniki przyrody, które opisano dalej (wg powiatowego rejestru form ochrony przyrody posaidają one inne wymiary).
11 Więcej informacji o historii parku znajdzie Czytelnik m. in. w artykułach Kubaszewskiego (1880), Goetza (1930) i Potockiego (1982).
12 Według Kubaszewskiego (1880) w roku 1870 rósł w pobliżu zamku m. in. szpaler 27 grabów (w wiekszości spróchniałych, a dawniej przycinanych na wysokosci 3 m), 9 lip (wcześniej przycianych na wysokości 2 m), lipa i wiąz o średnicy 1 m i wysokości około 25 m, kilkanaście olch oraz okazały dąb. Według oceny Kubaszewskiego najstarsze z rosnących tu drzew mogły być sadzone w końcu XVII wieku. Pacyniak (1992) ocenił wiek drzew rosnących przed zamkiem w roku 1984 na 198 lat, ich obwody wynosiły 281 do 374 cm, a wysokość 20 m.

odmian i uznana została za najbogatszą w Europie. Inwentaryzacja dendroflory wykonana w roku 1928 wykazała 519 gatunków i odmian, natomiast kolejna z roku 1954 donosiła już tylko o 265 taksonach[13]. W nastepnych latach ilości te przedstawiały się następująco: 1978 - 605, 1991 - 153 i 1994 - 180[14]. Według publikacji z roku 2002 w parku znajdowało się 250 gatunków i odmian drzew i krzewów.

Park składa się z siedmiu części: (I) Starego Parku - z alejami lipowymi i okazami cyprysika nutkajskiego *Chamaecyparis nootkatensis*, miłorząbu dwuklapowego *Gingko biloba*, czy żywotnika olbrzymiego *Thuja plicata*, (II) Nowego Parku - z kolekcją odmian buka i dębów, (III) Dzikiej Promenady - z kolekcją m. in. pięciorników, świerków i lilaków, (IV) Słonecznej Promenady - droga parkowa m. in. z okazami dębów, (V) Części parkowo-leśnej[15] - bogate, dalej opisane, zbiorowiska leśne z okazałymi drzewami, (VI) Szkółki Drzew i Krzewów Ozdobnych i (VII) Stawów. Obecnie powierzchnia gołuchowskiego parku wynosi 158 ha.

Poza licznymi gatunkami i odmianami obcych geograficznie drzew i krzewów iglastych i liściastych gołuchowski park stanowił i stanowi ostoję rodzimej przyrody[16]. Jako pierwszy zwrócił uwagę na ten fakt

Duży staw w parku gołuchowskim (fot. TW)

Kubaszewski, informując o 200 *odwiecznych dębach* w dolinie Ciemnej. Później, w latach 30. XX wieku, Goetz wspominał o znajdujących się w wielu miejscach parku okazałych dębach szypułkowych i wyróżnił „Rafała" - drzewo o obwodzie 442 cm. W tym samym czasie jedna z parkowych lip drobnolistnych osiągnęła 3,33 m obwodu.

13 Kościelny i Sękowski (1963) przytaczając wyniki tej inwentaryzacji informują, że: *Kolekcja drzew i krzewów znajdująca się w Arboretum skupia obecnie przeszło 1500 gatunkow i odmian.*

14 Według Mielcarek i in. (1995) na kolekcję arboretum składało się wówczas 1000 gatunków i odmian.

15 Goetz (1930), co bardzo istotne dla dalszego sposobu gospodarowania, tak uzasadnia istnienie części leśnej parku: *Niewątpliwie subtelne poczucie estetyczne twórców parku kazało pozostawić partje naturalnego lasu, przez co tem silniej podkreślono zarówno piękno oryginalnych i osobliwych drzew obcych jak również i odrębne wartości uroku rodzimego lasu polskiego.*

16 Podkreślić należy, że na terenie parku wykryto 300 gatunków grzybów wielkoowocnikowych, 131 gatunków porostów, 422 gatunki roślin zielnych i stwierdzono występowanie 93 gatunków ptaków.

W roku 1964 Kościelny i Sękowski dokonali pierwszej i prawdopodobnie jedynej inwentaryzacji okazałych dębów szypułkowych gołuchowskiego parku. Wykazali tu 383 egzemplarze o pierśnicy powyżej 70 cm, z których 89 posiadało pierśnicę ponad 100 cm. Najgrubszym był, wspomniany już, dąb „Rafał" o pierśnicy wynoszącej 168 cm. Jedno z parkowych wydzieleń (oddz. 53) autorzy inwentaryzacji określili mianem *prawdziwego fragmentu puszczy* - na powierzchni około 6 ha znajdowało się aż 135 dębów o średnicy przekraczającej 70 cm. W arboretum znajduje się wiele pomników przyrody (najwięcej właśnie dębów), które scharakteryzowano w rozdziale „Ochrona przyrody".

W związku z tym, że obecnie arboretum gołuchowskie pełni głównie rolę rekreacyjną i edukacyjną, warto podkreślić, że już dawniej gołuchowskim ogrodom przypisywano tak istotne znaczenie, że sugerowano *utworzenie szkoły ogrodniczej dla synów włościańskich*. Po pierwszej wojnie światowej park służył jako baza dydaktyczna i naukowa powstającemu Uniwersytetowi Poznańskiemu, natomiast od roku 1951 do końca r. 1973 arboretum było ośrodkiem dydaktycznym Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu.

Jako ciekawostkę warto wspomnieć, że w roku 1959 w gołuchowskim arboretum otrzymano nową formę jaśminowca wyróżniającą się nietypowym wyglądem - nazwano ją *Philadelphus cymosus* f. *monstrosa*, czyli jaśminowiec baldaszkowaty forma potworna.

Jedlec

W powstałym na początku XIX w. parku (powiększonym w latach 30. XX w.) o powierzchni 5,74 ha, stwierdzono 51 gatunków drzew i krzewów (z tego 42 gatunki i odmiany drzew reprezentowane przez około 700 egzemplarzy), z których 32 to taksony obce geograficznie. Obecnie park ten objęty jest ochroną jako pomnik przyrody[17].

Znajdują się tu: aleja dębów czerwonych, aleje lipowa i dębowa, tzw. altany złożone z buków i grabów, jodła kaukaska *Abies nordmanniana*, jodła jednobarwna *A. concolor* i jodła grecka *A. cephalonica*, daglezja zielona i daglezja sina *P. menziesii* var. *glauca*, sosna czarna *Pinus nigra*, sosna wejmutka i sosna żółta *P. ponderosa*, żywotnik zachodni, żywotnik olbrzymi, jałowiec wirginijski *Juniperus virginiana*, gleditzja trójcierniowa forma bezbronna *Gleditsia triacanthos* f. *inermis*, dąb błotny, dąb odm. stożkowa, jesion odm. zwisająca, klon Schwedlera *Acer platanoides* 'Schwedleri', klon jesionolistny odm. odeska *Acer negundo* 'Odessanum' i lipy (dorastające do 340 cm obwodu). Rośnie tu 30 drzew o walorach drzew pomnikowych w tym: platan klonolistny (obwód 450 cm), dąb szypułkowy (dęby osiągają 410 cm obwodu), wiąz polny *Ulmus minor* (22 egzemplarze, dorastające do 280 cm obwodu), grusza pospolita *Pyrus communis*, jesion wyniosły, grab zwyczajny (2 egzemplarze) oraz klon polny. W parku znajduje się staw (0,31 ha), a w jego pobliżu żywopłot żywotnikowy.

Kajew

Park leży w pobliżu Giszki i powstał pod koniec XIX w. w oparciu o istniejące zadrzewienie. Na powierzchni 4,54 ha znajdują się między innymi szpalery złożone z kasztanowców, grabów, a także szpaler grabowo-wiązowy. Obwody dwóch najgrubszych grabów na wysokości 1,3 m wynoszą 220 i 170 cm. W parku znajduje się też jesion wyniosły o walorach drzewa pomikowego (obw. 260 cm).

Karsy

Park o powierzchni 2,79 ha powstał w I połowie XIX w. prawdopodobnie w wyniku przekształcenia osiemnastowiecznego ogrodu włoskiego. Bardzo przerzedzony drzewostan składa się z 16 gatunków drzew i krzewów. Znajdują się w nim aleje lipowa i jesionowa oraz szpaler kasztanowców, ponadto okazała lipa drobnolistna i trzy dęby szypułkowe[18] o obwodach 370, 530 i 540 cm. Inne gatunki drzew to jabłoń dzika *Malus sylvestris*, grusza pospolita, klon zwyczajny i orzech włoski, natomiast przedstawiciele krzewów to śnieguliczka biała, lilak pospolity *Syringa vulgaris*, bez czarny, róża dzika *Rosa canina*, porzeczka dzika *Ribes spicatum* i ligustr pospolity *Ligustrum vulgare*.

17 W akcie ustanawiającym ochronę parku wskazano powierzchnię 6,26 ha.

18 Najprawdopodobniej dwa z nich to pomniki przyrody, które w momencie obejmowania ich ochroną miały mniejsze obwody, niż podane tutaj.

Krzywosądów
W założonym na początku XX w. parku, liczącym 4,38 ha (z tego wody zajmują 1,41 ha) znajdują się aleje lipowa i kasztanowcowo-lipowa oraz dalszych 28 gatunków drzew i krzewów, w tym daglezje sine i zielone, klon Schewdlera, żywotnik zachodni, świerk kłujący i dąb szypułkowy o obwodzie 350 cm.

Kuchary
W skład parku (2,49 ha) powstałego na początku XIX w. wchodzą 34 gatunki drzew i krzewów. Między innymi są to: jodła Veitcha *Abies veitchii*, świerk kłujący, buk odm. czerwonolistna, jesion pensylwański *Fraxinus pensylvanica*, klon jawor odm. purpurowa *A. pseudoplatanus* 'Atropurpureum', klon jesionolistny *Acer negundo*, trzmielina europejska oraz okazały jesion wyniosły i dwa pomniki przyrody: buk i dąb szypułkowy.

Macew
Obszar założonego w połowie XIX w. parku wynosi 2,02 ha. Znajduje się w nim 14 gatunków drzew i krzewów, w tym modrzewie, sosny, daglezje zielone, dęby czerwone, lipy, kasztanowce oraz posiadające walory drzew pomnikowych - cztery dęby (do 380 cm obwodu) i jeden jesion (390 cm obwodu).

Podborek
Niewielki (1,3 ha) park założony w IV ćw. XIX w. złożony jest przede wszystkim z lip drobnolistnych, jesionów wyniosłych, jaworów, klonów polnych i wiązów szypułkowych *Ulmus laevis*. Znajduje się tam stumetrowa aleja grabowa.

Szkudła
Park powstał w I połowie XIX wieku i liczy 3,14 ha. Drzewostan został przetrzebiony i rośnie tu zaledwie 31 zasługujących na ochronę, starych drzew w wieku do 160 lat. Występują tu przede wszystkim gatunki rodzime - dęby szypułkowe (22 okazy, obwody do około 380 cm), grusza pospolita (2), klon polny (4), olsza czarna, jesion wyniosły (2) oraz świerk kłujący. Egzemplarze młodszych drzew (wiek około 45 lat) to klon zwyczajny, jawor, robinie akacjowe, topola późna *Populus x canadensis* 'Serotina', topola Maksimowicza *P. maximowiczii*, wierzba krucha *Salix fragilis*, jarząb szwedzki *Sorbus intermedia* i brzoza brodawkowata.

Tursko
Założony w roku 1823 park (5,83 ha) obecnie jest częściowo przekształcony. W skład jego drzewostanu wchodzi 27 gatunków drzew i krzewów. W północno-zachodniej części parku znajduje się dąb o obwodzie 580 cm.

Wszołów
Liczący 3,99 ha park powstał z końcem XIX wieku w miejsce osiemnastowiecznego kwaterowego ogrodu włoskiego i sadu. Znajdują się w nim aleja grabowa z szakłakami i czeremchami. Łącznie odnotowano tam 34 gatunki drzew i krzewów, w tym dęby o obwodach do 450 cm (dwa z nich to pomniki przyrody), jesiony o obwodach do 310 cm, kasztanowca o obwodzie 310 cm, buka o obwodzie 360 cm (340 cm w momencie objęcia ochroną jako pomnik przyrody) oraz korkowca amurskiego i jesiona odm. zwisającej.

GMINA PLESZEW

Borucin
Park z II połowy XIX w. o powierzchni 4,16 ha utworzony na planie zbliżonym do rombu, w nim aleja grabowa, w drzewostanie wystepują grab zwyczajny, jarząb, robinia akacjowa, świerk pospolity oraz klony, w pobliżu staw otoczony szpalerem topolowym. Znajduje się tam buk zwyczajny odm. czerwonolistnej o obwodzie 260 cm, trzy sosny wyrastające z jednego pnia o obwodzie 400 cm, natomiast przy drodze po wschodniej stronie parku wiąz o obwodzie 400 cm.

Bógwidze
Założony w II połowie XIX w. park, o pierwotnej powierzchni 2,21 ha, został częściowo wykarczowany w latach 70. XX w. Obecnie zajmuje około 1,82 ha i zachowały się tam alejki obsadzane grabami, egzemplarze jesiona wyniosłego, kasztanowca zwyczajnego, lip i jodeł. Jesiony osiągają do 380 cm obwodu, zaś rozmiary trzech lip wynoszą od 260 do 320 cm.

Bronów
Liczący 3,06 ha park ze stawem i rowem odwadniającym założony w II poł. XIX w., został powiększony w I ćw. XX w. . W drzewostanie: jesiony wyniosłe, robinie akacjowe, świerki kłujące i dęby, z których jeden posiada 380 cm obwodu (w sąsiedztwie dworu).

Brzezie
Park złożony obecnie z dwóch części, położony częściowo w dolinie Neru, powstał w połowie XIX w., w roku 1962 został silnie przetrzebiony w części zachodniej. Jego powierzchnia wynosi 3,95 ha[19], a złożony jest głównie z jesionów, klonów, sosen i świerków. Rośnie tam też jawor o obwodzie 300 cm i lipy osiągające 320 cm obwodu. Koło plebani znajduje się drugi, niewielki park o powierzchni 0,85 ha, który powstał w końcu XIX w.

Chorzew
Park o powierzchni 4,8 ha[20] założony ok. 1865 roku dla nowej dziedziczki F. Jouanne, a w 1938 został powiększony przez M. Hałazińskiego. Obecnie część wschodnia posiada charakter leśny, drzewostan złożony z klonów zwyczajnych, dębów szypułkowych, świerków pospolitych oraz robinii akacjowych, sosny wejmutki, orzecha włoskiego, dębu czerwonego, klonu jaworu odm. purpurowej oraz brzozy brodawkowatej odm. Younga *B. pendula* 'Youngii'. Przy stawie wzdłuż drogi nasadzenia grabowe.

Janków
Założony - prawdopodobnie na bazie naturalnego zadrzewienia - w końcu wieku XIX park liczy 2,12 ha. Znajdują się w nim m. in. szpaler grabowy i rząd kasztanowców.

Korzkwy
Zajmujący powierzchnie 2,34 ha park powstał w końcu XIX w. W roku 1967 został silnie przekształcony. W drzewostanie występowało 30 gatunków drzew i krzewów w tym między innymi: jesion wyniosły, lipa drobnolistna, dęby, buki, jałowiec chiński *Juniperus chinensis*, jałowiec wirginijski, gleditczja trójcierniowa oraz tworzące aleję graby.

Kowalew
Założony pod koniec XIX w. park zajmuje powierzchnię 2,97 ha. Znajdują się w nim trzy stawy, a trzon drzewostanu stanowią kasztanowce zwyczajne, jesiony wyniosłe, klony zwyczajne i świerki. Ponadto występują tam jałowiec wirginijski, jałowiec pospolity odm. irlandzka *Juniperus communis* 'Hibernica', migdał trójklapowy *Amygdalus trilobata*, orzech szary i buk zwyczajny odm. czerwonolistnej o obwodzie 280 cm. W latach 80. XX wieku istniała tu kolonia lęgowa gawrona.

Kuczków
Park zajmuje powierznię 3,88 ha. Założony został w połowie XIX w., a przekształcano go na początku XX w. i po roku 1945. Znajdują się w nim szpaler grabowy, aleje złożone z tego gatunku, szpaler z lilaka i leszczyny, ponadto kasztanowce zwyczajne, jesiony wyniosłe, robinie akacjowe, świerki, lipy, klony i dęby szypułkowe (jeden z dębów osiągnął obwód 510 cm).

Lenartowice
Park powstał w latach 70. XIX wieku, a około 100 lat później jego pierwotna kompozycja została prze-

19 Lub 2,32 ha wg Andersa i in. 1999.
20 Lub 7,11 ha wg Andersa i in. 1999.

kształcona. Na powierzchni 4,92 ha znajdują się wiązy polne, wiązy górskie, lipy, klony, kasztanowce zwyczajne, jesiony oraz dąb błotny, lipa krymska, orzech włoski i buk zwyczajny odm. czerwonolistna.

Marszew
Obszerny park o powierzchni 11,99 ha założony w połowie XIX w., znacznie przekształcony w latach 60. i 70. XX w., częściowo o charakterze leśnym. W parku znajdują się graby, lipy, kasztanowce zwyczajne, jesiony wyniosłe, dęby szypułkowe, dęby czerwone, klony, choina kanadyjska i świerk kłujący srebrzysty *Picea pungens* 'Glauca'. Jedna z lip osiąga 400 cm obwodu, robinia akacjowa 370 cm, natomiast dąb czerwony 330 cm.

Pacanowice
Park założony w latach 80. XIX wieku, zajmuje powierzchnię 1,73 ha. Rosną w nim jesiony, klony, wiązy, orzech włoski, sosny Jeffreya *Pinus jeffreyi*, brzoza brodawkowata odm. Younga i wierzba biała odm. płaczącej.

Park w Pacanowicach (fot. PŻ)

Suchorzew
W parku o powierzchni 4,47 ha założonym w końcu XVIII w., a przekształconym w I połowie wieku XIX znajdują się dwie aleje grabowe oraz klony polne, lipy drobnolistne, a także posiadające walory pomnikowe dęby szypułkowe (obwód do 620 cm), kasztanowce zwyczajne, sosny czarne (obwód do 280 cm), wiąz szypułkowy (obwód 400 cm) i świerki.

Taczanów
Park z II połowy XVIII wieku o powierzchni 21,05 ha objęty jest ochroną jako pomnik przyrody (w akcie ustanawiającym ochronę parku wskazano powierzchnię 6,89 ha). W latach 1853-1864 został przekształcony i powiększony, a po roku 1945 przetrzebiony i częściowo zabudowany. Znajdują się w nim aleje i szpalery grabowe oraz m. in. kasztanowce (w tym trzy drzewa obwodach 320-330 cm), lipy, jesiony, topole, dęby, cisy i jodły.

Park w Taczanowie (fot. RC)

Turowy
Park o powierzchni 3,85 ha powstał w I ćw. XX wieku. Jego północna część posiada charakter leśny, w drzewostanie robinia akacjowa, jesion wyniosły, wierzba krucha, kasztanowiec zwyczajny i topola późna.

MIASTO PLESZEW

Pleszew-Malinie
Przy ul. Malińskiej zachowały się pozostałości założonego w II ćw. XIX w. parku. Najstarsze drzewa osiągają następujące wymiary obwodów: kasztanowiec zwyczajny - 223 cm, klony zwyczajne - 264, 246, 217, 190 i 188 cm, robinie akacjowe - 437 i 281 cm oraz dęby szypułkowe - 275, 273 i 236 cm. Spontanicznie powstały podszyt składa się głównie z klonów.

Fragment parku przy ul. Malińskiej w Pleszewie (fot. PŻ)

Resztki parków, aleje lub grupy drzew istnieją przy założeniach dworskich w miejscowościach Borczysko, Kościelna Wieś, Mamoty, Pieruchy, Pieruszyce, Psienie Ostrów, Sowina i Trzebin. Pozostałości te mimo znacznych przekształceń spełniają istotną rolę i należałby je odtwarzać, a co najmniej zachować.

POZOSTAŁE ZAŁOŻENIA PARKOWE

Jedynie w Pleszewie znajdują się większe tereny zieleni wysokiej położone w pobliżu zabudowań, które nie zostały założone przez właścicieli ziemskich. Są to parki przy ul. Niesiołowskiego, Sportowej i Ogrodowej.

Ogródek Jordanowski (ul. Niesiołowskiego)
Ogród ten założono w roku 1905 według projektu Adama Kubaszewskiego. Dominują tu graby, klony, brzozy i wiązy. Wiele drzew posiada imponujące rozmiary. Są to: klony zwyczajne (275, dwa po 220, 205, 202, 195, 183, 182, 174 i 150 cm obwodu), brzozy brodawkowate (206, 187, 178, 162, 160, 144, 142 i 138 cm), orzech włoski (140 cm), jesion wyniosły (150 cm), graby zwyczajne (205 i 160 cm), platan klonolistny (246 cm), kasztanowce zwyczajne (238 i 183 cm), wiązy (226, 215 i 192 cm), robinie akacjowe (285 i 245 cm), modrzew (121 cm), lipy drobnolistne (201 i 187 cm), dąb czerwony (315 cm), dęby szypułkowe (365 i 300 cm) oraz topola (268 cm).

Ogródek Jordanowski w Pleszewie (fot. PŻ)

Planty (ul. Sportowa)
Ten Park Miejski położony nad Nerem założono przed rokiem 1914. Na powierzchni 11,69 ha występowało 26 gatunków drzew i krzewów, z których najliczniejsze to klon zwyczajny, jawor, dąb czerwony, robinia akacjowa i lipa drobnolistna, natomiast najmniej liczne to wiązy: górski, polny i szypułkowy oraz czereśnia dzika *Cerasus avium*, jodła pospolita *Abies alba*, olsza szara *Alnus incana* i brzoza omszona *Betula pubescens*. Najgrubszym drzewem parku jest topola (z sekcji topól czarnych) o obwodzie 655 cm. Pozostałe drzewa należące do tego taksonu również osiągają znaczne rozmiary (np. 505, 480, 445 i 450 cm obwodu). Inne gatunki drzew rezprezentowane przez okazałe egzemplarze to olsza czarna (365,

255, 254 i 240 cm), kasztanowiec zwyczajny (230 cm), brzoza brodawkowata (185 cm) i okazały klon jesionolistny. Licznym gatunkiem tego terenu jest bluszcz pospolity *Hedera helix*. Na lata 2006-2008 zaplanowano „rewitalizację" parku - do wycięcia wytypowano 2019 drzew (z których 1852 to samosiewy o średnicy do 20 cm, a 167 to drzewa o średnicy od 20 do ponad 40 cm).

Planty w Pleszewie (fot. PŻ)

Park Miejski (ul. Ogrodowa)
Niewielkie założenie (2,36 ha) powstałe dzięki władzom miasta na przełomie XIX i XX wieku. Rosną tu przede wszystkim drzewa liściaste: topole, dęby, lipy, jesiony, a także modrzewie i żywotniki. Imponujące obwody osiągają tu topole białe (344 i 210 cm) oraz inne taksony z tego rodzaju (474, 370, 345, 335, 330, 325, 319, 303, 285, 288 i 234 cm obwodu), dęby szypułkowe (315, 307, 250 cm), lipa (295 cm), grab zwyczajny (200 cm), klon zwyczajny (195 cm), wierzby (414 i 270 cm), klony srebrzyste (327, 310, 300, 285, 250, 244, 218, 210, 205 i 200 cm) i jesion wyniosły (260 cm). W parku oprócz okazałych drzew znajduje się niewielki staw porośnięty szuwarem pałkowym.

Klon srebrzysty *Acer saccharinum* w Parku Miejskim przy ul. Ogrodowej (fot. PŻ)

ZADRZEWIENIA

Zadrzewienia Nadprośniańskie

Rosnące wzdłuż koryta Prosny zadrzewienia nadają specyfiki jej dolinie. W skład tych spontanicznie powstających pasów drzew i krzewów wchodzą głównie krzewiaste i drzewiaste wierzby, topole, jesiony, olchy oraz liczne gatunki krzewów. W niewielu miejscach zadrzewienia te przechodzą w laski, które charakterem zbliżone są do łęgów. Ten system zadrzewień jest miejscem rozrodu i rozwoju wielu zwierząt oraz stanowi ostoję dla szergu gatunków roślin i grzybów. Pełni także istotną rolę w krajobrazie i podnosi jego atrakcyjność.

Bardzo niekorzystnym, a nasilającym się zjawiskiem jest zmniejszanie powierzchni, na której mogą się owe zadrzewienia rozwijać. Usuwane są drzewa i krzewy, a miejscami gleba zaorywana jest niemal po samą linię brzegową Prosny. Potrzebą chwili wydaje się zatrzymanie dalszej degradacji tych cennych płatów roślinności (zaniechanie pozyskiwania drzew, ograniczenie podorywania i uszczuplania areału ich występowania), a nawet wspomożenie ich rozwoju (restytucja z zastosowaniem gatunków drzew i krzewów właściwych dla nadrzecznych łęgów).

Nadprośniańskie zadrzewienia koło Chocza (fot. RC)

Zadrzewienia w Fabianowie

System zadrzewień w okolicy Fabianowa założono prawdopodobnie w latach 30. XX wieku, możliwe, że są kontynuacją uprzednio powstałych nasadzeń. Położone wzdłuż szosy Dobrzyca-Pleszew, rozciągają się na odcinku 2 km za ostatnimi budynkami Fabianowa. W terenie tym dominują uprawy rolnicze. Kompleks śródpolnych zadrzewień liczy 21 pasów (tu opisano 13 z nich) o przebiegu NNW-SSE i 5 niewielkich kęp. Obiekty te rozmieszczone są na przestrzeni około 3 km^2, a ich łączna długość wynosi 5,5 km (długość pozostałych ośmiu pasów, będących przedłużeniem ww. zadrzewień, wynosi około 4 km). Pasy drzew i krzewów przebiegają równolegle, co 200-350 m. Długość pojedynczego zadrzewienia waha się od 200 do 750 m, natomiast szerokość mieści się w przedziale 5-14 m. Na podstawie pni pozostałych po ściętych drzewach, wiek zadrzewień określono na około 50-60 lat.

Zadrzewienia posiadają charakter tzw. czyżni (zwartych i niedostępnych skupień tarniny). Obwody blisko 70 drzew przekraczają 150 cm i są to: jesion wyniosły (5), olcha czarna (11), grusza pospolita (7),

dąb szypułkowy (7), topola czarna (32), wiąz szypułkowy (2) i wierzba biała (5). Ponadto stwierdzono tam następujące gatunki krzewów i drzew: głóg jednoszyjkowy, czeremcha zwyczajna, świerk kłujący, świerk pospolity, osika *Populus tremula*, szakłak pospolity *Rhamnus catharticus*, śliwa ałycza *Prunus cerasifera* var. *divaricata*, jarząb pospolity, klon zwyczajny, trzmielina zwyczajna, czereśnia dzika, dereń świdwa *Cornus sanguinea*, jabłoń dzika, wierzba krucha, brzoza brodawkowata, leszczyna, klon polny, robinia akacjowa, kalina koralowa *Viburnum opulus* i lipa drobnolistna. Wśród 1986 zinwentaryzowanych drzew (zadrzewienia kępowe i 5,5 km pasów), zdecydowanie dominuje jesion wyniosły (812 drzew w 15 zadrzewieniach). Mniej licznie występują między innymi olcha czarna (415 w 10), grusza pospolita (208 w 16) i głóg jednoszyjkowy (106 w 16). Znajdują się tam drzewa o wyróżniających się grubością pniach i są to m. in. dwie topole (obw. 380 i 395 cm), grusze (o obw. 205 cm, wys. 11 m, kilka innych o obw. 200 cm i wys. 10 m), trójpienna jabłoń (najgrubszy pień o obw. 135 cm), głóg (obw. ponad 100 cm), trzmieliny (obw. 40 i 80 cm), wierzba biała (obw. 460 m) i wiązy (obw. 230 cm i wys. 21 m, inne 180 do 205 cm obw.). Zadrzewienia są ostoją 78 gatunków roślin naczyniowych (włączając w to wymienioną wyżej dendroflorę), w tym wyżpinu jagodowego *Cucubalus baccifer*.

OKAZAŁE DRZEWA

Oprócz wyróżniających się drzew objętych ochroną jako pomniki przyrody, czy znajdujących się w opisanych wyżej parkach podworskich i zadrzewieniach, w powiecie rośnie znaczna liczba drzew godnych odnotowania, ale dotąd w żaden sposób nie chronionych. W wielu przypadkach są to okazałe śródpolne solitery, drzewa rosnące przy obiektach kultury sakralnej, ale wpisują się tu również aleje, szpalery i grupy drzew, które co prawda nie są złożone z potężnych drzew, niemniej stanowią przyrodniczą wartość. Wiele okazałych drzew rośnie także w lasach gospodarczych, często pośród monokultur sosnowych.

Potężne drzewa zwracały uwagę przyrodników już w latach 30. XX wieku[21]. Opisano wówczas dwa duże dęby rosnące we Wszołowie (mające obwody 4,4 i 3,8 m), w ogrodzie pana Garstki i okazały egzemplarz z tego samego rodzaju rosnący w Grodzisku nad Prosną, w ordynacji Taczanowskich[22]. Obecnie godne odnotowania dęby znajdują się w kilkunastu miejscach:

- Brzezie - samotne drzewo o obwodzie 510 cm przy asfaltowej drodze wiodącej na południe od folwarku;
- Chocz - przy kościele rośnie dąb czerwony o obwodzie 340 cm;
- Czarnuszka - przy północno-wschodnim narożu folwarku rośnie egzemplarz o obwodzie 370 cm;
- Karmin - przy drodze do Taczanowa rosną pojedynczo pomnikowe okazy dębów;
- Korzkwy - egzemplarz o obwodzie 310 cm rośnie przy drodze odchodzącej na południe od trasy z Poznania do Kalisza;
- Kwileń - przy stawach koło młyna znajdują się dęby szypułkowe o obwodach 300, 245 i 217 cm;
- Lutynia - na cmentarzu egzemplarz o obwodzie 330 cm;
- Nowy Świat - drzewo o obwodzie 330 cm rośnie obok parkingu przy drodze do Krotoszyna;
- Pleszew - przy Szkole Podstawowej nr 2 znajduje się dąb szypułkowy o obwodzie 333 cm;
- Polskie Olendry - na północ od skrzyżowania ulic rośnie dąb o obwodzie 330 cm (i inne okazałe drzewa);
- Ruda - okaz o obwodzie 320 cm rośnie przy skrzyżowaniu dróg na północ od osady;
- Las Gołuchowski, oddz. 103b - trzy drzewa w wieku 160 lat o obwodach 290, 380 i 440 cm oraz wysokości po 29 m;
- Las Gołuchowski, oddz. 122d - trzy dęby w wieku 180 lat, w tym dwa o obwodach 310 i 430 cm i wysokości 23 m oraz o obwodzie 540 cm i wysokości 24 m;

21 Patrz też rozdział „Ochrona przyrody".

22 Wodziczko i in. (1938) podają, że na terenie ówczesnego powiatu jarocińskiego w Piaskach koło Grodziska, w parku będącym własnością Skórzewskiego, znajdowała się lipa o obwodzie 5,90 m. Informacja ta niewątpliwie nie dotyczy miejscowości nad Prosną, a dzisiejszego Grodziska Wielkopolskiego, bowiem Skórzewscy byli przez pewien okres właścicielami dworu w Piaskach (dzisiejszej dzielnicy Grodziska Wlkp.), a Grodzisko nad Prosną należało wówczas do ordynacji Taczanowskich.

- Las Gołuchowski, południowy skraj - dąb o obwodzie 420 cm;
- Las Taczanowski, oddz. 168h - wiek 210 lat, obwód 512 cm i wysokość 23 m.

Oprócz dębów, które są najliczniejszymi pośród okazałych drzew, w powiecie pleszewskim występują dorodne...
... lipy:
- Wierzchy - na cmentarzu ewangelickim rosną drzewa o obwodzie do 400 cm;
- Jedlec - stare egzemplarze przy kościele;
- Kucharki - przy kościele drzewo o obwodzie 430 cm;
- Trzebin - w pobliżu dworu rosną dwa okazy o obwodzie 260 i 290 cm;
- Las Gołuchowski, oddz. 138a - 120-letnia lipa o obw. 370 cm i wys. 26 m;
- Niniew - okazała lipa drobnolistna o obwodzie pnia wynoszącym 460 cm i przechodzącym w cztery pokaźne konary znajduje się na terenie posesji nr 51.

Okazała lipa drobnolistna *Tilia cordata* w Niniewie (fot. PŻ)

... klon zwyczajny:
- Czermin - egzemplarz o obwodzie 400 cm rośnie przy kościele;
... topola biała:
- Kowalew - egzemplarz o obwodzie 380 cm rośnie przy budynku dworca kolejowego;
... grusza pospolita:
- między Oleścem Starym i Piłą - obwód 270 cm, wysokość 12 m;
... jesion wyniosły:
- Kwileń - przy stawach koło młyna okaz o obwodzie 263 cm;
... wiązy:
- Chocz - okazałe drzewa o obwodach 352, 328 i 254 cm rosną przy kościele;
czy kasztanowce:

- Pleszew, ul. Lipowa - drzewa o obwodzie 320 i 306 cm (nad stawem przy tej ulicy, rosną również okazałe topole i wierzby).

Aleja wierzbowa w Borucinie (fot. AK)

Nie można zapominać także o głowiastych wierzbach, ponieważ mimo swej urokliwości ustępują z krajobrazu rolniczego. Malownicze i wartościowe ich skupienia znajdują się m. in. w dolinie Prosny np. koło Kościelnej Wsi, Jedlca i Kaźmierki Starej.

Głowiaste wierzby koło Kwilenia (fot. PŻ) i Kuźni (fot. EM)

Innym równie istotnym krajobrazowo i biocenotycznie elementem są polne grusze, dawniej znacznie liczniejsze na polskich miedzach.

Grusza pospolita *Pyrus communis* (Kuźnia, fot. EM)

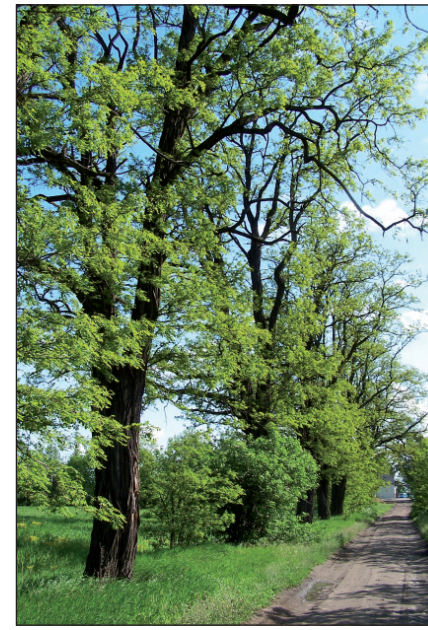

Obecnie nieistniejąca aleja akacjowa w Kwileniu koło cegielni (fot. RC)

W wielu rejonach powiatu znajdują się aleje jedno- lub kilkugatunkowe. Jako przykłady należy wymienić tę jarzębinową przy Zbiorniku Gołuchowskim, jesionową w dolinie Prosny koło Macewa i Jedlca oraz na trasie Kuchary-Kucharki-Karsy, czy jaworową ciągnącą się wzdłuż szosy od granic powiatu koło Brudzewka niemal do samego Chocza. Inne to lipowo-jesionowa (z drzewami o obwodach do 380 cm) wzdłuż drogi wiodącej z Wszołowa do Kuczkowa, dębowa (złożona z dębów czerwonych) prowadząca do parku w Jedlcu, klonowa przy drodze ze Skrzypni do Marszewa (z jaworami i klonami zwyczajnymi) lub złożona z klonów zwyczajnych śródleśna aleja w uroczysku Kościelna Wieś.

Aleja lipowa wzdłuż drogi prowadzącej z Wieczyna do Grabu (fot. PŻ)

Poza opisanymi lasami, parkami, zadrzewieniami i drzewami w powiecie pleszewskim znajduje się duża ilość nieopisanych tu obszarów i obiektów z drzewami w rolach głównych. Te „beziminne" tereny także stanowią o bogactwie lokalnej przyrody.

Szpaler drzew nad stawem w Kowalewie (fot. KG)

ROŚLINNOŚĆ

Powyższy termin oznacza ogół zbiorowisk roślinnych występujących na określonym terenie. W powiecie pleszewskim poznane zostały one w pewnych rejonach lub skrupulatnie opisano i sklasyfikowano tylko pewne ich grupy.

Biorąc pod uwagę konkretny obszar, to bez wątpienia najlepiej scharakteryzowano zróżnicowanie zespołów roślinnych w gminie Gołuchów. Rozpatrując natomiast szczegółowość zbadania konkretnych fitocenoz, najdokładniej ze wszystkich zbiorowisk scharakteryzowano kwaśne dąbrowy.

Liczba zespołów roślinnych stwierdzonych na terenie Polski wynosi 482[23]. W powiecie pleszewskim, ze względu na tylko lokalne rozpoznanie zespołów, ich łączna liczba nie jest znana. Wiadomo, że w gminie Gołuchów do roku 1995 stwierdzono ich około 200.

Zbiorowiska leśne

Prosty podział lasotwórczych gatunków drzew na iglaste i liściaste prowadzi do równie nieskomplikowanej klasyfikacji samych lasów - można wyróżnić lasy iglaste, liściaste i mieszane. Dalej, używając rodzajowych nazw drzew, możemy mówić o sośninach, świerczynach, buczynach, brzezinach, czy olszynach, jednak i takie grupowanie lasów, szczególnie tych posiadających cechy naturalne, nie jest zbyt precyzyjne, ale często wystarczające dla celów gospodarczych. Uwzględniając wieloaspektową różnorodność zbiorowisk leśnych, fitosocjolodzy w nizinnej Polsce wyróżnili bory szpilkowe, atlantyckie lasy acidofilne, świetliste dąbrowy, lasy grądowe, lasy bukowe, lasy łęgowe i olsy, które są reprezentowane przez kilka-kilkanaście zespołów roślinnych.

Bory szpilkowe (na terenie powiatu pleszewskiego z klasy *Vaccinio-Piceetea*), jako typ roślinności, występują głównie w lasach Równiny Rychwalskiej, jednak ze względu na promowanie sosny w lasach gospodarczych, znajdują się niemal w każdym kompleksie leśnym powiatu, gdzie tworzą tzw. zbiorowiska zastępcze.

Najsuchsze i najuboższe lasy w północnej części powiatu to bory chrobotkowe (bory sosnowe suche) *Cladonio-Pinetum* z sosną zwyczajną (która nie osiąga tam znacznych rozmiarów) i krzaczkowatymi porostami - chrobotkami z rodzaju *Caldonia* sp. i *Cladina* sp. - na dnie lasu[24].

23 Matuszkiewicz W. 2002. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. Wyd. Nauk PWN, Warszawa.

24 Charakteryzując zespoły roślinne powiatu pleszewskiego podano wybrane gatunki roślin w nich występujące (nie jest to wykaz ich flory), natomiast dalej - w dziale „Rośliny" opisano występowanie w powiecie ich wybranych gatunków.

Siedliska nieco wilgotniejsze zajmuje suboceaniczny bór świeży *Leucobryo-Pinetum*, często zniekształcony, występujący powszechnie w lasach Równiny Rychwalskiej i innych kompleksach leśnych porastających tereny piaszczyste (m. in. część Lasu Turskiego w gminie Gołuchów). W warstwie drzew również i tu dominuje sosna, a towarzyszy jej brzoza brodawkowata. W runie rośnie śmiałek pogięty *Deschampsia flexuosa*, borówki: czarna *Vaccinium myrtillus* i brusznica *V. vitis-idaea* oraz szereg gatunków mchów, w tym modrzaczek siny *Leucobryum glaucum*.

Bór sosnowy wilgotny *Molinio caeruleae-Pinetum* występuje w obniżeniach terenu, ze stosunkowo wysokim poziomem wód gruntowych, w lasach Równiny Rychwalskiej. W drzewostanie przeważa sosna, a towarzyszą jej brzozy, w tym omszona, w runie może występować borówka czernica, orlica *Pteridium aquilinum*, trzęślica modra *Molinia caerulea* oraz skupienia mchów - głównie płonnika pospolitego *Polytrichum commune*. Z kolei torfowiska z bardzo wysokim poziomem wód gruntowych porasta bór bagienny *Vaccinio uliginosi-Pinetum*. Tu również dominuje sosna zwyczajna, natomiast w runie rosną m. in. borówka bagienna *V. uliginosum*, bagno zwyczajne *Ledum palustre* oraz torfowce *Sphagnum* sp.

Borówka czarna *Vaccinium myrtillus* (Grodzisko, fot. PŻ)

Bór sosnowy koło Nowolipska (fot. RC)

Kontynentalny bór mieszany *Querco roboris-Pinetum* zajmuje siedliska mezotroficzne świeże lub wilgotne. Obok sosny w składzie drzewostanu pojawia się dąb szypułkowy, bądź bezszypułkowy, osika i brzozy. W warstwie podszytu dominuje jarząb pospolity, kruszyna i wymienione gatunki drzew. Runo składa się z borówki czarnej i brusznicy, siódmaczka leśnego *Trientalis europaea*, konwalijki dwulistnej *Maianthemum bifolium*, kostrzewy owczej *Festuca ovina* i innych. W Lesie Gołuchowskim zbiorowisko to wykształca się - w związku z tzw. zjawiskiem pinetyzacji - na siedliskach, które mogłaby zająć niżej opisana dąbrowa trzcinnikowa.

Atlantyckie lasy acidofilne *Quercetea robori-petraeae* dominują w zachodniej części powiatu. Dąbrowa trzcinnikowa *Calamagrostio arundinaceae-Quercetum* - występująca w trzech, zależnych od wilgotności, podzespołach *C.a.-Q. molinietosum, C.a.-Q. typicum* i *C.a.-Q. p. odoratii* - to najpowszechniej reprezentowany las acidofilny w Wielkopolsce. Są to lasy wielogatunkowe i wielowarstwowe z dwoma gatunkami rodzimych dębów, sosną i brzozą brodawkowatą, rzadziej świerkiem i bukiem, rosnące na terenach płaskich, jak i i nieco wzniesionych. Głównymi składnikami podszytu jest w nich kruszyna, jarząb pospolity i leszczyna. Zróżnicowane runo może składać się z traw, krzewinek, paproci lub innych roślin, natomiast słabo rozwinięta warstwa mszysta składa się głównie z płonnika strojnego *Polytrichum formosum*. Podzespół występujący w miejscach najwilgotniejszych - *Calamagrostio arundinaceae-Quercetum petraeae molinietosum* - znany m. in. z oddziałów 126c i 128d Lasu Gołuchowskiego oraz 180b, 181a, 182a i 187b Lasu Taczanowskiego. Forma typowa - *Calamagrostio arundinaceae-Quercetum petraeae typicum* - występuje m. in. w oddziałach 175 i 181a Lasu Taczanowskiego, natomiast podzespół *Calamagrostio arundinaceae-Quercetum petraeae polygonatetosum odoratii* - zajmujący siedliska najsuchsze - odnotowano m. in. w oddziale 139b Lasu Gołuchowskiego.

Mokra dąbrowa trzęślicowa *Molinio caeruleae-Quercetum roboris* występuje na siedliskach boru mieszanego wilgotnego w lasach gminy Dobrzyca, Gołuchów (tu m. in. oddz. 127, 128, 132 i 138 Lasu Gołuchowskiego) i Pleszew. Zespół ten występując w dwóch odmianach geograficznych - brandenburskiej i wielkopolskiej - zajmuje płaskie obniżenia lub nieckowate zagłębienia terenu z ubogimi, kwaśnymi glebami i wysokim poziomem uwilgotnienia. Dominuje w nim dąb szypułkowy, któremu towarzyszy brzoza omszona i brodawkowata, rzadziej świerk pospolity i inne. W warstwie krzewów najwięcej jest kruszyny pospolitej *Frangula alnus*, zaś w runie przeważa trzęślica modra nadająca temu zbiorowisku specyficzny wygląd. Inne rośliny dna lasu tego zespołu to tojeść pospolita *Lysymachia vulgaris*, jeżyna wzniesiona *Rubus nessensis*, orlica pospolita, siódmaczek leśny, wiechlina gajowa *Poa nemoralis*, czy konwalijka dwulistna.

Acidofilny las dębowo-grabowy *Aulacomnio androgyni-Quercetum roboris* występujący w oddzia-

Dąbrowy w Lesie Taczanowskim (fot. PŻ)

łach 174a, 191a i 198b Lasu Taczanowskiego to bardzo interesujący zespół opisany przez A. Brzega, M. Kasprowicza i T. Krotoską dopiero w roku 2000 w południowej Wielkopolsce. To osobliwe zbiorowisko - posiadające podzespół typowy *A.a.-Q.r. typicum* i bogatszy florystycznie *A.a.-Q.r. anemonetosum nemorosae* - zajmuje płytkie zagłębienia, gdzie na powierzchni gruntu dłużej stagnuje woda, a wiosną zalega zmrożony śnieg. Drzewostan zwykle dwuwarstwowy złożony jest z dębu szypułkowego i grabu zwyczajnego oraz niewielkiej domieszki brzozy brodawkowatej. Warstwa runa zielnego składa się głównie z turzycy pigułkowatej *Carex pilulifera*, borówki czernicy i kosmatki *Luzulla pilosa*, jest jednak słabo wykształcona. Natomiast licznie występujące mchy, przede wszystkim płonnik strojny, borześlad zwisły *Pohlia nutans*, rokiet cyprysowaty *Hypnum cupressiforme* i „nazwotwórczy" próchniczek *Aulacomnium androgynum*, nadają specyficzne oblicze temu zbiorowisku roślinnemu.

Świetlista dąbrowa *Potentillo albae-Quercetum petraeae* występuje na niewielkim fragmencie w oddz. 130 Lasu Gołuchowskiego (wschodnia odnoga Zbiornika Gołuchowskiego), a zubożone jego płaty znane są z tego samego kompleksu leśnego, lecz z okolic Macewa. To cenne ciepłolubne zbiorowisko antropogenicznego pochodzenia (powstające w dużej mierze w wyniku wypasu bydła i zgrabiania ścioły) zbudowane jest głównie z dębów. Wyróżnia się ono bardzo bogatym zestawem roślin dna lasu. W płacie znajdującym się przy Zbiorniku Gołuchowskim odnaleziono m. in. pięciornika białego *Potentilla alba*, dziurawca skąpolistnego *Hypericum montanum*, kłosownicę pierzastą *Brachypodium pinnatum*, gorysza pagórkowatego *Peucedanum oreoselinum*, groszka czerniejącego *Lathyrus niger*, rozchodnika wielkiego *Sedum maximum* i koniczynę dwukłosową *Trifolium alpestre*.

Kwitnący grab zwyczajny *Carpinus betulus* (Piekarzew, fot. PŻ)

Należące do klasy *Querco-Fagetea* lasy grądowe, bukowe i łęgi ze związku *Alno-Ulmion* reprezentowane są w powiecie przez kilka zbiorowisk.

Grądy - wielogatunkowe lasy liściaste siedlisk świeżych lub nieco wilgotnych, dla których znamienne jest występowanie grabu w towarzystwie dębu szypułkowego i lipy drobnolistnej - w powiecie pleszewskim reprezentuje grąd środkowoeuropejski *Galio sylvatici-Carpinetum* występujący m. in. w Lesie Go-

łuchowskim i w Lesie Podole. W lasach zagospodarowanych uroczyska Gołuchów (m. in. oddz. 103, 108 i 113) i Jedlec (np. oddziałach 131 i 132) znajdują się zniekształcone[25] postacie tego zbiorowiska, natomiast w gołuchowskim parku zachowały się dobrze wykształcone płaty grądów niskich (podzespoły *G.s.-C. corydaletosum i G.s.-C. stachyetosum silvaticae*), jak i wysokich (podzespół *G.s.-C. lathyretosum vernii*).

Interesującym zjawiskiem w podzespole *G.s.-C. corydaletosum* jest występowanie dwóch aspektów fenologicznych. Wczesną wiosną, kiedy jeszcze liście drzew nie są rozwinięte, w runie kwitnie wiele barwnych roślin m. in. kokorycz pusta *Corydalis cava*, kokorycz wątła *C. intermedia*, zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, czy złoć żółta *Gagea lutea*, natomiast później dominuje tam podagrycznik pospolity *Aegopodium podagraria*, wiechlina gajowa, gwiazdnica wielkokwiatowa *Stellaria holostea* i jaskier kosmaty *Ranunculus lanuginosus*. Podzespół *G.s.-C. stachyetosum silvaticae*, w którym występuje m. in. klon polny, buk zwyczajny, czyściec leśny *Stachys sylvatica*, dąbrówka rozłogowa *Ajuga reptans*, czy jaskier różnolistny *R. auricomus*, zajmuje największy obszar gołuchowskiego parku. W grądzie *G.s.-C. lathyretosum vernii*, zajmującym siedliska suche i ciepłolubne, brak jest krzewów, w drzewostanie licznie występuje buk zwyczajny, a w runie kopytnik pospolity *Asarum europaeum*.

Łęgi ze związku *Alno-Padion* reprezentują na terenie powiatu pleszewskiego trzy zespoły roślinne. Jednym z nich jest łęg jesionowo-olszowy *Fraxino-Alnetum* znajdujący się m. in. w widłach Ciemnej i Giszki - w Lesie Turskim (oddz. 98 i 100). Warstwę drzew stanowi tam olsza czarna, podszyt budują kruszyna pospolita, bez czarny, czeremcha zwyczajna oraz jesion, natomiast w runie rosną m. in. czartawy: drobna *Circaea alpina* i pospolita *C. lutetiana*, turzyca długowłosa *Carex elongata*, fiołek błotny *Viola palustris*, chmiel pospolity *Humulus lupulus* oraz tarczyca pospolita *Scutellaria galericulata*. Łęgi te stwierdzono także w oddz. 104 i 113 Lasu Gołuchowskiego.

Drugi to łęg jesionowo-wiązowy *Ficario-Ulmetum minoris* występujący m. in. w Lesie Turskim, Lesie Gołuchowskim, w pobliżu Kucharek, czy w lesie pomiędzy Kaliszem a Kościelną Wsią. W zbiorowisku tym, podobnie jak w jednym z wcześniej opisanych podzespołów grądu, również zachodzi zjawisko sezonowości, a w pierwszej części wiosny pojawiają się kokorycz pusta, ziarnopłon wiosenny *Ficaria verna*, złoć żółta, zawilec żółty *Anemone ranunculoides* i śledziennica skrętolistna *Chrysosplenuim alternifolium*.

Ostatni z tej grupy, to wiązowy łęg zboczowy z fiołkiem wonnym *Violo odoratae-Ulmetum minoris*. Płaty tego ciepłolubnego zbiorowiska występują w lesie koło Starej Wsi, w parkach w Jedlcu, Kajewie i Podborku, a jego inicjalne fazy znajdują się w okolicach Czechla. Skład tego zespołu opisano na stanowisku w Starej Wsi - w drzewostanie znajdują się klony polne, wiązy górskie, w warstwie krzewów natomiast kalina koralowa, bez czarny i czeremcha zwyczajna, a w runie m. in. fiołek wonny *Viola odorata*, czyściec leśny, kostrzewa olbrzymia *Festuca gigantea*.

Miejsca odpowiadające łęgom *Alno-Padion* najczęściej obsadzone są innymi gatunkami drzew lub podlegają kulturze rolnej. Niewielkie ich powierzchnie znajdują się w pobliżu cieków wodnych m. in. koło Piły, Kościelnej Wsi, w Lesie Gołuchowskim i w Lesie Taczanowskim. Wskazane byłoby odtwarzanie tych cennych zbiorowisk, które w przypadku zalesiania nowych terenów w dolinach rzecznych polegać będzie na wprowadzaniu odpowiednich gatunków drzew i krzewów, natomiast w przypadku obszarów leśnych - na przebudowie ich składu gatunkowego.

Śledziennica skrętolistna *Chrysosplenuim alternifolium* (uroczysko Taczanów, fot. PŻ)

25 Przy krawędzi doliny Giszki znajdują się płaty dobrze wykształconego, typowego podzespołu grądu środkowoeuropejskiego.

Łęgi wierzbowo-topolowe (klasa *Salicetea purpureae*) reprezentują rzadkie w krajobrazie: łęg topolowy *Populetum albae* i nadrzeczny łęg wierzbowy *Salicetum albo-fragilis* oraz wikliny nadrzeczne *Salicetum triandro-viminalis*[26]. Pierwszy z nich, w postaci pojedynczych topól czarnych rosnących na aluwialnych piaskach, spotkać można nad dolną Prosną. Łęg wierzbowy również występuje nad tą rzeką, lecz nieco powszechniej. Tworzy go m. in. wierzba biała i krucha, wierzby krzewiaste, a z niższych roślin pokrzywa zwyczajna *Urtica dioica* i chmiel zwyczajny.

Chmiel zwyczajny *Humulus lupulus* (Kwileń, fot. PŻ)

Bagienne lasy olszowe (olsy) to: ols porzeczkowy *Ribeso nigri-Alnetum* występujący na niewielkich powierzchniach m. in. w północno-wschodniej części uroczyska Tursko II i w oddz. 104 Lasu Gołuchowskiego oraz dębniak turzycowy *Carici elongatae-Quercetum* zajmujący zabagnione zagłębienia terenu znajduje się w oddziale 181a Lasu Taczanowskiego. W drzewostanie pierwszego zespołu dominuje olsza czarna, w warstwie krzewów mogą występować kruszyna, jarząb pospolity, zaś w runie m. in. turzyca długokłosa *Carex elongata*, trzcina pospolita *Phragmites australis*, psianka słodkogórz *Solanum dulcamara*, kosaciec żółty *Iris pseudoacorus* i knieć błotna *Caltha palustris*. Drugie zbiorowisko tworzy dąb szypułkowy, grab zwyczajny, jarząb pospolity i kruszyna, a z roślin naczyniowych m. in. turzyce: długokłosa, sztywna *Carex elata* i siwa *C. canescens*, siódmaczek leśny i borówka czernica. Zbiorowisko to wykryto i opisano w Polsce północno-wschodniej, a jego krajowy areał występowania oszacowano[27] na około 1 km^2 (!).

Zbiorowiska zaroślowe

Poza wcześniej wspomnianymi wiklinowiskami w powiecie pleszewskim występują inne zbiorowiska roślinne tworzone przez krzewy.

Ciepłolubny zespół *Pruno-Crataegetum*, czyli tzw. czyżnie występują w wielu rejonach powiatu i rosną np. na miedzach, skrajach lasów, czy stromych stokach. Zarośla bzu czarnego *Urtico-Sambucetum* wykształcają się na obrzeżach łęgów lub na użyźnionych terenach synantropijnych, np. na dzikich wysypiskach śmieci.

Trzmielinowo-dereniowe zarośla *Euonymo-Cornetum* występują w dolinie Prosny, natomiast płat zbiorowiska trzmielinowo-leszczynowego *Euonymo-Coryletum* stwierdzono koło Starej Wsi. W powiecie występują też inne zarośla tworzone przez wierzby - lecz nie w miejscach potencjalnego występowania łęgów, a olsów - są to łozowiska tworzone głównie przez wierzbę szarą *S. cinerea* i uszatą *S. aurita*.

Zbiorowiska okrajkowe

W gminie Gołuchów opisano występowanie 27 zespołów ziołorośli porastających skraje lasów, przy ich granicy z użytkami rolnymi.

Okrajki światło- i ciepłolubne (7 zespołów) to między innymi *Geranio-Trifolietum alpestris* odnotowany w dwóch miejscach Lasu Gołuchowskiego (skraj oddz. 103a i 121).

Cieniożnośne i wilgociolubne, rozwijające się na siedliskach łęgów i grądów, ziołorośla okrajkowe reprezentowane są przez występujące nad Prosną zespoły kanianek *Cuscuto-Convolvuletum*, jeżyny sinej *Convolvulo-Rubetum caesii* i ostu kędzierzawego *Carduus crispus-(Convolvulion sepium)* oraz chmielu *Fallopio-Humuletum*. Nad Ciemną, Giszką i Sobkowiną stwierdzono zespoły wierzbownicy kosmatej

26 Należy podkreślić, że jest to zbiorowisko zaroślowe.
27 Matuszkiewicz J.M. 2001. Zespoły leśne Polski. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.

Czyżnie koło Kościelnej Wsi (fot. TW)

Epilobio hirsuti-Convolvuletum, sadźca konopiastego *Eupatorio-Calystegietum*. Natomiast w Kajewie występowało rzadkie w Wielkopolsce zbiorowisko świerząbka aromatycznego *Chaerophylletum aromatici*.

Łąki

Trwałe, kośne użytki zielone znajdują się głównie w dolinach rzecznych, jednak i tam ich powierzchnia wyraźnie się zmniejsza.

W dolinie Prosny znaczne jeszcze obszary wilgotnych łąk występują tylko między Podlesiem i Jedlcem, koło Turska oraz pod Broniszewicami i Żbikami. Koło Podlesia stwierdzono występowanie m. in. darniowych zbiorowisk z klasy *Molinio-Arrnenatheretea*, wilgotnych zespołów dwu- i wielokośnych łąk ze związku *Calthion palustris* i intensywnie uprawianych łąk o naturalnym składzie gatunkowym należących do związku *Alopecurion pratensis*.

W dolinie Giszki pod Kajewem odnotowano natomiast rzadki w Wielkopolsce zespół z kostrzewą trzcinową *Potentillo-Festucetum arundinaceae*.

Łąki w dolinie Prosny koło Broniszewic (fot. PŻ)

Dokładnie rozpoznano zbiorowiska łąkowe gołuchowskiego parku. Występowały tam:
- zespół rajgrasu wyniosłego *Arrhenatheretum elatioris*, czyli świeże łąki z dominującymi trawami - głównie rajgras wyniosły *Arrhenatherum elatius* - i roślinami motylkowymi, uważane za jeden z najcenniejszych pod względem gospodarczym zespoły łąk (stwierdzono dwa podzespoły tego zbiorowiska: łąka rajgrasowa z wyczyńcem łąkowym *A.e.* v. *Alopecurus pratensis* oraz z drżączką średnią *A.e.* v. *Briza media*);
- bliżej nieokreślone zbiorowisko łąkowe z klasy *Molinio-Arrhenatherete*.

W dolinie Neru w Pleszewie znajduje się płat wiązówki błotnej *Filipendulion ulmariae*.

Wiązówka błotna *Filipendula ulmaria* i płat tego gatunku (Pleszew, fot. TW)

Trzcinowisko na starorzeczu Zimny Dół koło Kwilenia (fot. PŻ)

Roślinność wodna i szuwarowa
Zbiorniki wodne i cieki są miejscem występowania szeregu prostych, często jednogatunkowych, zbiorowisk roślinnych.

Na stawie w gołuchowskim parku zanotowano zbiorowiska rzęsy *Lemno-Spirodeletum*, rdestnicy połyskującej *Potamogetunetum lucentis*, grążela żółtego i lilii wodnych *Nupharo-Nymphaeetum* oraz strzałki wodnej i jeżogłówki wodnej *Sagittario-Sparganietum*. W obrębie znacznie większego Zbiornika Gołuchowskiego występowały płaty manny jadalnej *Alismo-Glycerietum fluitantis*, manny mielec *Glycerietum maximae*, turzycy zaostrzonej *Caricetum gracilis*, turzycy dzióbkowatej *C. rostratae*, ponikła błotnego *Eleocharidetum palustris*, mozgi trzcinowatej *Phalaridetum arundinaceae*, szuwaru trzcinowego *Phragmintetum australis*, pałki wąskolistnej *Typhetum angustifoliae* i szerokolistnej *T. latifoliae*.

ROŚLINY

Rośliny Ziemi Pleszewskiej stanowią grupę organizmów o dość dobrze rozpoznanym występowaniu. Najlepiej zbadano florę naczyniową gminy Gołuchów wraz z arboretum i pozostałą częścią Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Rzeki Ciemnej", Lasu Taczanowskiego, lasu koło Lutyni, cmentarza w Koźmińcu i zadrzewień w Fabianowie. Zinwentaryzowano także dendroflorę większości parków podworskich.

Mszaki *Bryophyta*
Należące do gromady mszaków mchy *Bryopsida* poznane są powierzchownie. Poza opracowaniem dotyczącym parku w Gołuchowie[28], informacje o tej grupie roślin zbierano przy okazji prac fitosocjologicznych i mikologicznych.

W latach 30. XX wieku na Kamieniu św. Jadwigi znajdowało się stanowisko gatunku z rodziny strzechowatych *Grimmiaceae* - strzechwa *Grimmia hartmanii*.

Współcześnie w Lesie Gołuchowskim stwierdzono rokietnika pospolitego *Pleurozium schreberi*, rokieta cyprysowatego, płonnika pospolitego i strojnego, widłozębka włoskowego *Dicranella heteromalla*, widłozęba miotlastego *Dicranum scoparium* i kędzierzawego *D. polysetum*, borześlada zwisłego, brodawkowca czystego *Pseudoscleropodium purum*, modrzaczka sinego, żurawca falistego *Atrichum undulatum*, dzióbkowca rozłożystego *Eurhynchium hians* i dzióbkowca Zetterstedta *E. zetterstedtii*, krótkosza szorstkiego *Brachythecium rutabulum* i krótkosza *B. curtum*, dwustronka *Plagiotecium* sp. i płożymerzyka falistego *Plagiomnium undulatum*.

W lesie koło Lutyni odnotowano płożymerzyka falistego, żurawca falistego, skrzydlika *Fissides bryoides* i krótkosza *Brachytecium* sp.

Z Lasu Taczanowskiego - poza wspomnianymi rokietnikiem pospolitym, rokietem cyprysowatym, płonnikami pospolitym i strojnym, widłozębkiem włoskowatym, widłozębem miotlastym, borześladem zwisłym, brodawkowcem czystym i żurawcem falistym - pochodzą informacje o występowaniu płożymerzyka groblowego *P. hornum*, zwiesińca długodzióbkowego *Dicranodontium denudatum*, dwustronka jasnego *Plagiotecium laetum* i ząbkowanego *P. denticulatum*, gajnika lśniącego *Hylocomium splendens*, próchniczka błotnego *Aulacomnium palustre*, *A. androgynum* i płożymerzyka pokrewnego *P. affine*. Ponadto stwierdzono tam szereg gatunków torfowców *Sphagnum girgensohnii*, *Sph. acutifolium*, *Sph. aongstroemii*, *Sph. cuspidatum*, *Sph. cymbifolium*, *Sph. fallax*, *Sph. obtusum*, *Sph. rufescens i Sph. subtile*. W sośninach Równiny Rychwalskiej licznie występuje rokietnik pospolity.

Wątrobowce *Hepaticopsida* podawane z Lasu Taczanowskiego to łuskolist rozesłany *Lepidozia reptans* i płozik dwuzębny *Lophocolea heterophylla*. Pod Turskiem stwierdzono rzęsiaka pospolitego *Ptilidium ciliare*, a koło Lutyni płozika dwuzębnego.

Paprotniki *Polypodiophyta*, skrzypy *Equisetophyta* i widłaki *Lycopodiophyta*
W powiecie pleszewskim odnotowano kilkunastu przedstawicieli tej grupy roślin. Spośród paprotników

28 Niepublikowane opracowanie Czesława Nowaczyka z roku 1968 „Mchy Arboretum w Gołuchowie", którym niestety nie dysponujemy.

są to: paprotka zwyczajna *Polypodium vulgare* znaleziona w Tursku i w dwóch oddziałach Lasu Taczanowskiego oraz koło Białobłot, licznie występująca w runie borów mieszanych orlica pospolita, narecznica szerokolistna *Dryopteris dilatata* znana z Lasu Turskiego i Taczanowskiego oraz gołuchowskiego arboretum, narecznica mocna *D. affinis* wykryta koło Zbiornika Gołuchowskiego, narecznica samcza *D. filix-mas* odnotowana w lesie sosnowym koło Gołuchowa nad Giszką oraz w lesie w pobliżu Lutyni, narecznica krótkoostna *D. spinulosa* występująca w lasach gołuchowskich, narecznica błotna *D. thelypteris* podawana z Lasu Turskiego i wietlica samicza *Athyrium filix-femina* rosnąca w sośninie koło Gołuchowa na lewym brzegu Giszki oraz w lesie koło Lutyni.

Paprotka zwyczajna *Polypodium vulgare* koło Białobłot (fot. TW)

Orlica pospolita *Pteridium aquilinum* pod Grodziskiem (fot. PŻ)

W roku 2000 w Lesie Taczanowskim wykryto stanowisko - uznanego w Wielkopolsce za wymarłego, a w Polsce za krytycznie zagrożonego wyginięciem - podejźrzona marunowego *Botrychium matricariifolium*. Jest to paproć z rodziny nasięźrzałowatych *Ophioglossaceae*, jej nieznane dotąd stanowisko liczy około 120 okazów.

Skrzypy występujące zazwyczaj w siedliskach wilgotnych odnotowano w kilku miejscach m. in. w Lesie Taczanowskim rośnie skrzyp łąkowy *Equisetum pratense* i skrzyp leśny *E. sylvaticum*. Drugi z wymienionych gatunków rósł także w lasach koło Kuchar, natomiast skrzyp zimowy *E. hyemale*, błotny *E. palustre*, polny *E. arvense*, bagienny *E. limosum* i leśny odnotowane zostały w gołuchowskim arboretum.

Stanowiska widłaka goździstego *Lycopodium clavatum* stwierdzono przy północnej części Zalewu Gołuchowskiego oraz w lasach koło Piły i Kwilenia. Ten i inne widłaki mogą występować liczniej w lasach Równiny Rychwalskiej.

Widłak goździsty *Lycopodium clavatum* (okolice Piły, fot. EM)

Rośliny nasienne *Spermatophyta*

Należą tu rośliny nagonasienne - którymi na Ziemi Pleszewskiej są drzewa i krzewy iglaste - oraz, znacznie bogatsze w gatunki, okrytonasienne.

W powiecie pleszewskim flora naczyniowa (ujmująca wcześniej wymienione gatunki paproci, skrzypów i widłaków) została dokładniej rozpoznana w kilku różnej wielkości obszarach. W latach 30. XX wieku z lasu liściastego koło Lutyni podawano 57 gatunków. Podczas badań prowadzonych na cmentarzu w Koźmińcu wykryto 115 gatunków. W Lesie Taczanowskim, w latach 1997 i 1998, stwierdzono nie mniej niż 215 taksonów. W gołuchowskim arboretum w latach 50./60. XX wieku były co najmniej (gdyż nie uwzględniono tu dendroflory i mchów) 422 gatunki, natomiast na terenie całej gminy Gołuchów stwierdzono około 800 gatunków roślin naczyniowych.

Niżej scharakteryzowano występowanie rzadszych roślin, które posiadały[29] lub posiadają swoje stanowiska na terenie powiatu pleszewskiego (nie ujęto tu gatunków drzew - oprócz brekinii - które opisano przy częściach charakteryzujących zbiorowiska roślinne, parki i pomniki przyrody).

Wrzosiec bagienny *Erica tetralix*

W roku 1926 odnaleziono stanowisko tego gatunku w Lesie Taczanowskim (wówczas las majątku Czarnuszka). Kilka lat później (1933) podczas wizyty w terenie - w której prócz odkrywcy tego stanowiska Otto Tuma, udział wzięli przyrodnicy F. Krawiec, J. Urbański i A. Wodziczko, syn właściciela majątku Jouanne i leśniczy Buchwald - odkryto dwa dalsze miejsca występowania tej rzadkiej w Polsce krzewinki[30]. Niestety niewielka populacja wrzośca, mimo opieki ze strony właściciela Czarnuszki,

29 Poza roślinami szczegółowiej opisanymi w tym rozdziale, w powiecie pleszewskim stwierdzono dawniej (Szulczewski 1951) kilkanaście gatunków uznawanych wówczas za bardzo rzadkie w Wielkopolsce m. in.: sit czarny *Juncus atratus* (Taczanów), stokłosę gałęzistą *Bromus ramosus* (Taczanów), wierzbę *Salix aurita* x *repens* (Jedlec/Czerminek), pięciornik rozścielony *Potentilla anglica* (Chwaliszew/Pleszew), jarzmiankę większą *Astrantia major* (Taczanów; obecnie w oddz. 233 Lasu Taczanowskiego) i bez koralowy *Sambucus racemosa* (Jedlec; obecnie kilka okazów w Lesie Taczanowskim).

30 Wszystkie trzy stanowiska znajdowały się w dzisiejszym oddziale 188 Lasu Taczanowskiego.

nie przetrwała do dziś. Nie wiadomo kiedy wrzosiec wyginął, jego obecności nie potwierdziły badania przeprowadzone w Lesie Taczanowskim pod koniec XX wieku. Było to jedno z nielicznych znanych w Wielkopolsce naturalnych stanowisk tej krzewinki.

Wrzosiec bagienny *Erica tetralix* w Lesie Taczanowskim sfotografowany przez J. Urbańskiego prawdopodobnie w roku 1933 (źródło: Wodziczko 1933)

Turzyca Buxbauma *Carex buxbaumii*
Ta jednoliścienna roślina w roku 1995 została w całej Wielkopolsce uznana za wymarłą. Jednak w Lesie Taczanowskim funkcjonowała populacja (odkryta w latach 1997 i 1998) licząca blisko 390 owocujących egzemplarzy rosnących na trzech stanowiskach: w wilgotnej dąbrowie, na skraju młodnika przy śródleśnej łące i na obrzeżach wilgotnej dąbrowy tuż przy drodze (ostatnie z wymienionych stanowisk, skupiające 38 okazów, znajduje się już w granicach powiatu ostrowskiego, w byłym Lesie Koryckim).

W Lesie Taczanowskim występuje dalszych 19 gatunków turzyc, a wśród nich turzyca orzęsiona *C. pilosa* (już w powiecie ostrowskim) znana w Wielkopolsce tylko z trzech innych stanowisk oraz również zagrożona wyginięciem, turzyca cienista *C. umbrosa*.

Kokorycz drobna *Corydalis pumila*
Ten rzadki w Polsce gatunek geofita występuje w granicach powiatu pleszewskiego na jednym, wykrytym w latach 30. XX wieku, stanowisku. W niewielkim lesie liściastym Podole istnieje niewielka populacja tego gatunku kokoryczy. W chwili odkrycia stanowiska tej rośliny, ze względu na wyjątkowość lasu, żywiono nadzieję, że jego właściciel Skoraczewski skłonny będzie uznać ten obiekt za rezerwat przyrody zgodnie z propozycją Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody w Poznaniu. W ciągu dziesięcioleci struktura tego zbiorowiska znacznie się zmieniła, na szczęście populacja kokoryczy drobnej przetrwała do dziś.

Zdrojówka rutewkowata *Isopyrum thalictroides*
Spośród pięciu istniejących w Wielkopolsce stanowisk tego gatunku, dwa znajdują się na terenie powiatu pleszewskiego. Jednym z nich jest Las Podole koło miejscowości Lutynia, w którym zdrojówkę

wykryto w latach 30. XX wieku, a jej obecność potwierdzono w latach 50. tego samego stulecia. Ostatnio - w roku 2000 - naliczono tam 207 okazów kwitnących i 105 niekwitnących. Na drugim ze stanowisk - południowo-wschodnia części Lasu Taczanowskiego - odkrytym pod koniec ubiegłego wieku, populacja tej rzadkiej rośliny jest kilkukrotnie większa i liczy ponad 1300 okazów rosnących w 7 skupiskach.

Brekinia *Sorbus torminalis*
Naturalne stanowisko tego jarzębu w Lesie Taczanowskim znane jest co najmniej od lat 20. XX wieku (znajdowały się tam wówczas dwa starsze i ponad 20 młodszych egzemplarzy). W kolejnym dziesięcioleciu informowano o około 70 egzemplarzach rosnących w sześciu oddziałach jego „karmińskiej" części[31]. W pobliżu jednego ze stanowisk wrzośca znajdowały się wtedy drzewa o obwodzie 56 i 48 cm, a liczniej gatunek ten miał występować w innych rejonach lasu Czarnuszka. W latach 60. XX wieku występował w oddziałach 175, 181, 187, 194 i 195 ówczesnego nadleśnictwa Pleszew[32]. Później (lata 80./90.) podawany był z wydzieleń 180b, 197a i 216b (tu okaz o wysokości 8 m i obwodzie 50 cm) Lasu Taczanowskiego. Ostatnio stwierdzony został w wilgotnych dąbrowach w oddziałach 172, 174, 175 (krzew), 195, 206 (drzewo o obwodzie 85 cm) i 207 (drzewo), na skraju boru sosnowego w oddz. 183 (krzew) oraz w oddziałach 177 i 233 tegoż uroczyska. Izolowane stanowisko brekinii znajduje się w Lesie Turskim (oddz. 81m).

Kosaciec syberyjski *Iris sibirica*
Tak jak kilka innych rzadkich roślin Lasu Taczanowskiego, gatunek ten wykryty został tam w latach 20. ubiegłego stulecia. W następnym dziesięcioleciu podawany był z Lasu Karmińskiego (dwa stanowiska - dzisiejsze oddziały 199 i 200 Lasu Taczanowskiego), z kolei w latach 60. z oddz. 177, czyli przedwojennego majątku Czarnuszka. Obecnie występuje w sześciu oddziałach Lasu Taczanowskiego w wilgotnych dąbrowach oraz rowach (jedno ze stanowisk znajduje się już w granicach powiatu ostrowskiego).

Mieczyk dachówkowaty *Gladiolus imbricatus*
Jedyne stanowiska tego gatunku znajdują się w środkowej i północno-wschodniej części Lasu Taczanowskiego (wilgotna dąbrowa i rów z torfowcami). Wcześniej, lata 30. XX wieku, podawany był z Lasu Karmińskiego (brak dokładnej lokalizacji).

Wawrzynek wilczełyko *Daphne mezereum*
Ten wczesnowiosenny krzew o różowych kwiatach odnotowany został w roku 1935 w Lesie Karmińskim (6 miejsc w dzisiejszych oddziałach 192 i 198 Lasu Taczanowskiego). W roku 1966 podawany z oddziałów 181, 186 i 194 ówczesnego nadleśnictwa Pleszew, natomiast ostatnie dane informują o jego występowaniu w wilgotnych dąbrowach, młodnikach dębowych i łęgach jesionowych północnej oraz środkowo- i południowo-zachodniej części Lasu Taczanowskiego (w 12 oddziałach). Dawniej (dane z roku 1928) występował również w gołuchowskim arboretum.

Korzeniówka pospolita *Monotropa hipopitys*
Tę bezchlorofilową, saprofityczną roślinę stwierdzono w borze sosnowym pod Kaźmierką Starą w roku 2007.

Wiechlina Chaixa *Poa chaixii*
Górski gatunek trawy, która w towarzystwie turzycy Buxbauma zasiedla jedno stanowisko w Lesie Taczanowskim. Ta rosnąca w wilgotnej dąbrowie, na powierzchni 9 m^2, populacja - jako jedyna na niżu - wykazuje cechy naturalne.

Lilia złotogłów *Lilium martagon*
Dawniej występowała znacznie liczniej niż dziś. Znane były jej stanowiska w lesie Podole, w Lesie Karmińskim (dzisiejszy oddz. 192), w oddz. 181 Lasu Taczanowskiego (w latach 50./60. stwierdzona też

31 Obecnie są to oddziały 187, 192, 198 i 200 Lasu Taczanowskiego.
32 Niewątpliwie chodzi tu o uroczysko Taczanów (Las Taczanowski), w którym numeracja oddziałów od dziesięcioleci prawdopodobnie nie uległa zmianie.

w gołuchowskim arboretum, ale przypuszczano, że została tam sztucznie wprowadzona). Obecnie jej okazy wykryto w środkowej części Lasu Taczanowskiego i w lesie koło Lutyni.

Czworolist *Paris quadrifolia*
Należy do rodziny liliowatych *Liliaceae* i charakteryzuje się jednym okółkiem czterech liści, rośnie nielicznie w wilgotnych lasach liściastych: Lesie Turskim, Lesie Taczanowskim, Podolu i Lesie Gołuchowskim.

Złoć mała *Gagea minima*
Występuje w lasach liściastych i jest charakterystyczna dla ich mezo- i eutroficznych zbiorowisk. Gatunek ten jest rzadszy od występującej na wielu stanowiskach w powiecie złoci żółtej *G. lutea* (charakterystycznej dla lasów łęgowych *Alno-Ulmion*) i został dotąd stwierdzony w dobrzyckim parku i na cmentarzu ewangelickim w Koźmińcu.

Kukułka Fuchsa *Dactylorhiza fuchsii*
Storczyk ten został stwierdzony w południowowschodniej części Lasu Taczanowskiego wraz z podejźrzonem marunowym.

Kukułka plamista *Dactylorhiza maculata*
O występowaniu tej rośliny w Lesie Taczanowskim informowano od połowy lat 30. XX wieku, obecnie występuje tam w sześciu oddziałach zasiedlając wilgotną dąbrowę, ols, a szczególnie licznie łęgi jesionowe. Jedno stanowisko znane jest z okolic Czermina[33] i wiadomo też, że dawniej występowała w parku gołuchowskim.

Kukułka szerokolistna *Dactylorhiza majalis* (okolice Tomic, fot. PŻ)

Kukułka szerokolistna *Dactylorhiza majalis*
W czerwcu 2007, na wilgotnej łące pomiędzy Gizałkami a Tomicami, stwierdzono 23 kwitnące okazy[34].

Kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*
Storczyka tego wykryto w południowej części Lasu Gołuchowskiego oraz w Lesie Taczanowskim, gdzie występuje na sześciu stanowiskach.

Gnieźnik leśny *Neotia nidus-avis*
Dawniej występował w Lesie Podole i w gołuchowskim parku[35] (odpowiednio lata 30. i 50./60. XX wieku), natomiast ostatnio podawany był z Lasu Gołuchowskiego.

33 Informację o tym stanowisku podają Borysiak i in. (1992), natomiast w opracowaniu dotyczącym gminy Gołuchów (Mielcarek i in. 1995) wspomniano tylko, że gatunek ten wystepował dawniej w arboretum; analogiczna sytuacja dotyczy gnieźnika leśnego i lilii złotogłów.
34 Dawniej kukułka plamista lub kukułka szerokolistna występowała koło Piły i Tomic (lata 70. i 80. XX wieku), natomiast ostatnio (około roku 2000) stwierdzono stanowisko jednego z wymienionych gatunków storczyków pomiędzy Gizałkami a Tomicami.
35 Zaledwie jeden egzemplarz w lesie dębowo-grabowym.

Grążel żółty *Nuphar lutea*
Jest rośliną wodną - z rodziny grzybieniowatych *Nymphaeaceae* - o grubym kłączu, żółtych kwiatach i sercowato-jajowatych liściach. W powiecie pleszewskim rośnie (dane z lat 1995-2007) na kilkunastu stanowiskach, głównie w dolinie Prosny: starorzecza koło Macewa, Popówka, Jedlca, Bogusławia,

Grążel żółty *Nuphar lutea* (Gołuchów, rz. Ciemna, fot. PŻ)

Brudzewka, Kwilenia, Niniewa, Robakowa (stanowisko w rzeczce Grabówce) i Tomic (tzw. Kanki - 3 stanowiska). Ponadto występuje na torfiankach w okolicach Białobłot i na zbiorniku w Broniszewicach. W latach 50./60. XX wieku był dość pospolity na Ciemnej (zanotowany tam też w 2006 i 2007) i jednym ze stawów w arboretum gołuchowskim.

Grzybienie białe *Nymphaea alba*
To również roślina wodna, należąca do tej samej jednostki systematycznej co grążel. Jej kwiaty są jednak białe, a liczba stanowisk znacznie mniejsza w porównaniu do poprzedniego gatunku. Dotychczas stwierdzono ją tylko koło Tomic i na stawie w lesie koło Józefowa.

Rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*[36]
Ten „owadożerny", torfowiskowy gatunek występuje zaledwie w kilku miejscach powiatu. Już z lat 30. XX wieku znane jest jej stanowisko w Lesie Taczanowskim, ostatnio została stwierdzona w środkowej części tego uroczyska. Kilka stanowisk wykryto także na wschód od Prosny - w lasach koło Józefowa i Nowolipska.

36 Tumm (1933) informuje o występowaniu w Lesie Taczanowskim także rosiczki długolistnej *D. anglica*.

Siedmiopalecznik błotny *Comarum palustre*
Tę rzadką roślinę, należącą do rodziny różowatych *Rosaceae*, występującą na łąkach torfowiskowych, stwierdzono w czerwcu 2007 pod Tomicami.

Siedmiopalecznik błotny *Comarum palustre* (okolice Tomic, fot. PŻ)

Bagno zwyczajne *Ledum palustre*
Krzewinka związana z wilgotnymi i mokrymi borami oraz torfowiskami. Występuje w lasach Równiny Rychwalskiej, np. pod Józefowem i Białobłotami. Stwierdzono ją też w Lesie Turskim.

Bagno zwyczajne *Ledum palustre* (Białobłoty, fot. PŻ)

Borówka bagienna
Vaccinium uliginosum
Od lat 20. XX wieku znane są jej stanowiska w Lesie Taczanowskim. Ostatnio stwierdzono tam sześć stanowisk, głównie w borach sosnowych, ale i w wilgotnej dąbrowie. Borówka ta, nazwana także łochynią, występuje również w lasach Równiny Rychwalskiej.

W powiecie pleszewskim występuje wiele innych gatunków roślin naczyniowych interesujących ze względu na swoją biologię, czy status. Wśród tych rosnących tu od dawna, pojawiają się gatunki nowe, świadomie wprowadzane przez człowieka lub rozprzestrzeniające się spontanicznie. Do takich inwazyjnych gatunków, których obecność „negatywnie odczuwają" rodzime zbiorowiska roślinne należy kolczurka klapowana *Echinocystis lobata* i niecierpek himalajski *Impatiens glandulifera*. Oba gatunki występują głównie w zbiorowiskach łęgowych, często w zadrzewieniach nadprośniańskich. Kolczurka będąca rośliną dobrze pnącą się, pokrywa znaczne połacie i utrudnia wzrost innym gatunkom, a nawet je eliminuje.

Kolczurka klapowana *Echinocystis lobata* (Kwileń, fot. PŻ)

Gatunki introdukowane, lecz nie rozmnażające się intensywnie w stanie dzikim, są bardziej pożądane, niż przykładowa kolczurka, jesion pensylwański i czeremcha amerykańska *Padus serotina*. Do takich gatunków należy modrzyk kaukaski *Cicerbita macrophylla*, który jest gatunkiem obcym w naszej florze, a jego dwa stanowiska - odnalezione w dobrzyckim parku w latach 1998 i 1999 - są pierwszymi „naturalnymi" na terenie Wielkopolski (uprzednio uprawiany był w dolnośląskich parkach, gdzie zdziczał). Śniedek zwisły *Ornithogalum nutans* z rodziny liliowatych również rośnie w parku w Dobrzycy, podczas gdy w Polsce jest gatunkiem uprawianym, z kolei pokrewnego mu śniedka baldaszkowatego *O. umbellatum* znaleziono w Lesie Taczanowskim.

GRZYBY

Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto podział tych organizmów na dwie grupy: porosty, które stanowią typ w królestwie grzybów oraz grzyby wielkoowocnikowe, których gatunki należą do różnych jednostek systematycznych.

Grzyby wielkoowocnikowe *Macromycetes*

Grzyby wielkoowocnikowe, obok drzew, ryb i zwierzyny łownej, posiadają ugruntowane miejsce

Czernidłak kołpakowaty *Coprinus comatus* (Kwileń, fot. PŻ)

w obrazie przyrody tworzonym przez człowieka. Wysyp prawdziwków, czarnych łebków, czy maślaków decyduje o tym, że jesień stanowi porę roku sprzyjającą leśnym wędrówkom. Podczas grzybobrań dostrzegamy zazwyczaj gatunki jadalne i na wszelki wypadek grzyby trujące, jednak bogactwo form i barw wśród tej grupy organizmów jest olbrzymie.

Łuskowiak złotawy *Pholiota aurivella* (pleszewskie Planty, fot. PŻ)

Przegląd wiedzy o występowaniu w Wielkopolsce objętych ochroną grzybów, dokonany kilka lat temu przez mikologów, zawiera informacje o gatunkach rosnących na terenie powiatu pleszewskiego[37].

Purchawnicę olbrzymią *Langermannia gigantea* stwierdzono w parku w Dobrzycy. Sromotnika smrodliwego *Phallus impudicus* znaleziono w parkach w Dobrzycy, Gołuchowie i Macewie, w lesie koło Turska i w dwóch miejscach uroczyska Kościelna Wieś. Gatunek ten jest znany z przywabiania, swoją charakterystyczną wonią, padlinożernych owadów, dzięki którym zarodniki grzyba mogą się rozprzestrzenić. Również w dobrzyckim parku występował smardz półwolny *Morchella semilibera* i flagowiec olbrzymi *Merpilus giganteus* (było to jedne - odpowiednio - z 10 i 7 znanych wówczas w Wielkopolsce stanowisk tych grzybów). Szmaciak gałęzisty *Sparassis crispa*, czyli tzw. kozia broda, stwierdzony został w parku w Gołuchowie, w dwóch miejscach w lesie na południe od tej miejscowości i w lasach koło Białobłot.

Żagiew łuskowana *Polyporus squamosus* (okolice Piły, fot. EM)

37 Wykaz ten uzupełniono o inne dane pochodzące z publikowanych i niepublikowanych źródeł.

W samym arboretum gołuchowskim stwierdzono występowanie około 300 gatunków grzybów wielkoowocnikowych, podczas gdy łączną ich liczbę w Polsce szacuje się na około cztery tysiące. W dekoracyjnej części parku wykryto występowanie 180 gatunków, natomiast w lasach arboretum, które pod względem siedliska i składu gatunkowego nawiązują do okolicznych lasów stwierdzono ich 135.

Próchnilec gałęziasty *Xylaria hypoxylon* (Gołuchów, fot. PŻ)

Bór mieszany charakteryzował się występowaniem 53 gatunków grzybów, w kwaśnej dąbrowie stwierdzono 62 taksony, natomiast w grądach notowano od 33 do 43 gatunków. Spośród grzybów jadalnych rosły tu np. podgrzybek brunatny *Xerocomus badius*, piaskowiec kasztanowaty *Gyroporus cyanescens*, gąsówka naga *Lepista nuda* czy opieńka miodowa *Armillariella mellea*.

Podobnego rozpoznania dokonano w Lesie Taczanowskim. Podczas gdy w latach 30. XX podawano stamtąd kilka gatunków[38], to ostatnio przeprowadzone badania wykazały występowanie 35 i 53 gatunków grzybów w dąbrowie trzcinnikowej, 40 w dąbrowie trzęślicowej, 43 w dębniaku turzycowym i 64 w lesie dębowo-grabowym. Najpowszechniejsze grzyby w tych liściastych lasach to m. in. mleczaj miły *Lactarius quietus*, mleczaj złocisty *L. chrysorrheus* i gołąbek *Russula brunneoviolaceae*.

Muchomor czerwony *Amantia muscaria* (Kaźmierka Stara, fot. RC)

38 Nie prowadzono wtedy jednak ukierunkowanych badań, a obserwacje pochodziły z „karmińskiej" części Lasu Taczanowskiego. Były to: kępkowiec tranowy *Tephrocybe atrata*, pniakówka dzwonkowata *Xeromphalina campanella*, gożdzieńczyk pomarszczony *Clavulina rugowa*, dzieżka pomarańczowa *Aleuria aurantia*, jeleniak sarni *Elaphomyces granulatus* i maczużnik bojowy *Cordyceps militaria*.

Porosty *Lichenes*

Te plechowate, złożone z grzybów i glonów, pionierskie organizmy występują w Polsce w liczbie ponad 1700 gatunków. W granicach Ziemi Pleszewskiej szczegółowo rozpoznano jedynie lichenoflorę gołuchowskiego arboretum. Badania te prowadzono w latach 50. i 60. XX wieku, wcześniej - w latach 30. wieku XX - informowano o bogatej florze epilitycznej z udziałem porostów Kamienia św. Jadwigi oraz o obfitym występowaniu na głazie koło Strzyżewa - wzorca geograficznego *Rhizocarpon geographicum*, wolnorosnącego porostu o skorupiastej plesze.

Chrobotek *Cladonia* sp. (okolice Białobłot, fot. TW)

Na terenie parku w Gołuchowie stwierdzono 131 gatunków porostów. Najliczniej występowały gatunki nadrzewne (epifity) - 80, dalej naskalne (epility) - 30 i naziemne (epigeity) - 21 gatunków.

Porosty epifityczne wzrastały na gatunkach drzew rodzimych i obcych geograficznie, kora drzew iglastych stanowiła miejsce występowania 14, natomiast liściastych 63 gatunków epifitów. Największą liczbę gatunków stwierdzono na klonie zwyczajnym (37), dębie szypułkowym (29) i grabie (19). Jedną z bardziej oryginalnych rodzin porostów stanowią brodaczkowate *Usneaceae*, którą w arboretum gołuchowskim reprezentowało 8 gatunków, a wśród nich mąkla tarniowa *Evernia prunastri*, brodaczka kępkowa *Usnea hirta*, włostka cieniutka *Bryoria capillaris* i cztery gatunki odnożyc *Ramalina* sp. Spośród porostów epilitycznych występował tu inny z wzorców *Rh. distinctum* oraz gatunki należące do grupy acidofilnych, rosnące na granitowych głazach m. in. misecznica murowa *Lecanora murali* czy wielosporek brunatny *Acarospora fuscata*. Pozostałe 20 gatunków naskalnych zasiedlało obiekty antropogeniczne (zaprawy murarskie budynków, mostów i fos) i były to brodawnice *Verrucaria* sp., część jaskrawców *Caloplaca* sp. i inne. Naziemne porosty zasiedlały bądź to glebę mineralną, bądź rośliny. W arboretum znaleziono 11 pospolitych gatunków chrobotków *Cladonia* sp. i *Cladina* sp. oraz między innymi pawężnicę drobną *Peltigera didactyla*.

Ze względu na słabe rozpoznanie i rzadkość występowania zwrócono uwagę na obecność w parku ośmiu gatunków porostów: wnętrznicę okazałą *Staurothele catalepta*, trzonecznicę zielonawą *Chaenotheca phaeocephala*, kropnicę brunatną *Mycobilimbia tetramera*, wielosporka ptasiego *Acarospora aequatula*, misecznicz kę rdzawą *Lecania erysibe*, tarczownicę zmienną *Parmelia dubia*, złotorosta pysznego *Xanthoria elegans* i brunatkę *Buellia ambigua*. W lasach północno-wschodniej części powiatu występują m. in. chrobotki i płucnica islandzka *Cetraria islandica*.

***

Szata roślinna powiatu pleszewskiego jest znacznie przekształcona. W wyniku owych przekształceń zanikły jedne, a pojawiły się nowe gatunki roślin, grzybów, czy zbiorowisk roślinnych. Znaczna ich część należy do rzadkich lub zagrożonych wyginięciem. Abyśmy nie musieli powtarzać tej samej lekcji, co kraje Europy Zachodniej - gdzie przeznacza się znaczne środki finansowe na odtwarzanie wypartych, na skutek gospodarczej działalności człowieka, elementów przyrody lub całych ekosystemów – konieczne jest (po odpowiedniej walo-

ryzacji) zabezpieczenie tego, co wartościowe, począwszy od struktury krajobrazu, a na siedliskach gatunków skończywszy. Autentyczne uwzględnianie potrzeb dzikiej przyrody w gospodarowaniu przestrzenią jest dziś niezbędne, ponieważ w polskich parkach narodowych i rezerwatach zabezpieczyliśmy dotychczas zaledwie 1,5% jej zasobów.

***

Opracowanie tego rozdziału nie byłoby możliwe, gdyby nie praca - przedstawiona w opracowaniach publikowanych i niepublikowanych - wielu botaników związanych przede wszystkim z poznańskimi ośrodkami naukowymi. Ponadto przedstawiono tu wyniki obserwacji prowadzonych przez Eugeniusza Markiewicza oraz autorów niniejszego opracowania. Dziękujemy za oznaczenia niektórych roślin Pani dr Anecie Czarnej i Panu dr. Jackowi Pawłowskiemu, a za oznaczenie grzyba - próchnilca gałęziastego Panu dr. Marcinowi Piątkowi.

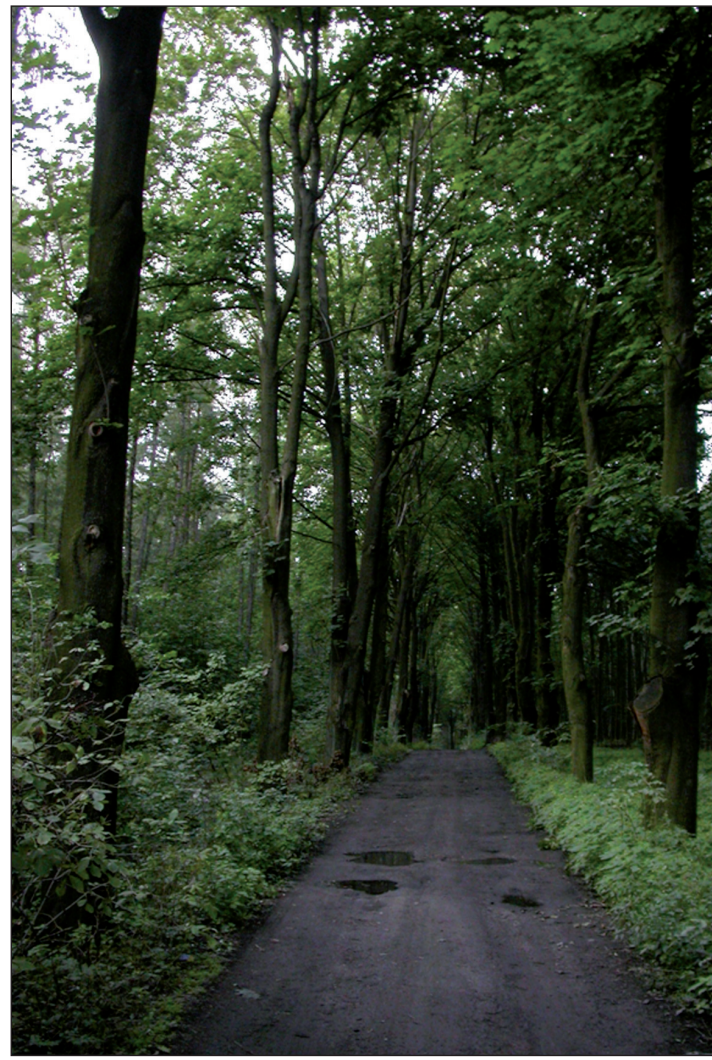

Aleja klonowa w uroczysku Kościelna Wieś (fot. TW)

Posiłkowano się następującymi opracowaniami: Anders i in. 1999, Anonymus 2004a, 2005c, Białobok 1991, 1993, Bobrowicz 1846, Borysiak i in. 1992, Brzeg i in. 1989, 1995, 2000, 2001, Callier 1887, Czarna 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2006, Gawarecki 1935, Glanc 1969, Goetz 1929, 1930, Iwanowski i in. 1966, Karg 1999, Klimko i in. 2000a, 2000b, Kostołowski 1995/1996, Kościelny i Sękowski 1963, 1964, Krawiec 1935, 1937, Król 1965, 1968, 1978, Król i Gostyńska-Jakuszewska 2003, Kubaszewski 1880, Lisiewska 2000, Lisiewska i Płaczek 1993, Lisiewska i Madeja 2003, Ławniczak 2003, Majdecka-Strzeżek 2006, Małyszko i Gajda 1997, Markiewicz 2004, Mielcarek i in. 1989, 1995, Nowakowska-Kaleta i Zaleski 2005, Olejnik 2002, Pacyniak 1991, 1992, 1993, 1995, Plan ... 2002, Potocki 1982, Seneta 1991, 1996, Sękowski 1966, 1990, Sokołowski 1946, Startegia ... 2006, Szulczewski 1925, Tumm 1933, Wodziczko 1927, 1932, 1933 oraz Wodziczko i in. 1938.

Olsza czarna *Alnus glutinosa* (Chocz, fot. PŻ)

Robinia akacjowa *Robinia pseudoacacia* (Broniszewice, fot. PŻ)

Kalina koralowa *Viburnum opulus* (Grodzisko, fot. PŻ)

Czereśnia dzika *Cerasum avium* (ur. Lutynia, fot. PŻ)

Róża dzika *Rosa canina* (Kwileń, fot. PŻ)

Grusza pospolita *Pyrus communis* (Kwileń, fot. PŻ)

Włosienicznik wodny *Batrachium aquitile* (Chocz, fot. PŻ)

Rdest ziemnowodny *Polygonum amphibium* (Kwileń, fot. PŻ)

Firletka poszarpana *Lychnis flos-cuculi* (Broniszewice, fot. PŻ)

Rzeżucha łąkowa *Cardamine pratensis* (Broniszewice, fot. PŻ)

Knieć błotna *Caltha palustris* (ur. Lutynia, fot. PŻ)

Rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia* (Nowolipsk, fot. EM)

Zawilec gajowy *Anemone nemorosa* (ur. Kotlin, fot. PŻ)

Zawilec żółty *Anemone ranunculoides* (ur. Taczanów, fot. PŻ)

Szczawik zajęczy *Oxalis acetosella* (ur. Lutynia, fot. PŻ)

Kozibród wielki *Tragopogon dubius* (Kuchary, fot. TW)

Kąkol polny *Agrostemma githago* (Kwileń, fot. PŻ)

Groszek bulwiasty *Lathyrus tuberosus* (Nowa Wieś k. Pleszewa, fot. PŻ)

ZWIERZĘTA

Tomasz Wilżak i Przemysław Żurawlew

Według podziału zoogeograficznego powiat pleszewski znajduje się w regionie Środkowoeuropejskim, podregionie Środkowym, okręgu Środkowopolskim i podokręgu Wielkopolsko-Podlaskim. Mimo znacznej różnorodności gatunkowej żyjących na tym terenie zwierząt, nie występują tu charakterystyczne, z zoogeograficznego punktu widzenia, taksony.

Należy podkreślić, że rozpoznanie występowania zwierząt powiatu pleszewskiego, jedynie w przypadku mięczaków, ryb i ptaków jest wynikiem systematycznych badań terenowych. Wiedza o pozostałych bezkręgowcach i kręgowcach to skutek doraźnych i nieregularnie prowadzonych obserwacji terenowych. Mimo wyrywkowości i przypadkowości tak gromadzonych danych, zdecydowaliśmy się na ich zamieszczenie. Należy podkreślić, że w niniejszym opracowaniu przedstawiliśmy gatunki (lub rodzaje) zwierząt, co do których nie mamy wątpliwości, że występowały lub występują w granicach powiatu pleszewskiego. Dane o nich opublikowano, udokumentowano pisemnie lub fotograficznie, a tylko niewielką część stanowią weryfikowane przekazy ustne.

Przynajmniej część z opisanych niżej zwierząt występuje w powiecie pleszewskim bardziej powszechnie, niż wynikałoby to z treści tego opracowania. Co więcej, żyje tu bardzo wiele gatunków, o których w ogóle nie wspominamy. To wynik, jednego z założeń, jakie przyświecały nam podczas zbierania i opracowywania danych - postanowiliśmy, że zamiast nawiązywać do danych ogólnych, zaprezentujemy obecny stan wiedzy o zwierzętach tego terenu. Uzupełnieniem wiedzy o ssakach powiatu są wyniki inwentaryzacji wykonywanych przez członków Polskiego Związku Łowieckiego[39], przekazane nam przez Starostwo Powiatowe w Pleszewie.

BEZKRĘGOWCE *INVERTEBRATA*

Bezkręgowce, czyli zwierzęta pozbawione szkieletu wewnętrznego w postaci kręgosłupa, to bardzo bogata w gatunki grupa zwierząt. W powiecie pleszewskim jedynie w przypadku mięczaków prowadzono ukierunkowane badania zmierzające do rozpoznania ich składu gatunkowego. Dane o pozostałych są szczątkowe, a wiedza o ich występowaniu pochodzi z przypadkowych obserwacji.

Jedną z mniej znanych grup fauny są gąbki *Porifera*. W strumieniu płynącym przez Kwileń do roku 1996 występowało kilka dużych skupisk nadecznika stawowego *Spongilla lacustris* - jednego z dziewięciu gatunków gąbek słodkowodnych *Spongillidae* występujących Polsce.

Stawonogi *Arthropoda*, to najliczniejszy w gatunki typ (jednostka systematyczna) polskich zwierząt - ich liczbę oceniono na około 31 000. Wśród nich znajduje się gromada pajęczaków *Arachnida* z ciągle rozszerzającym areał swojego występowania tygrzykiem paskowanym *Argiope bruennichi*, którego obecność stwierdzono koło Piły (od 1998, łąka), w Kwileniu (od 2000, ogród i glinianki) i w Pacanowicach (2007, stawy).

---

39 Liczebność zwierzyny łownej wg stanu na dzień 15 marca 2006 r. dotyczy 12 obwodów łowieckich o łącznej powierzchni 653,3 km^2. Terytoria sześciu obwodów znajdowały się częściowo na terenie innych powiatów, dlatego przeliczono przedstawioną przez myśliwych liczebność zwierząt i odniesiono ją do powierzchni całego powiatu pleszewskiego.

Innym stawonogiem, należącym już do gromady pancerzowców *Malacostraca*, jest sprowadzony do Polski, w roku 1890 ze wschodnich rejonów Stanów Zjednoczonych, rak pręgowany *Orconectes limosus* stwierdzony w Zbiorniku Gołuchowskim, w Prośnie koło Kwilenia i w gliniankach w Kowalewie.

Owady *Insecta* to kolejna liczna w gatunki gromada stawonogów, wśród których największym zainteresowaniem przyrodników obdarzone zostały chrząszcze *Coleoptera* i motyle *Lepidoptera*. Z tego też powodu występowanie tych sześcionogów w powiecie pleszewskim rozpoznano najlepiej.

Chrząszcze drapieżne reprezentowane są przez pływakowate *Dytiscidae* i biegaczowate *Carabidae*. Do pierwszej z rodzin należy stwierdzony koło Krzywosądowa pływak *Dytiscus semisulcatus* i występujący częściej pływak żółtobrzeżek *D. marginalis*. Druga z rodzin skupia gatunki z rodzaju *Carabus*, z których dotychczas stwierdzono na terenie powiatu pleszewskiego biegacza skórzastego *C. coriaceus*, granulowatego *C. granulatus*, fioletowego *C. violaceus* i wręgatego *C. cancellatus*. Z rodzaju *Cicindela* zanotowano trzyszcza piaskowego *C. hybryda* i rzadszego od niego trzyszcza leśnego *C. silvatica*, którego napotkano w połowie lat 80. XX w. koło Nowolipska i w 1995 w Gołuchowie. Dwa inne gatunki z tej rodziny stwierdzono pod Piłą (gm. Chocz): liszkarza *Calosoma madera auropunctatum* (początek lat 90.) i stępnia ślimaczarza *Cychrus rostratus* (1998).

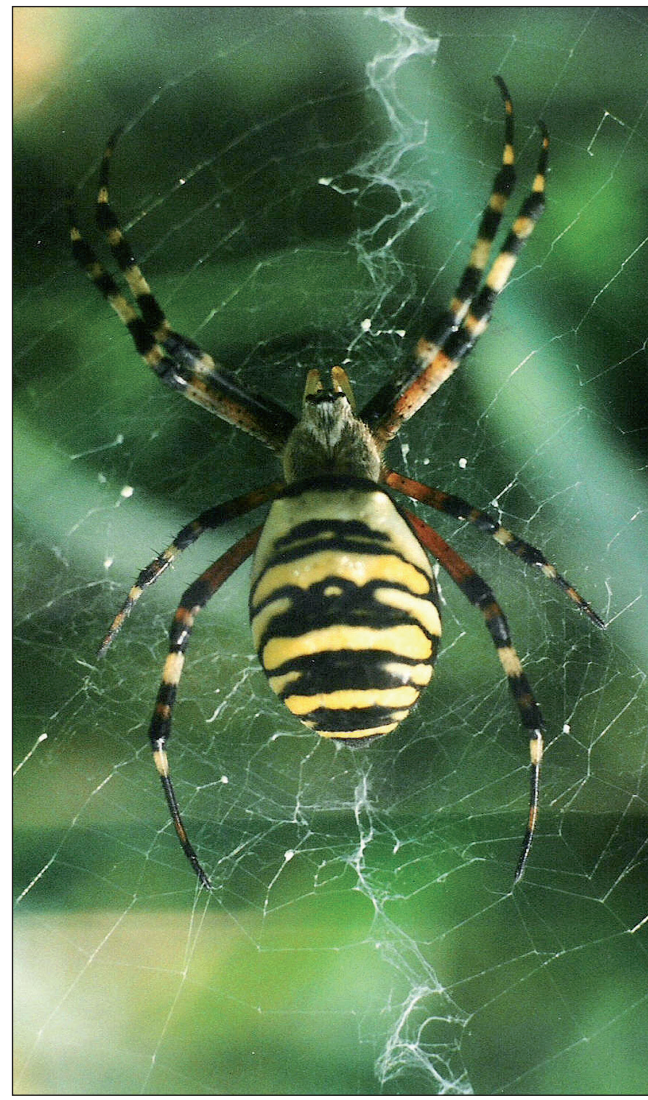

Tygrzyk paskowany *Argiope bruennichi* (Piła, fot. EM)

Kałużnicowate *Hydrophilidae* to już przedstawiciele chrząszczy wielożernych. Do rodziny tej należą owady wodne, m. in. kałużnica czarnozielona *Hydrobus pireus* stwierdzona w roku 2000 w Pile. Z gnilikowatych *Histeridae* obserwowano występującego zazwyczaj na topoli skrócika *Hololepta plana* (Piła, 1990). Przedstawicielami nekrofagicznych owadów z rodziny omarlicowatych *Silphidae* są grabarz pospolity *Necrophorus vespillo*, ścierwiec *Oeceoptoma thoracica* i omarliniec włochaty *Aclypea opaca*, które żywią się padliną zarówno w okresie larwalnym, jak i w życiu dorosłym.

Jedyny przedstawiciel jelonkowatych *Lucanidae* w powiecie pleszewskim to jelonek rogacz *Lucanus cereus*, widziany w pierwszej połowie lat 60. XX wieku nad Prosną pomiędzy Żbikami a Żegocinem (samiec i samica).

Powszechnie znany żuk gnojowy *Geotrupes stercorarius*, należy do rodziny gnojarzowatych *Geotrupidae*.

Przedstawiciele żukowatych *Scarabaeidae* to pospolicie występujący guniak czerwczyk *Amphimallus solstitialis* i ogrodnica niszczylistka *Phyllopertha horticola*. W powiecie pleszewskim odnotowano również występowanie chrabąszcza majowego *Melolontha melolontha*, rohatyńca nosorożca *Oryctes nasicornis* (Grab) i kruszczycy złotawki *Cetonia aurata* (Białobłoty, Gołuchów, Grab, Izbiczno, Kwileń, Krzywosądów, Piła, Pleszew i Taczanów).

Kruszczyca złotawka *Cetonia aurata* (Grab, fot. PK)

Kolejna rodzina chrząszczy z gatunkami znacznych rozmiarów to kózkowate *Cerambycidae*. Na terenie powiatu pleszewskiego stwierdzono 19 gatunków z tej jednostki systematycznej. Dyląż garbarz *Prionus coriarius* stwierdzony był w Gołuchowie, Kwileniu, Krzywosądowie, Pile, Taczanowie i Zawidowicach. Kolejne gatunki jakie wykazano to: kruszynka rdzawoczułka *Grammoptera ruficornis* (Taczanów, 2007), zmorsznik czerwony *Corymbia rubra* (Piła, Taczanów, 2007), baldurek pręgowany *Leptura quadrifasciata* (Gołuchów, 1995; Piła, 2007), zmorsznik ciemny *L. aethiops* (Taczanów, 2007), strangalia czarniawa *Stenurella melanura* (Kwileń, 2006; Piła, Taczanów, 2007) i strangalia czarna *S. nigra* (Taczanów, 2007). Szczapówka sosnowa *Asemum striatum* rozpowszechniona jest w lasach sosnowych (Gołuchów, 1995), a kłopotka czarnego *Spondylis buprestoides* odnotowano w Kwileniu (około 1995) i w Dobrej Nadziei (2007). Ślady żerowania kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo* widniały na pniu martwego dębu (570 cm obwodu) do niedawna opartego o mur kościelny w Sośnicy, a kolejne jego stanowisko znane było z gołuchowskiego parku[40]. Wonnicę piżmówkę *Aromia moschata* odnotowano w Kwileniu, Marszewie i Pile, a zagwoździka fiołkowego *Callidium violaceum* w Zawidowicach (2006).

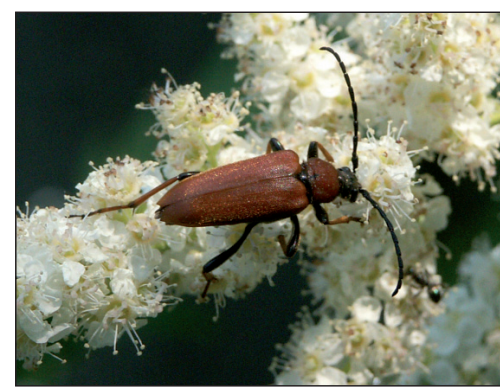

Baldurek pręgowany *Leptura quadrifasciata* i zmorsznik czerwony *Corymbia rubra* (Piła, fot. EM)

40 Te miejsca występowania kozioroga dotychczas nie były znane nauce i nie ujęto ich w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt. Głowaciński Z., Nowicki J. (red.). 2004. Polska Czerwona Księga Zwierząt. Bezkręgowce *Invertebrata*. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków-Poznań.

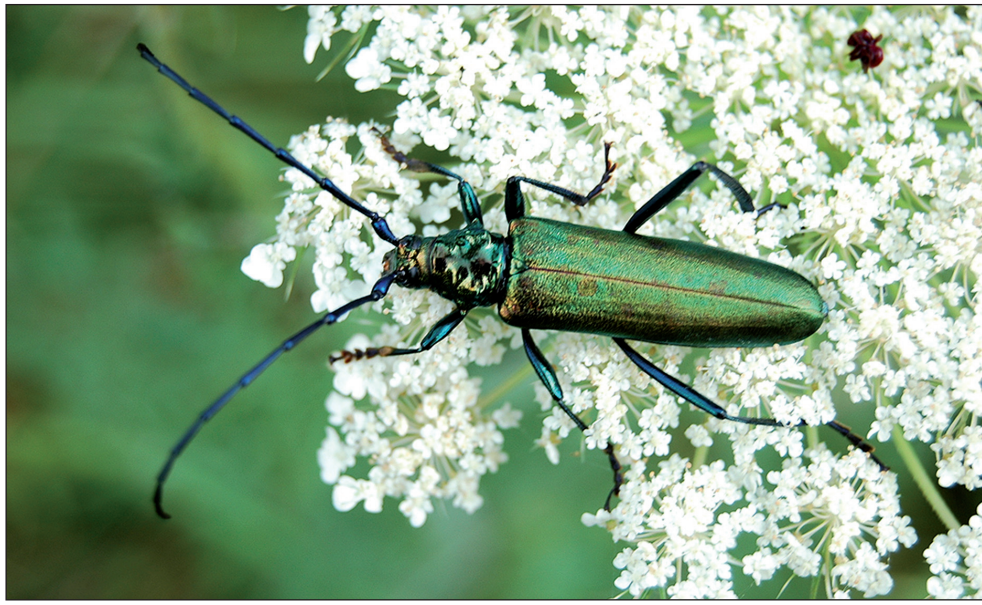

Wonnica piżmówka *Aromia moschata* (Kwileń, fot. AŻ)

Tryk żółty *Chlorophorus varius* (Piła, fot. EM)

Spuszczela domowego *Hylotrupes bajulus* napotkano w Pile (2007), chrząszcz ten często zasiedla konstrukcje drewniane, w związku z czym często towarzyszy człowiekowi. Kilkakrotnie pod Piłą w latach 1997 i 1998 obserwowano paśnika pałączastego *Plagionotus arcuatus*, a na ur. Karczemka koło Ludwiny jeden raz w 2007 paśnika niszczyciela *P. detrytus*. Tycz cieśla *Acanthocinus aedilis* stwierdzony był w Gołuchowie, Grabie, Kwileniu i Pile, natomiast zgrzytnica zielonawa *Agapanthia villosoviridescens* koło Piły (1998) i Taczanowa (2007). Dwa najciekawsze gatunki z tej rodziny jakie wykazano to tryk żółty *Chlorophorus varius* (Piła, 8.06.2007) i kozinka kruszynowa *Menesia bipunctata* (Taczanów, 12.06.2007).

Zmorsznik ciemny *Leptura aethiops* (ur. Taczanów, fot. PP)

Dyląż garbarz *Prionus coriarius* (ur. Taczanów, fot. PP)

Zgrzytnica zielonawa *Agapanthia villosoviridescens* (ur. Taczanów, fot. PP)

Kozinka kruszynowa *Menesia bipunctata* (ur. Taczanów, fot. PP)

Paśnik niszczyciel *Plagionotus detrytus* (ur. Karczemka, fot. PP)

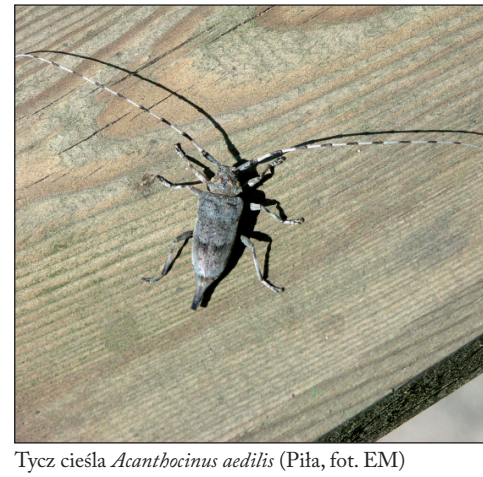

Tycz cieśla *Acanthocinus aedilis* (Piła, fot. EM)

Z rzędu wojsiłkowatych *Mecoptera* stwierdzano wojsiłkę pospolitą *Panorpa communis*. Występujące w powiecie pleszewskim pluskwiaki różnoskrzydłe *Heteroptera* to m. in. odorek zieleniak *Palomena prasina*, strojnica baldaszkówka *Graphosoma lineatum*, żywiący się muchówkami nartnik *Gerris lacustris*, czy występujący w dużych koloniach, najpospolitszy w Polsce owad z tej grupy - kowal bezskrzydły *Pyrrhocoris apterus*.

Kowal bezskrzydły *Pyrrhocoris apterus* (Piła, fot. EM)

Błonkoskrzydłe *Hymenoptera* to między innymi galasówki, w tym *Cynips calycis* odnotowana w gołuchowskim arboretum w I połowie XX wieku, szerszeń *Vespa crabro* i inne osy społeczne, kopułki *Eumenes* sp., pszczoła miodna *Apis mellifica*, trzmiel ziemny *Bombus terrestris*, trzmiel rudy *B. pascuorum* i kamiennik *B. lapidarius* oraz mrówki z rozpowszechnioną mrówką rudnicą *Formica rufa*.

Z bardzo licznych muchówek *Diptera* (ponad 6700 gatunków w Polsce) na terenie powiatu zanotowano m. in. 11 przedstawicieli rodziny bzygowatych *Syrphidae*: prężca dwupaskowego *Chrysotoxum bicinctum* (Piła), *Eupeodes corollae* (Kwileń), gnojówkę trutniowatą *Eristalis tenax* (Piła), *E. arbustorum* (Piła), *E. pertinax* (Kwileń), *Myathropa florea* (Piła), bzyga brzęka *Scaeva pyrastri* (Piła), *Helophilus trivittatus* (Piła, Kwileń), *Sphaerophoria scripta* (Piła, Taczanów), *Syrphus torvus* (Piła) i bzyga prążkowanego *Episyrphus balteatus* (Piła).

Prężec dwupaskowy *Chrysotoxum bicintum* (Piła, fot. EM)

Muchówka *Syrphus torvus* (Piła, fot. EM)

W Polsce występuje ponad 3200 gatunków motyli z czego 163 to motyle dzienne *Rhopalocera*, a pozostałe to *Heterocera*, czyli motyle prowadzące głównie nocny tryb życia, nazywane powszechnie ćmami. Rozpoczęte ostatnio obserwacje nad tymi owadami pozwoliły wykryć na omawianym terenie 145 gatunków, z tego 41 to motyle dzienne.

Powszelatkowate *Hesperiidae* na Ziemi Pleszewskiej reprezentuje pięć gatunków, tj. warcabnik ślazowiec *Carcharodus alceae* (Gizałki, 2004; Kwileń, 2004 i 2007), powszelatek malwowiec *Pyrgus malvae* (Tomice, 10.06.2007), kosternik palemon *Carterocephalus palaemon* (Białobłoty, 9.06.2006), karłątek kniejnik *Ochlodes sylvanus* (Taczanów, 6 i 12.06.2007) i najpospolitszy z nich karłątek ryska *Thymelicus lineola*.

Jedynym przedstawicielem paziowatych *Papilionidae* i zarazem jednym z najpiękniejszych motyli krajowych jest paź królowej *Papilio machaon* występujący w wielu rejonach Ziemi Pleszewskiej. Gatunek ten obserwowano koło Białobłot, Broniszewic, Brzezia, Chocza, Gizałek, Gołuchowa, Grabu, Czarnuszki, Jedlca, Kowalewa, Kwilenia, Marszewa, Pardelaka, Piły, Pleszewa, Pleszówki, Przekupowa, Woli Duchownej i Wszołowa.

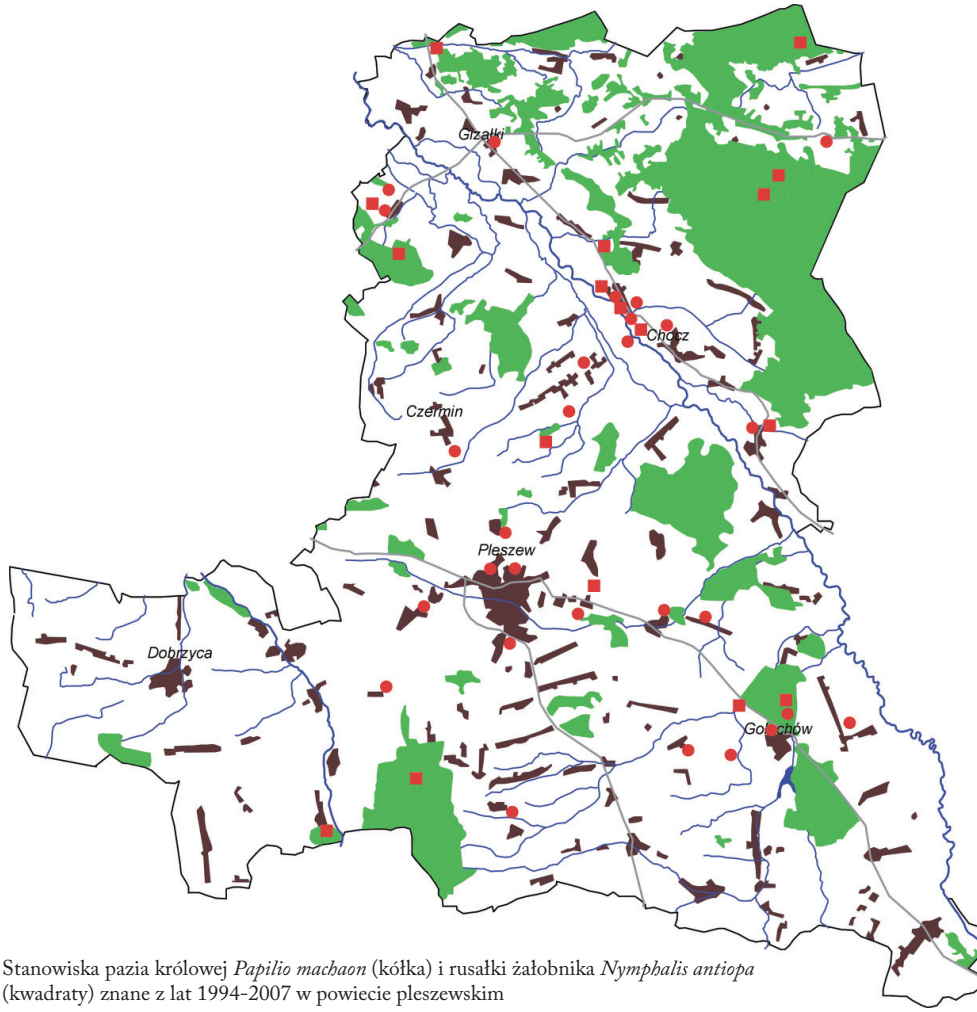

Stanowiska pazia królowej *Papilio machaon* (kółka) i rusałki żałobnika *Nymphalis antiopa* (kwadraty) znane z lat 1994-2007 w powiecie pleszewskim

Z rodziny bielinkowatych *Pieridae*, wystepują powszechnie takie znane gatunki jak: latolistek cytrynek *Gonepteryx rhamni*, bielinek kapustnik *Pieris brassicae*, bielinek rzepnik *P. rapae* i bielinek bytomkowiec *P. napi*. Rzadziej natomiast stwierdzano wietki (wietka Reala *Leptidea reali* lub wietka gorczycznika *L. sinapis*; Kwileń, Pleszew, 2007), zorzynka rzeżuchowca *Anthocharis cardamines*, bielinka rukiewnika *Pontia daplidice* (Jedlec, 2003; Kwileń, 2007) i szlaczkonia siarecznika *Colias hyale*.

Modraszkowate *Lycaenidae* reprezentują takie gatunki jak: czerwończyk żarek *Lycaena phlaesa*, czerwończyk nieparek *L. dispar* (Kwileń, Lenartowice, Piła, Pleszew, 2007), czerwończyk uroczek *L. tityrus* (Kwileń, Niniew, Piła, Pleszew, 2007) i zieleńczyk ostrężyniec *Callophrys rubi* (Białobłoty, Piła, 2007). W wielu miejscach powiatu występuje modraszek ikar *Polyommatus icarus*, natomiast na suchych łąkach pomiędzy Choczem a Kaźmierką Starą, w maju 2007 widziano modraszka agestisa *Aricia agestis* i bardzo rzadkiego w tej części kraju modraszka argiadesa *Cupido argiades*, którego później odnotowano wiele razy pod Kwileniem i raz pod Nowa Wsią (na południe od Pleszewa). Ostatnim zanotowanym modraszkiem był modraszek argiolus *Celastrina argiolus* widziany w czerwcu 2007 koło Kwilenia i Piły.

Rusałkowate *Nymphalidae* zamieszkują niemal wszystkie środowiska i obok latolistków i bielinków są najliczniej widywanymi motylami dziennymi. Do najczęściej obserwowanych należy rusałka pawik *Inachis io*, rusałka pokrzywnik *Aglais urticae,* rusałka admirał *Vanessa atalanta* (w Kwileniu 18.09.2005 stwierdzano nawet 20 jednocześnie żerujących motyli) i rusałka osetnik *V. cardui*. Pozostałe gatunki

z tej rodziny znane z omawianego terenu to rusałka ceik *Polygonia c-album*, rusałka żałobnik *Nymphalis antiopa* (Białobłoty, Chocz, Gołuchów, Grab, Kwileń, Lenartowice, Marianin, Niniew, Piła, Taczanów, Tomice i Trzebowa), rusałka wierzbowiec *N. polychloros* (Marianin, 1997; Kwileń, 2007), rusałka kratkowiec *Araschnia levana*, dostojka latonia *Issoria lathonia*, dostojka ino *Brenthis ino* (Piła, 17.06.2007), dostojka dia *Boloria dia* (Białobłoty, 4.05.2007), polowiec szachownica *Melanargia galathea*, osadnik egeria *Pararge aegeria* (Gołuchów, Kwileń i Łęg), osadnik megera *Lasiommata megera*, przestrojnik jurtina *Maniola jurtina,* przestrojnik trawnik *Aphantopus hyperantus* (Gołuchów, Kwileń, Piła i Pleszew), strzępotek ruczajnik *Coenonympha pamphilus* i strzępotek glicerion *C. glycerion* (Kwileń, Tomice, 2007). Ostatnio nie odnotowano obecności największego polskiego motyla dziennego pokłonnika osinowca *Limenitis populi*, którego obserwowano w I połowie XX wieku w okolicach Gołuchowa.

Szrotówek kasztanowcowiaczek *Cameraria ohridella*, którego jedno z pierwszych stanowisk w Polsce wykryto w Borucinie, jest przedstawicielem rodziny kibitnikowatych *Gracillariidae*. Obecnie notowany jest w wielu miejscach powiatu i odpowiada za zamieranie kasztanowców. Pod Kwileniem w sierpniu 2007 odnotowano gatunki należące do rodzin: namiotnikowców *Yponomeutidae* (namiotnika trzmieliniaczka *Yponomeuta cagnagella*) i *Depressariidae* (*Agonopterix heracliana*). Z rodziny wąsików *Adelidae* zanotowano w 2007 koło Taczanowa wąsateczkę zawilczaneczkę *Nemophora degerella.*

Przedstawicielami kraśnikowatych *Zygaenidae* są kraśnik sześcioplamek *Zygaena filipendulae* obserwowany pod Choczem i Kwileniem (11.07.2007 nawet ponad 50 motyli na jednym stanowisku) oraz lśniak szmaragdek *Adscita statices* odnotowany koło Chocza, Kwilenia i Strzydzewa.

Lśniaki szmaragdki *Adscita statices* (fot. AŻ) i kraśniki sześcioplamki *Zygaena filipendulae* (Kwileń, fot. PŻ)

Dotąd tylko po jeden raz zanotowano przeziernika olchowca *Synanthedon spheciformes* (Taczanów, 6.06.2007) i przeziernika jabłoniowca *S. myopaeformis* (Piła, 8.06.2007), które należą do rodziny przezierników *Sesiidae*, swoim wyglądem przypominając bardziej osy niż motyle.

Trociniarkowate *Cossidae* reprezentuje widziana czterokrotnie w Kwileniu trociniarka czerwica *Cossus cossus*, zaś z bardzo licznej rodziny zwójkowatych *Tortricidae* obserwowano *Adoxophyes orana* (Kwileń, 2007) i *Eulia ministrana* (Taczanów, 2007). Z rodziny piórolotków *Pterophoridae* stwierdzono piórolotka zwyczajnego *Emelina monodactyla* i piórolotka śnieżynka *Pterophorus pentadactyla.*

Z rodziny omacnicowatych *Pyralidae* dotąd wykazane to: *Synaphe puctalis,* omacnica spiżarniarka *Pyralis farinalis*, *Hypsopygia costalis, Oncocera semirubella,* mklik próchniczek *Ephestia elutella* (wszystkie w Kwileniu) i omacnica żywiczanka *Dioryctria sylvestrella*, którą stwierdzono w I połowie XX w. w gołuchowskim arboretum na sosnach

Przezierka pokrzywianka *Eurrhypara hortulata* (Zawidowice, fot. MG)

Karłątek ryska *Thymelicus lineola* (Kwileń, fot. PŻ)

Listkowiec cytrynek *Gonepteryx rhamni* (Piła, fot. EM)

Czerwończyk nieparek *Lycaena dispar* (Kwileń, fot. PŻ)

Czerwończyk uroczek *Lycaena tityrus* (Kwileń, fot. PŻ)

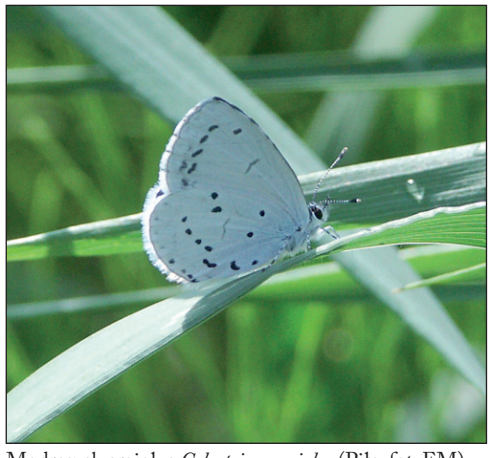

Modraszek argiolus *Celastrina argiolus* (Piła, fot. EM)

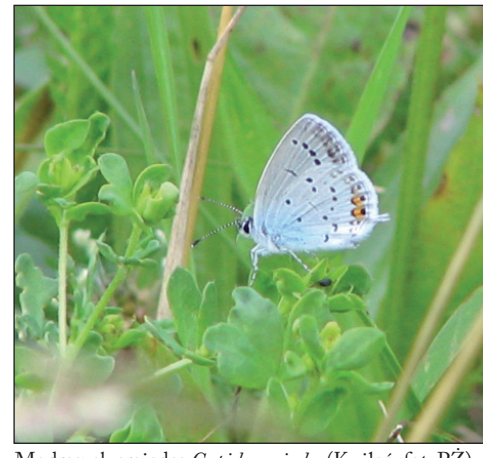

Modraszek argiades *Cupido argiades* (Kwileń, fot. PŻ)

Szlaczkoń siarecznik *Colias hyale* (Niniew, fot. PŻ)

Przestrojnik trawnik *Aphantopus hyperantus* (Piła, fot. EM)

Przestrojnik jurtina *Maniola jurtina* (Kwileń, fot. PŻ)

Polowiec szachownica *Melanargia galathea* (Kwileń, fot. PŻ)

Strzępotek ruczajnik *Coenonympha pamphilus* (Kwileń, fot. PŻ)

Strzępotek glicerion *Coenonympha glycerion* (Tomice, fot. PŻ)

wejmutkach. Przedstawicielami wachlarzykowatych *Crambidae* są: wachlarzyk trzciniaczek *Chilo phragmitella*, *Crambus pratella,* wachlarzyk zmienniczek *Agriphila tristella, Catoptria margaritella, Platytes alpinella, Evergestis pallidata, Pyrausta purpuralis, Sitochroa verticalis* i przezierka pokrzywianka *Eurrhypara hortulata* (Zawidowice, 2006). Natomiast z rodziny barczatkowatych *Lasiocampidae* zanotowano barczatkę napójkę *Euthrix potatoria* (Kwileń, 1996 i 2007), barczatkę malinówkę *Macrothylacia rubi* (Kwileń, Pleszew, 2007) i barczatkę pierścieniówkę *Malacocosoma neustria* (Taczanów, 2007).

Zmrocznik wilczomleczek *Hyles euphorbiae* (Chocz, fot. RC)

Z rodziny zawisakowatych *Sphingidae* w powiecie pleszewskim napotkano dotąd osiem gatunków: nastrosza lipowca *Mimas tiliae* (Czerminek, 2003), nastrosza półpawika *Smerinthus occelata* (Kwileń, około 1995), nastrosza topolowca *Laothoe populi* (Kwileń, 1998), zawisaka tawulca *Sphinx ligustri* (Piła, 2007), zawisaka borowca *Hyloicus pinastri* (Kwileń, 2007), fruczaka gołąbka *Macroglossum stellatarum* (Chocz, Gizałki i Kwileń) i zmrocznika wilczomleczka *Hyles euphorbiae* (Chocz, Czołnochów i Kwileń). Stwierdzono również rzadką i chronioną zmierzchnicę trupiągłówkę *Acherontia atropos* – na początku II połowy XX w. jednego osobnika obserwowano na topoli pod Krzywosądowem.

Jedną z liczniejszych w gatunki rodzin motyli są miernikowcowate *Geometridae,* z których odnotowano (głównie koło Kwilenia): witalnika naostrzaka *Chiasmia clathrata*, plamca agreściaka *Abraxas grossulariata*, plamca nabuczaka *Lamospilis marginata*, paprocha pylinkowiaka *Ematurga atomaria,* poprocha cetyniaka *Bupalus piniaria* (Pleszew), peryzomę przywrotnicę *Perizoma alchemillata*, świerzbika białokropka *Cyclophora albipunctata,* miernika zieleniaka *Geometra papilionaria* (Grab), paśnika posmutka *Epirrhoe tristata,* paśnika zmiennika *E. alternata,* paśnika żałobniczka *E. hostulata,* paśnika goździeńka *Camptogramma bilineata,* paśnika maczyniaka *Pelurga comitata,* wątlaka niezmiennika *Scopula immutata,* wątlaka rdzawiaka *S. rubignata,* kroczniaka orchowiaka *Idea ochrata,* kroczniaka zorzaka *I. muricata,* walginę rdestniak *Timandra comae*, ciemnokresa wierzbowca *Cabera pusaria*, sudamka szczawiaka *Lythria cruentaria*, piędzika przedzimka *Operophtera brumata* (Białobłoty, Prokopów), grotnika byliczaka *Eupithecia succenturiata* i niekrocza dziurawczaka *Aplocera plagiata.*

Z rodziny garbatkowatych *Notodontidae* stwierdzono tylko narożnicę zbrojówkę *Phalera bucephala* (Zawidowice, 2006).

Poproch cetyniak *Bupalus pinarius* (Zawidowice, fot. MG)

Sówkowate *Noctuidae* to najliczniejsza rodzina motyli występująca w Polsce (prawie 500 gatunków). W powiecie pleszewskim (głównie w gminie Chocz) zanotowano dotychczas takie gatunki jak: wieczernica strzałówka *Acronicta psi,* wieczernica królica *A. leporina,* wieczernica górolubka *A. auricoma*, wieczernica szczawiówka *A. rumicis*, wstęgówka wydana *Catocala elocata,* wygłoba koniczówka *Euclidia glyphica*, *Rivula sericealis,* szczerbówka ksieni *Scoliopteryx libatrix*, rozszczepka śnicianka *Hypena proboscialis,* rozszczepka nosatka *Hype-*

Rusałka admirał *Vanessa atalanta* (Piła, fot. EM)

Rusałka pawik *Inachis io* (Piła, fot. EM)

Rusałka ceik *Polygonia c-album* (Piła, fot. EM)

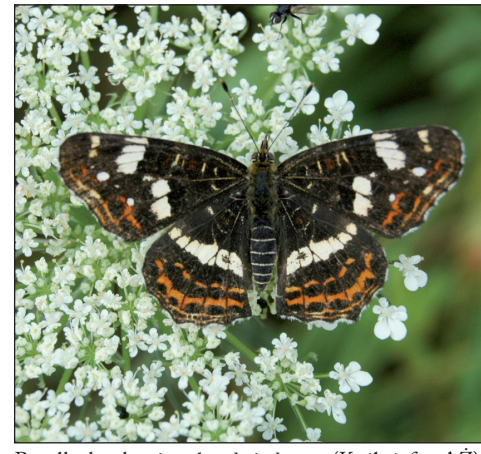

Rusałka kratkowiec *Araschnia levana* (Kwileń, fot. AŻ)

Dostojka latonia *Issoria lathonia* (Kwileń, fot. PŻ)

Dostojka ino *Brenthis ino* (Piła, fot. EM)

Narożnica zbrojówka *Phalera bucephala* (Zawidowice, fot. MG)

na rostralis, błyszczka kroplówka *Macdunnoughia confusa,* błyszczka jarzynówka *Autographa gamma,* polnica szachowniczka *Emmelia trabealis,* światłówka babczarka *Haplodrina ambigua*, krokiewka lękwica *Phlogophora meticulosa*, *Mesoligia furuncula*, *Calamia tridens, Xanthia icteritia,* piętnówka chwastówka *Discestra trifolii,* piętnówka brukiewka *Lacanobia oleracea,* piętnówka zmienna *L. suasa,* piętnówka rdestówka *Melanchra persicariae,* piętnówka grochówka *M. pisi,* piętnówka kapustnica *Momestra brassicae,* piętnówka białokropka *Mythimna albipuncta,* mokradlica *M. pallens*, rolnica tasiemka *Noctua pronuba,* rolnica panewka *Xestia c-nigrum* i rolnica zbożówka *Agrotis segetum.* Ponadto pod Taczanowem w 2007 stwierdzono *Trisateles emortualis*.

Brudnica nieparka *Lymantria dispar* (Ruda, fot. PŻ)

Oblaczki granatki *Amata phegea* (las pomiędzy Zawidowicami a Grodziskiem, fot. KG)

Straszka pospolita *Sympecta fusca* (Taczanów, fot. PŻ)

Pióronóg zwykły *Platycnemis pennipes* (Piła, fot. EM)

Lecicha mała *Orthetrum coerulescens* (Kwileń, fot. PŻ)

Lecicha pospolita *Orthetrum cancellatum* (Piła, fot. EM)

Lecicha południowa *Orthetrum brunneum* (Kwileń, fot. PŻ)

Trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia* (Kwileń, fot. PŻ)

Gadziogłówka żółtonoga *Gomphus flavipes* (Kwileń, fot. PŻ)

Gadziogłówka pospolita *Gomphus vulgatissimus* (Czołnochów, fot. PŻ)

Szafranka czerwona *Crocothemis erythraea* (Kwileń, fot. PŻ)

Ważka płaskobrzucha *Libellula depressa* (Chocz, fot. RC)

Szablak podobny *Sympetrum striolatum* (Chocz, fot. PŻ)

Szablak południowy *Sympetrum meridionale* (Kwileń, fot. PŻ)

Do rodziny brudnicowatych *Lymantriidae* należą: znamionówka tarniówka *Orgyia antiqua*, białka wierzbówka *Leucoma salicis* stwierdzona masowo na topolach koło Broniszewic (1999), kuprówka rudnica *Euproctis chrysorrhoea* (Zawidowice, 2006), występująca w sośninach brudnica mniszka *Lymantria monacha* i związana z drzewami liściastymi brudnica nieparka *L. dispar*, której bardzo liczne pojawy w alejach lipowych miały miejsce w latach 90. XX w. pomiędzy Choczem a Kwileniem oraz w 2003 pomiędzy Gołuchowem a Czerminkiem.

Do niedźwiedziówkowatych *Arctiidae* należą: niedźwiedziówka kaja *Arctica caja* (Gołuchów, 1995; Kwileń, Cieśle, 2007), łada dwukropka *Cybosia mesomella* (Taczanów, 2007), szewnica miętówka *Spilosoma lubricipeda* (Kwileń, 2007), krasnopani poziomówka *Callimorpha dominula* (Piła, 24.06.2007) i pospolita sadzanka rumienica *Phragmatobia fuliginosa*. Bardzo ciekawym gatunkiem jest lokalnie występujący w Polsce oblaczek granatek *Amata phegea*, którego stanowiska znajdują się w gołuchowskim arboretum (znane od I połowy lat 90. XX w.), w lasach pod Rokutowem, Grodziskiem i Zawidowicami (2003 i 2004) oraz pomiędzy Piłą a Nowolipskiem (2007).

Dotychczas na terenie naszego kraju stwierdzono 73 gatunki ważek *Odonata,* z których 28, głównie dzięki obserwacjom prowadzonym w roku 2007, zanotowano w powiecie pleszewskim. Do najczęściej spotykanych należy zaliczyć świteziankę błyszczącą *Calopteryx splendens*, pióronoga zwykłego *Platycnemis pennipes*, tężnicę wytworną *Ischnura elegans*, nimfę stawową *Enallagma cyathigerum,* ważkę płaskobrzuchą

Świtezianka błyszcząca *Calopteryx splendens* (Chocz, fot. RC)

Libellula depressa, lecichę pospolitą *Orthetrum cancellatum*, szablaka krwistego *Sympetrum sanguineum* i szablaka zwyczajnego *S. vulgatum*. Pozostałe gatunki notowane rzadziej to: straszka pospolita *Sympecma fusca* (Taczanów), pałątka pospolita *Lestes sponsa* (Kwileń), pałątka zielona *L. viridis* (Broniszewice, Pleszew), łunica czerwona *Pyrrhosoma nymphula* (Czołnochów), łątka dzieweczka *Coenagrion puella* (Białobłoty, Taczanów), oczobarwnica większa *Erythromma najas* (Kwileń), gadziogłówka żółtonoga *Gamphus flavipes* (Kwileń, Pleszew), gadziogłówka pospolita *G. vulgatissimus* (Czołnochów), trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia* (Kwileń, Cieśle), żagnica jesienna *Aeshna mixta* (Gołuchów, Kwileń, Pleszew), husarz władca *Anax imperator* (Kuchary, Kwileń, Lenartowice i Pleszew), miedziopierś metaliczna *Somatochlora metallica* (Niniew), ważka czteroplama *Libellula quadrimaculata* (Gołuchów, Kwileń, Lenartowice), lecicha południowa *Orthetrum brunneum* (Kwileń), lecicha mała *O. coerulescens* (samica 16 i 20.08.2007, Kwileń), szafranka czerwona *Crocothemis erythraea* (samiec 29.06, 2.07, 1 i 15.08.2007, Kwileń), szablak szkocki *Sypetrum danae* (Kwileń), szablak żółty *S. flaveolum* (Niniew, Grab), szablak południowy *S. meridionale* (samiec, 16 i 21.08.2007, Kwileń) i szablak podobny *S. striolatum* (Kwileń, Chocz).

Przeziernik olchowiec *Synanthedon spheciformes* (ur. Taczanów, fot. PP)

Przeziernik jabłoniowiec *Synanthedon myopaeformis* (Piła, fot. EM)

Opaślik sosnowy *Barbitistes constrictus* (ur. Taczanów, fot. PP)

Pasikonik zielony *Tettigonia viridissima* (Piła, fot. EM)

Podłatczyn łąkowy *Metrioptera roeselii* (ur. Taczanów, fot. PP)

Złotawce krótkoskrzydłe *Euthrystira brachyptera* (ur. Taczanów, fot. PP)

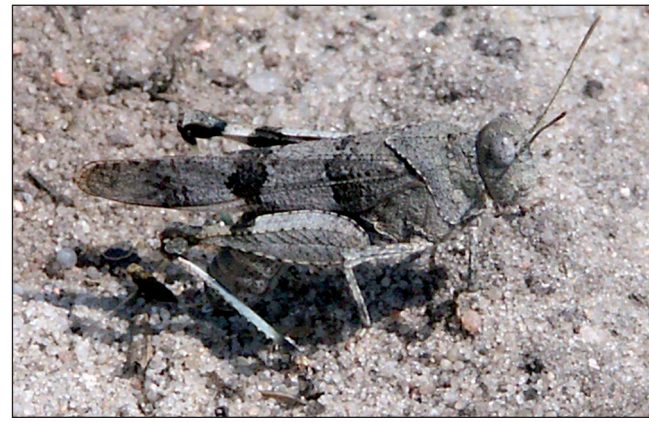

Siwoszek niebieski *Oedipoda caerulescens* (Piła, fot. EM)

Spośród 82 gatunków prostoskrzydłych *Orthoptera* zanotowanych w Polsce, w pow. pleszewskim stwierdzono dotąd: opaślika sosnowego *Barbitistes constrictus* (Gołuchów, Taczanów), pasikonika zielonego *Tettigonia viridissima* (Broniszewice, Kwileń, Piła, Tomice), podłatczyna łąkowego *Metrioptera roeselii* (Kwileń, Taczanów), świerszcza polnego *Gryllus campestris* (Kwileń, Niniew), świerszczyka domowego *Acheta domesticus* (Kwileń), turkucia podjadka *Gryllotalpa gryllotalpa* (Kwileń), złotawca krótkoskrzydłego *Euthystira brachyptera* (Taczanów) i siwoszka niebieskiego *Oedipoda caerulescens* (Piła, Taczanów).

Przedstawione w układzie systematycznym owady reprezentują różnorodne grupy ekologiczne. Prócz nich występuje powszechnie wiele innych gatunków, które - wraz z częścią wcześniej wymienionych - pełnią istotną rolę w gospodarce człowieka. Rolnicy, leśnicy i ogrodnicy przydzielają takie organizmy do dwóch kategorii: pożytecznych i szkodliwych. Przykładowe roślinożerne „szkodniki" występujące w lasach powiatu pleszewskiego to boreczniki *Diprion* sp., cetyńce *Tomicus* sp. i inne. Drapieżne owady „pożyteczne" to, oprócz rozpowszechnionej w wielu środowiskach biedronki siedmiokropkowej *Coccinella septempunctata*, biedronka oczatka *Anatis ocellata* czy przekrasek mróweczka *Thanasimus formicarius*. Zapoznawszy się z tym sztucznym podziałem, nie można zapominać, iż te „szkodliwe" zwierzęta to przede wszystkim integralne elementy ekosystemów, kształtujące środowisko występowania innych organizmów.

Ślimak winniczek *Helix pomatia* (Gołuchów, fot. TW)

Z 18 gatunków żyjących w Polsce mszywiołów *Bryozoa* w powiecie pleszewskim zanotowano tylko rozpiórka grzybowatego *Plumatella fungosa* w korycie Prosny koło Kwilenia.

Spośród 277 odnotowanych w Polsce gatunków mięczaków *Mollusca* - bezkręgowców występujących w siedliskach wilgotnych i wodach - na Ziemi Pleszewskiej podczas szczegółowych badań przeprowadzonych w latach 50. XX wieku przez prof. L. Bergera odnotowano ogółem 73 gatunki, z tego 32 subfosylne (tj. reprezentujące niedawną przeszłość tego terenu, przypuszczalnie późny holocen). Najciekawszym stanowiskiem okazała się łąka i okoliczne pola koło Ludwiny, gdzie znaleziono skorupki 33 gatunków lądowych i 9 wodnych, z tego tylko 7 gatunków wtedy tam występowało, a pozostałe były subfosylne. W tym tak interesujących jak: krążałek obły *Discus ruderatus*, świdrzyk nadrzewny *Clausilia cruciata*, świdrzyk dwufałdkowy *Balea biplicata* i ślimak ostrokrawędzisty *Helicigona lapicida*. Znalezisko to świadczy o bogactwie fauny malakologicznej zamieszkującej dawniej wyniszczone lasy mieszane, pokrywające niegdyś znaczne obszary Wielkopolski. Na terenie parku w Gołuchowie odnaleziono wtedy 19 gatunków, m. in. pod murami zamku świdrzyka leśnego *Macrogastra plicatula*.

Wstężyk gajowy *Cepea nemoralis* (Piła, fot. EM).

Obecnie najczęściej obserwowanymi gatunkami spośród zasiedlających wody małży *Bivalvia* są: szczeżuja pospolita *Anodonta anatina* (koryto Prosny, Zb. Gołuchowski) i raciczniczka zmienna *Dreissena polymorpha* (koryto Prosny 2003; z lat 50. XX wieku brak stwierdzeń). Natomiast spośród ślimaków *Gastropoda*: winniczek *Helix pomatia*, wstężyk ogrodowy *Cepea hortensis*, wstężyk gajowy *C. nemoralis* i bezskorupowe pomrowy z rodziny *Limacidae*. Inne występujące częściej w powiecie pleszewskim ślimaki to: zawójka płaska *Valvata cristata*, błotniarka stawowa *Lymnaea stagnalis*, rozdętka pospolita *Physa fontinalis,* zatoczek moczarowy *Anisus spirorbus* i bursztynka pospolita *Succinea putris*.

KRĘGOWCE *VERTEBRATA*

Ryby *Pisces*

W dorzeczu Odry występują 54 gatunki ryb. Badania przeprowadzone przez ichtiologów w roku 2002 na odcinku Prosny płynącym w granicach powiatu pleszewskiego pozwoliły wykryć 17 gatunków ryb. Do najliczniejszych należała fitolitofilna płoć *Rutilus rutilus* i psammofilny kiełb *Gobio gobio*, które łącznie stanowiły blisko 50% rybostanu. Znacznie mniej liczne były: okoń *Perca fluviatilis*, jelec *Leuciscus leuciscus*, szczupak *Esox lucius*, koza *Cobitis taenia*, miętus *Lota lota*, ukleja *Alburnus alburnus* i śliz *Barbatula barbatula* (łącznie poniżej 50% rybostanu). Najrzadsze gatunki spośród stwierdzonych ryb to jaź *Leuciscus idus*, krąp *Blicca bjoerkna*, lin *Tinca tinca*, piskorz *Misgurnus fossilis*, kiełb białopłetwy *Gobio albipinnatus*, sum *Silurus glanis*, ciernik *Gasterosteus aculeatus* i sandacz *Stizostedion lucioperca*. Najliczniej w korycie Prosny reprezentowane były gatunki fitolitofilne (składające ikrę na dnie kamienistym lub roślinach), następnie według malejącej liczebności: psammofilne (ikra składana na piaszczystym dnie), fitofilne (składają ikrę na roślinach), litopelagofilne (ikra składana na kamienistym lub żwirowym podłożu) i ariadnofilne (składają ikrę do gniazda z roślin połączonych wydzieliną nerek samca).

Wędkarze i przyrodnicy informują o występowaniu w dolnym odcinku Prosny kolejnych gatunków ryb: klenia *Leuciscus cephalus* (przed laty licznie zasiedlał wody Prosny), jazgarza *Gymnocephalus cernuus*,

wzdręgi *Scardinius erythrophthalmus* (łowiona w roku 2001 koło Macewa i Kwilenia), leszcza *Abramis brama*, karasia *Carrasius carrasius,* karpia *Cyprinus carpio*, bolenia *Aspius aspius* (ok. 1990), brzany *Barbus barbus* (m. in. samica złowiona w lipcu 1995; podobnie jak boleń nie została stwierdzona przez ichtiologów na innych stanowiskach w Prośnie), rozpióra *Abramis ballerus* (ok. 1990), węgorza *Anguilla anguilla* (ok. 1990), amura białego *Ctenopharyngodon idella,* świnki *Chondrostoma nasus* i cierniczka *Pungitius pungitius* (ok. 1990). Ponadto na starorzeczu Zimy Dół pod Kwileniem stwierdzono sumika karłowatego *Ictalurus nebulosus*.

Niegdyś skład gatunkowy rybostanu Prosny był nieco bogatszy. Jeszcze w I ćwierćwieczu XX wieku, Wartą do dolnego odcinka Prosny, aż po Kalisz, docierał jesiotr *Acipenser sturio/A. oxyrhynchus*. Łosoś *Salmo salar* wstępował na tarło do Prosny jeszcze na początku XX w. Ponadto prawdopodobnie występowały w tej rzece troć *S. trutta trutta* i certa *Vimba vimba*. Wymienione wyżej, cztery gatunki ryb wędrownych ustąpiły z wielu polskich rzek w wyniku niekorzystnych antropogenicznych zmian siedliskowych. Rozpoczęto jednak proces przywracania rzekom gatunków wymarłych, a niegdyś w nich występujących. Restytucję certy zainicjowano w dorzeczu Odry w roku 2000, ryby tego gatunku wpuszczono również do Prosny. Ponadto w roku 2005 zarybiano Prosnę w okolicach Chocza świnką, gatunkiem reofilnym, który do połowy XX wieku występowała w tej rzece naturalnie i liczniej niż obecnie.

Prosna koło Chocza (fot. RC)

W „pleszewskich" dopływach Prosny stwierdzono nieco mniejszą liczbę gatunków. W Ciemnej, rzece o znacznym bogactwie gatunkowym i liczebności rybostanu oraz korycie posiadającym naturalny charakter, powszechnie występuje kiełb (1.585 os./km biegu rzeki) - najliczniejszy gatunek dopływów Prosny. Ponad pięciokrotnie mniej liczny jest tam okoń, a dziesięciokrotnie ciernik (obecność tego gatunku wskazuje, że wody rzeki były lub są nadal zanieczyszczane). W wodach tej rzeczki stwierdzono dalszych 8 gatunków (kolejność wg malejącej liczebności): płoć, śliz, ukleja, jelec, jazgarz, kleń, jaź i wzdręga. W niewielkim dopływie Ciemnej - Potoku Borucińskim koło Krzywosądowa - w latach 50./60. XX wieku występował piskorz. W przepływającym przez Pleszew Nerze odnotowano zaledwie dwa gatunki, których obecność świadczy o silnym zanieczyszczeniu wód tego cieku - karaś srebrzysty *Carassius gibelio* i ciernik (po 10 os./km b.rz.). O rybach Lutyni wiemy jedynie, że w jej wodach, jeszcze w wieku XIX występowała brzana.

Poza starorzeczami i niewielkimi zalanymi obniżeniami terenu ewoluującymi w kierunku torfowisk, zbiorniki wodne są obce pierwotnym krajobrazom południowej Wielkopolski. Z istniejących akwenów, największe znaczenie przyrodnicze posiada zaporowy Zbiornik Gołuchowski, dobrze znane łowisko, gdzie żyją karpie, szczupaki, leszcze, płocie, liny, sandacze, sumy, amury białe, okonie i tołpygi (biała *Hypophthalmichthys molitrix* lub pstra *H. nobilis*).

Zbiornik Gołuchowski (fot. PŻ)

Kolejne zbiorniki to stawy. Na tych w Kwileniu występują: karaś, karp, lin, okoń, płoć, szczupak, wsiedlony jesiotr *Acipenser* sp., a około roku 1995 odnotowano tam słonecznicę *Leucaspius delineatus*. Na stawach w Kowalewie występują dalsze sztucznie wprowadzone gatunki ryb: węgorz, tołpyga, lin, sum i sandacz. Na stawach w gołuchowskim arboretum stwierdzono między innymi wzdręgę i tołpygę. Ryby z ostatniego z wymienionych rodzajów zasiedlają również stawy w Taczanowie. Inne ważne dla zwierząt wodnych obiekty to zalane wyrobiska powstałe po zaprzestaniu wydobywania kopalin, wśród nich glinianki. Te położone w dolinie Prosny w Kwileniu są siedliskiem karasi, karasi srebrzystych, karpi, linów, okoni, płoci i szczupaków.

Prosnę, ze wszystkich wód powiatu, cechuje najbogatsza ichtiofauna i należy mieć nadzieję, że będzie ona nadal, dzięki restytucji i dalszemu oczyszczaniu wód, wzbogacana. Dotychczas, oprócz wspomnianych wcześniej zarybień, rozpoznano bariery uniemożliwiające występowanie ryb anadromicznych w korycie Prosny. W przypadku jesiotra to zła jakość wody oraz zapiaszczone i zamulone dno ówczesnych tarlisk tej ryby. Jako miejsce pierwszych zarybień tym gatunkiem polskich rzek zaproponowano, obok Dunajca, Sanu i Drawy, właśnie Prosnę. Aby w dorzeczu Odry mogły funkcjonować populacje jesiotra, łososia, czy troci konieczne jest udrożnienie rzek, ponieważ wędrówkę ryb ograniczają liczne budowle piętrzące na odcinku przebiegającym przez teren województwa wielkopolskiego. Budowę przepławek przy istniejących tego typu obiektach wzdłuż Prosny ujęto w programie udrożnienia rzek województwa wielkopolskiego. Dopiero po realizacji tych zaleceń możliwa będzie regularna migracja ryb w Prośnie. Innym niemniej istotnym zagrożeniem dla tej grupy zwierząt jest niszczenie ich siedlisk, w tym zanieczyszczanie wód, uszczuplanie i niszczenie nadrzecznych zespołów zaroślowych i leśnych, usuwanie drzew i krzewów naturalnie opadłych w koryto rzeki, w końcu regulacja, upraszczanie koryta rzeki, likwidacja skarp i zakoli. Kolejny ważny problemem, szczególnie niekorzystny dla gatunków rzadkich to kłusownictwo. Nad Prosną znane są różne sposoby uprawiania tego procederu. Jednym z nich jest połów na tzw. podrywki (o wymiarach 2 × 2 m lub większych) w okresie wiosennym, kiedy większość ryb

tworzy grupy i wędruje na tarło. Wynikiem takich połowów może być znaczące spustoszenie wśród rybostanu. Inny sposób, nie wątpliwie mniej szkodliwy, ale równie bezprawny, to stosowane latem łowienie „na rękę", które polega na ręcznym chwytaniu ryb przy niskich stanach wody. Natomiast pozyskiwanie szczupaków polega na pozostawieniu w wodzie niewielkiej ryby unieruchomionej żyłką (przytwierdzoną drugim końcem do kołka lub krzewu).

Płazy *Amphibia*

Spośród 18 gatunków płazów występujących na terenie naszego kraju, na obszarze powiatu pleszewskiego potwierdzono występowanie 11 z nich. Z traszek zanotowano dotychczas traszkę zwyczajną *Triturus vulgaris*, którą stwierdzono: w nieczynnej kopalni gliny w Kwileniu (około 1990), przy ul. Prokopowskiej w Pleszewie (1990, 1995 i 2006), nad Prosną koło Chocza (1997), w Suchorzewie (2004), koło Dobrej Nadziei oraz na terenie uroczysk leśnych Karczemka i Taczanów (2007).

Traszka zwyczajna *Triturus vulgaris* (uroczysko Taczanów, fot. PŻ)

Kumak nizinny *Bombina bombina* stwierdzony został dotychczas w kilkunastu zbiornikach wodnych na terenie powiatu. Grzebiuszkę ziemną *Pelobates fuscus* stwierdzono pięć razy: na polu ziemniaków pod Kwileniem (około 1990), 1 os. na polu truskawek w Marianinie (1995), 3 os. na polu żyta pod Choczem (1999), 1 os. w Koźmińcu (2004) i w stawku pośród łąk koło Broniszewic (2007).

Żaby wodne *Rana esculenta* (Nowa Wieś k. Gizałek i Kwileń, fot. PŻ)

Przed rokiem 2007 zaledwie czterokrotnie stwierdzono pojedyncze osobniki rzekotki drzewnej *Hyla arborea*: koło Marianina (22.08.1994, 8.09.1995 i 3.06.1997) i w Gołuchowie (maj 1995). Jednak w roku 2007 odnotowano ją już w Białobłotach, Dobrej Nadziei, Kaźmierce Starej, Kwileniu i Pleszewie (dwa miejsca). Z żab zanotowano: żabę trawną *Rana temporaria*, moczarową *R. arvalis*, wodną *R. esculenta*, jeziorkową *R. lessonae* i śmieszkę *R. ridibunda* (19.06.2007, Kwileń, wyrobisko kopalni gliny).

Żaby moczarowe *Rana arvalis* (uroczysko Karczemka, fot. PŻ)

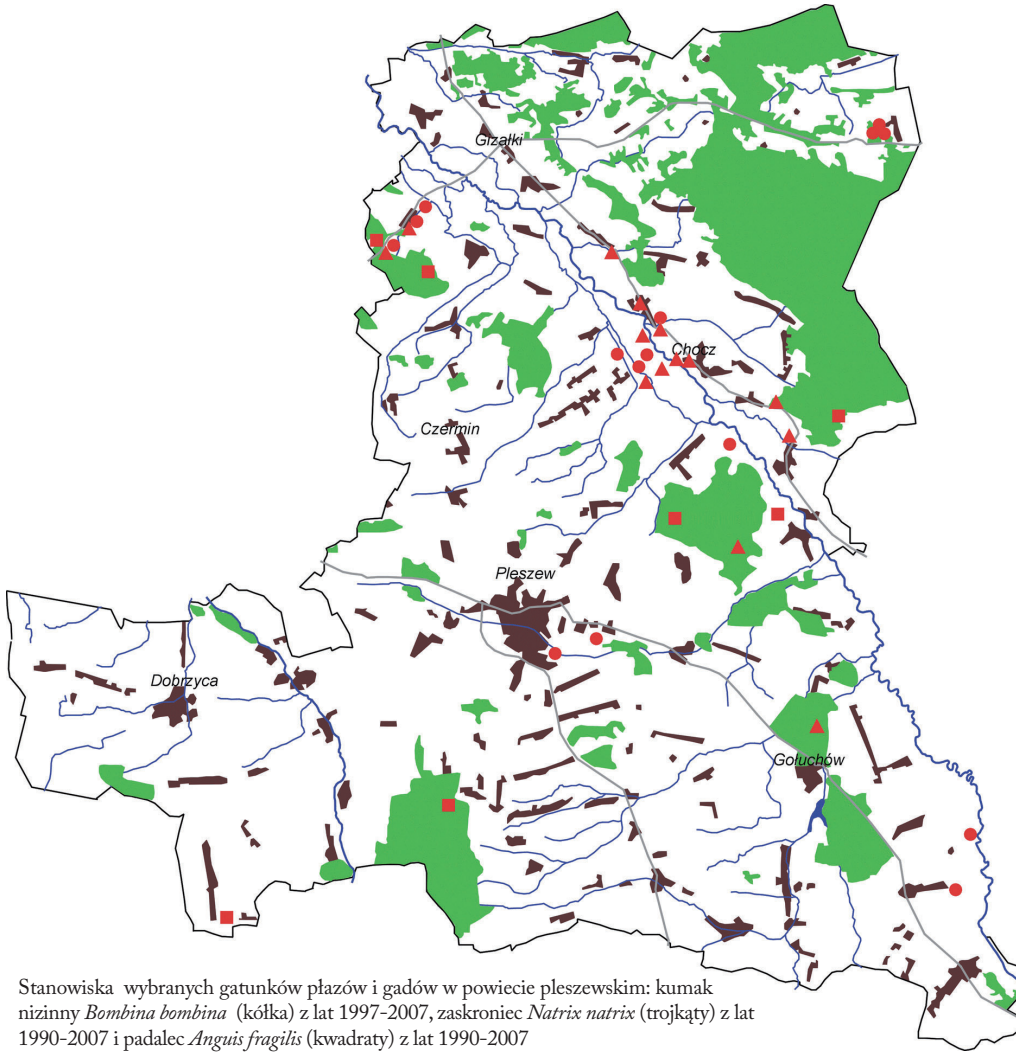

Stanowiska wybranych gatunków płazów i gadów w powiecie pleszewskim: kumak nizinny *Bombina bombina* (kółka) z lat 1997-2007, zaskroniec *Natrix natrix* (trojkąty) z lat 1990-2007 i padalec *Anguis fragilis* (kwadraty) z lat 1990-2007

Ropucha szara *Bufo bufo* i ropucha zielona *B. viridis* powszechnie zasiedlają cały omawiany obszar.

Ropucha szara *Bufo bufo* (Piła, fot. EM; Kwileń, fot. PŻ)

Ropucha zielona *Bufo viridis* (Kwileń, fot. AŻ)

Żaby trawne *Rana temporaria* (Taczanów, fot. PŻ)

Rozpoczęte w ostatnich latach badania nad rozmieszczeniem płazów na terenie powiatu pleszewskiego, być może zaowocują stwierdzeniem na tym terenie traszki grzebieniastej *Triturus cristatus* i ropuchy paskówki *Bufo calamita*, których występowanie jest tu bardzo prawdopodobne, jak i pozwolą na lepsze poznanie liczebności i rozmieszczenia pozostałych gatunków.

Płazy należą do najbardziej zagrożonych w swej egzystencji zwierząt, wynika to z ich dwuśrodowiskowego, wodno-lądowego trybu życia. Rozmnażają się w rzekach i zbiornikach wodnych, natomiast później, prawie wszystkie krajowe gatunki, oprócz żab zielonych, prowadzą lądowy tryb życia. Główne zagrożenia to degradacja zbiorników wodnych poprzez ich zaśmiecanie i zasypywanie oraz masowa śmiertelność płazów podczas wiosennych wędrówek do zbiorników wodnych.

„Oczka wodne" bez względu na ich pochodzenie (naturalne, czy wykopane) to miejsca rozrodu płazów (łąki koło Broniszewic, fot. PŻ)

Młode ropuchy szare *Bufo bufo* (Zb. Gołuchowski, fot. TW)

Gady *Reptilia*

W Polsce występuje zaledwie 9 gatunków gadów, z których 6 stwierdzono na obszarze Ziemi Pleszewskiej. O występowaniu żółwia błotnego *Emys orbicularis* koło Chocza pisał w dziele z roku 1742 jezuita Gabriel Rzączyński (od tego czasu brak innych informacji o tym gatunku). Padalca zwyczajnego *Anguis fragilis* obserwowano koło Grabu i Wieczyna (około 1990), Rokutowa (2003), Zawidowic (2003), Koźmińca (2004), Nowolipska (2004) i Taczanowa (2007). Jaszczurka zwinka *Lacerta agilis* i jaszczurka żyworodna *L. vivipara* są bezsprzecznie najbardziej rozpowszechnionymi gatunkami gadów i obserwuje się je w całym powiecie. Zaskroniec zwyczajny *Natrix natrix* nie należy do gatunków rzadkich, i choć zamieszkuje obrzeża zbiorników wodnych, to najczęściej można go obserwować jesienią, gdy wygrzewa się na asfaltowych szosach.

Zaskroniec zwyczajny *Natrix natrix* (Chocz, fot. RC)

Jaszczurka zwinka *Lacerta agilis* (Nowa Wieś koło Gizałek, fot. PŻ)

Żmiję zygzakowatą *Vipera berus* obserwowano dotąd jedynie pod Koźmińcem (24.05.2004, 1 os.), choć według wielu osób powszechnie występuje w lasach koło Taczanowa i Koźmińca. O pospolitym występowaniu żmij zygzakowatych w podmokłych częściach lasu i na torfowiskach koło Taczanowa informowano już w I połowie XX wieku.

Podobnie jak w przypadku płazów wiedza na temat występowania w powiecie pleszewskim gadów, jest na razie bardzo skromna, jednak należy mieć nadzieję, że wraz ze wzrostem zainteresowania tymi zwierzętami niebawem sytuacja ta ulegnie zmianie.

Ptaki *Aves*

Ptaki są najlepiej rozpoznaną grupą zwierząt spośród wszystkich występujących na terenie powiatu pleszewskiego. Powodem tego jest prowadzenie tu od wielu lat przez kilku ornitologów regularnych badań i obserwacji. Na Ziemi Pleszewskiej zanotowano dotąd 213 gatunków ptaków, z których 133 gniazdowały w latach 1990-2007. O czterech kolejnych gatunkach tj. cietrzewiu *Tetrao tetrix*, kuliku wielkim *Numenius arquata*, krasce *Coracias garrulus* i pliszce górskiej *Motacilla cinerea*, wiadomo, że gniazdowały przed tym okresem. Szczególnym zainteresowaniem obserwatorów ptaków cieszy się dolina Prosny oraz Obszar Chronionego Krajobrazu „Dolina Rzeki Ciemnej" ze Zbiornikiem Gołuchowskim. Dlatego nie dziwi fakt, że właśnie tam dokonano wielu ważnych i interesujących przyrodniczo obserwacji. Poniżej opisano w kolejności systematycznej wszystkie gatunki ptaków, jakie napotkano na Ziemi Pleszewskiej.

Spośród ptaków blaszkodziobych spotykanych w powiecie pleszewskim, tylko nieliczne gatunki przystępują tu do lęgów. Łabędź niemy *Cygnus olor* gniazdował po roku 1990 na dziesięciu zbiornikach wodnych (na Zb. Gołuchowskim w 1992 aż 3 pary). Sporą ciekawostką było zimowe stwierdzenie (styczeń 1996) na Prośnie pod Kwileniem łabędzia niemego, który został zaobrączkowany w roku 1982 koło Hoyerswerdy we wschodnich Niemczech.

Łabędzie nieme *Cygnus olor* (łąki koło Broniszewic, fot. PŻ)

Gęgawa *Anser anser* zasiedlała torfianki pod Orliną Dużą, po raz pierwszy zaniepokojoną parę tych ptaków zanotowano tam w roku 2001. Cyraneczka *Anas crecca* prawdopodobnie gniazdowała w roku 1994, w dolinie Prosny koło Macewa i Kuchar. Krzyżówka *A. platyrhynchos* w okresie lęgowym zasiedla wszelkie cieki i zbiorniki wodne, a największą jesienną koncentrację tych kaczek - zanotowano na stawach w Gołuchowie (2200 os., 14.11.1992). Cyrankę *A. querquedula* jako prawdopodobnie lęgową zanotowano po roku 2000 na stawach pod Pacanowicami, na łąkach koło Broniszewic i na zastoiskach pod Niniewem. Płaskonos *A. clypeata* być może gniazdował pomiędzy Piłą a Oleścem Starym (3.05.2004 widziano parę tych

Czernica *Aythya fuligula* (Grab, fot. PK)

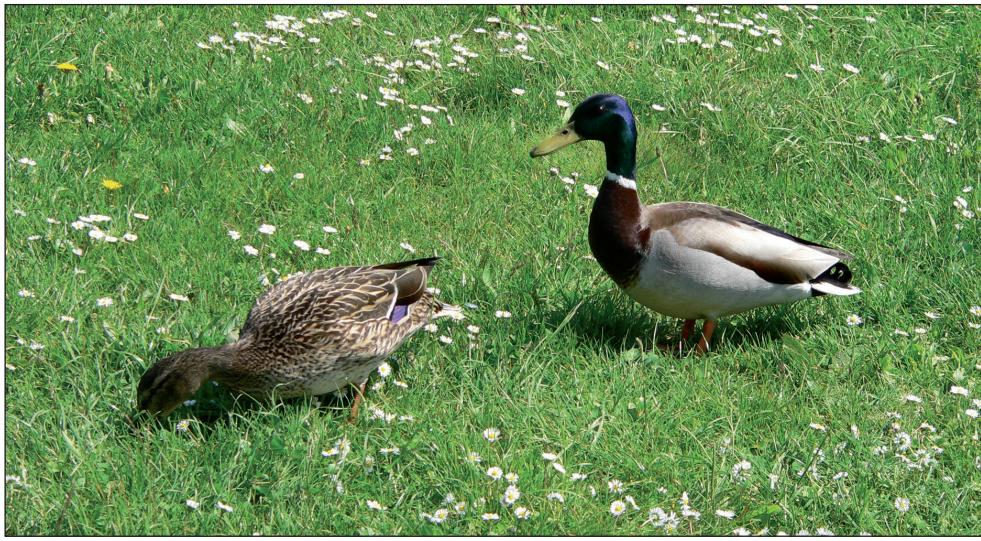

Krzyżówki *Anas platyrhynchos* - z lewej samica, z prawej samiec (Chocz, fot. RC)

ptaków). Głowienkę *Aythya ferina* dotychczas wykryto jako lęgową na zbiorniku w Gołuchowie, a czernicę *A. fuligula* na zbiorniku i stawach w Gołuchowie, zbiorniku w Broniszewicach, stawach w Grabie oraz na stawach, starorzeczu i rzece w Kwileniu. Nurogęś *Mergus merganser* prawdopodobnie gniazdowała nad Prosną pod Kwileniem, gdzie w roku 2003 widziano silnie zaniepokojoną samicę.

Pozostałymi gatunkami blaszkodziobych, jakie obserwowano podczas przelotów były: łabędź czarnodzioby *Cygnus columbianus* (1 obserwacja), łabędź krzykliwy *C. cygnus* (6 obserwacji), gęś zbożowa *Anser fabalis*, gęś białoczelna *A. albifrons* (obie regularnie przelotne, 6.03.2007 na łąkach pod Broniszewicami ok. 3000 os.), bernikla białolica *Branta leucopsis* (2.03.2007, 1 ptak pod Broniszewicami), świstun *Anas penelope*, krakwa *A. strepeta*, rożeniec *A. acuta*, podgorzałka *Aythya nyroca* (2 obserwacje), markaczka *Melanitta nigra* (1 obserwacja), uhla *M. fusca* (1 obserwacja), gągoł *Bucephala clangula*, bielaczek *Mergus albellus* (1 obserwacja) i szlachar *M. serrator* (2 obserwacje).

Łabędzie krzykliwe *Cygnus cygnus* (Broniszewice, fot. PŻ)

Podczas przelotów na Zb. Gołuchowskim odnotowano nura rdzawoszyjego *Gavia stellata* i nura czarnoszyjego *G. arctica*. Spośród perkozów, z większej liczby stanowisk lęgowych w powiecie (11) znany jest perkozek *Tachybaptus ruficollis*, bowiem perkoz dwuczuby *Podiceps cristatus* gniazduje tylko na Zb. Gołuchowskim (w 1991 - 20-25 par), a jeszcze rzadszy perkoz rdzawoszyi *P. grisegena* gniazdował dotychczas na Zb. Gołuchowskim (w 1992 nawet 9-10 par) i na stawach w pobliskim arboretum. Gatunkiem poja-

Gęsi zbożowe *Anser fabalis* (Broniszewice, fot. PŻ)

wiającym się ostatnio coraz częściej podczas migracji jest wzrastający liczebnie =w naszym kraju kormoran *Phalacrocorax carbo*.

Na terenie powiatu zanotowano cztery gatunki czapli, z których trzy gniazdowały. Bąka *Botaurus stellaris* zanotowano na stawach w Gołuchowie (22.06.1991, 1 samiec), na stawie koło Pieruszyc (22.05.2005, 1 samiec) i na torfiankach koło Orliny Dużej (w roku 2005 terytorialny samiec). Dwa samce bączka *Ixobrychus minutus* widziano na Zb. Gołuchowskim (15.06.2003), natomiast gniazda 1-2 par czapli siwej *Ardea*

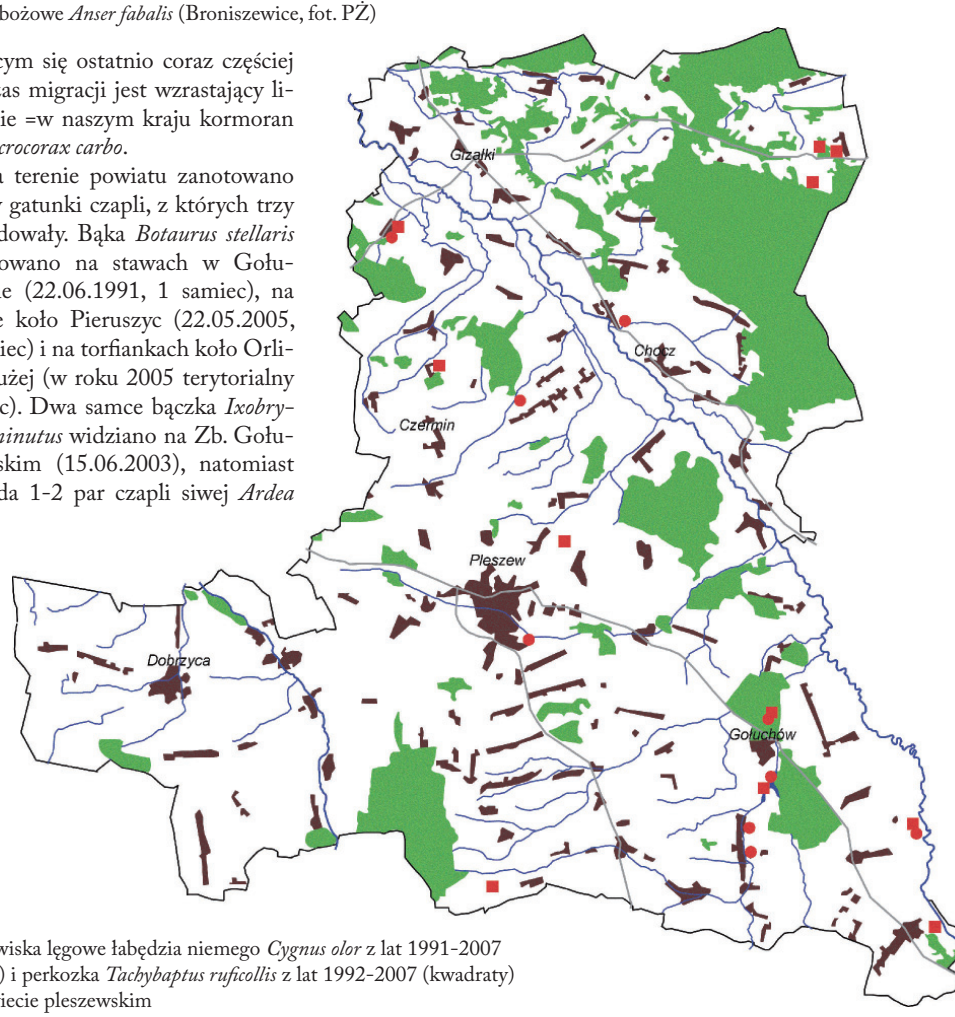

Stanowiska lęgowe łabędzia niemego *Cygnus olor* z lat 1991-2007 (kółka) i perkozka *Tachybaptus ruficollis* z lat 1992-2007 (kwadraty) w powiecie pleszewskim

cinerea odkryto w roku 2004 nad stawami w Kwileniu. Niekiedy zalatuje czapla biała *Egretta alba*, która obserwowana jest na ogół pojedynczo, choć w listopadzie 2003 widziano 9 ptaków na stawach w Kwileniu, a w sierpniu 2007 - 6 osobników na polach koło Kościelnej Wsi.

W lasach pod Taczanowem i Grodziskiem gniazdują pojedyncze pary bociana czarnego *Ciconia nigra*. Nad lasami koło pierwszej z wymienionych miejscowości widziano krążące bociany czar-

Gniazdo bociana czarnego *Ciconia nigra* na dębie (Las Taczanowski, fot. PŻ)

Młode bociany białe *Ciconia cicionia* (Olesie, fot. PŻ)

ne także w okresie przedwojennym (2.07.1932). Ponadto w roku 1996 młodego ptaka tego gatunku znaleziono w gołuchowskim arboretum. Znacznie liczniej gniazduje bocian biały *C. ciconia*. W roku 2004 w całym powiecie znajdowały się 64 gniazda tego gatunku, z których 50 zasiedlały pary lęgowe. Przed ponad 100 laty w Tursku zdobyto jeden okaz ibisa kasztanowatego *Plegadis falcinellus*, który rzadko zalatuje do Polski z południowej Europy.

Niezwykle interesującą grupą ptaków są szponiaste, które po dziesięcioleciach prześladowań i tępienia doczekały się ochrony prawnej, dzięki której wiele z nich powoli odbudowuje swe populacje lęgowe. Gatunkiem prowadzącym wyjątkowo skryty tryb życia jest trzmielojad *Pernis apivorus* - jego gniazdo znaleziono w roku 1998 nad Prosną koło Chocza, choć zapewne występuje liczniej w lasach powiatu pleszewskiego (w sezonie lęgowym 2005 dorosłego osobnika napotkano w Lesie Gołuchowskim). Kania czarna *Milvus migrans* spotkana była dotychczas kilka razy na przelotach, natomiast kania ruda *M. milvus* prawdo-

Gniazdo myszołowa *Buteo buteo* (Kwileń, fot. PŻ)

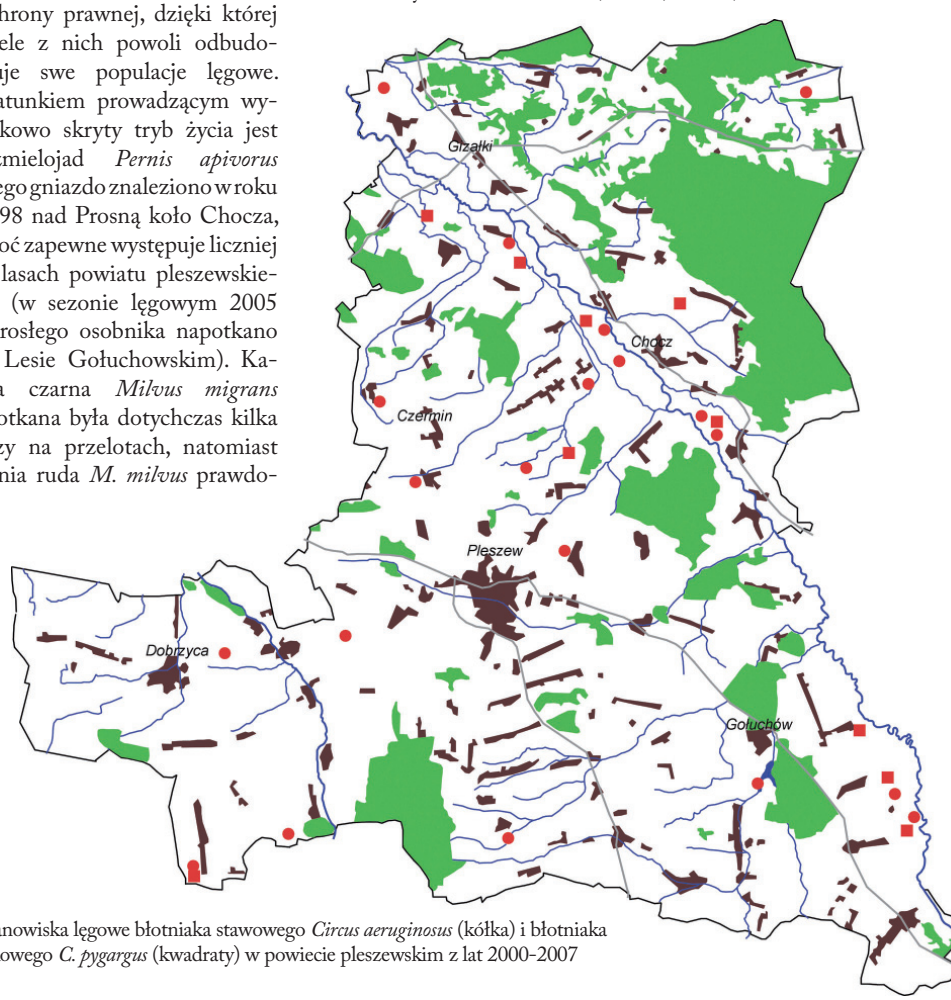

Stanowiska lęgowe błotniaka stawowego *Circus aeruginosus* (kółka) i błotniaka łąkowego *C. pygargus* (kwadraty) w powiecie pleszewskim z lat 2000-2007

podobnie gniazduje w lasach pod Gołuchowem i Piłą. Największy przedstawiciel gniazdujących w Polsce ptaków drapieżnych, którym jest bielik *Haliaetus albicilla*, zalatuje niekiedy w okresie nielęgowym. Błotniak stawowy *Circus aeruginosus* - zamieszkujący podmokłe trzcinowiska pośród pól, łąk, na stawach i starorzeczach - jest jednym z liczniejszych ptaków szponiastych powiatu, w latach 2000-2007 zanotowano go na 20 stanowiskach lęgowych. Jego krewniak, błotniak zbożowy *C. cyaneus* należy do najrzadszych ptaków drapieżnych gniazdujących w Polsce, jedynie podczas przelotów i zimą notowany jest liczniej, dlatego dużą niespodzianką była obserwacja jednego samca w czerwcu w połowie lat 90. ubiegłego wieku w okolicy Kuczkowa i Krzywosądowa. Występującym nielicznie na terenie powiatu - z lat 2000-2007 znanych jest 10 stanowisk lęgowych tego gatunku - a ostatnio zwiększającym swą liczebność w naszym kraju jest błotniak łąkowy *C. pygargus*, gatunek związany z krajobrazem rolniczym. Jastrząb *Accipiter gentilis*, krogulec *A. nisus* i myszołów *Buteo buteo* zasiedlają lasy i zadrzewienia na terenie całego powiatu. Krogulec do niedawna ze względu na skryty tryb życia uważany był za o wiele rzadszego. Myszołów włochaty *B. lagopus* regularnie przylatuje na zimę z północnej Europy, orlika krzykliwego *Aquila pomarina* widziano 3 razy, a orła przedniego *A. chrysaetos* zaledwie jeden raz (28.01.2001, pod Piłą w gminie Chocz). Rybołowa *Pandion haliaetus* najczęściej można obserwować w dolinie Prosny we wrześniu podczas migracji. Interesującym faktem było zdobycie jednego osobnika tego gatunku we wrześniu 1960 w Zawadach, zaobrączkowanego jako pisklę w lipcu 1960 w Szwecji. Pustułkę *Falco tinnunculus* po roku 2000 jako lęgową wykazano z okolic Czermina, Broniszewic, Oleśca Starego, Józefowa, Kwilenia, Kuchar oraz Pleszewa gdzie do niedawna nie występowała, jednak w roku 2006 gniazdowanie dwóch par stwierdzono na budynkach przy ul. Wojska Polskiego. Kobuz *F. subbuteo* nielicznie zasiedlał lasy i zadrzewienia powiatu. Kobczyka *F. vespertinus* zanotowano jeden raz pod Pleszewem (20.08.1923), drzemlik *F. columbarius* spotykany jest na przelotach i zimą, a sokoła wędrownego *F. peregrinus* napotkano dwukrotnie w dolinie Prosny koło Piły (26.10.1996 i 15.09.2003).

Jeszcze w latach 50. XX wieku, na rozległych i wówczas nie zmeliorowanych łąkach pod Józefowem w gminie Chocz występował cietrzew *Tetrao tetrix*, który obecnie zachował się tylko w niektórych rejonach Polski. Za to trzy następne kuraki: kuropatwę *Perdix perdix*, przepiórkę *Coturnix coturnix* i bażanta *Phasianus colchicus* można dziś napotkać na polach i łąkach na terenie całego powiatu pleszewskiego.

Młode łyski *Fulica atra* (Grab, fot. PŻ)

W powiecie pleszewskim w okresie lęgowym stwierdzono występowanie pięciu gatunków chruścieli. Wodnika *Rallus aquaticus* odnotowano dotąd na Zb. Gołuchowskim (2000), torfiankach pod Orliną Dużą (2006) i na podmokłej łące pod Grabem (2002). Kropiatkę *Porzana porzana* stwierdzono 2.06.2000 (wołający samiec) na stawach w gołuchowskim arboretum. Derkacz *Crex crex* bardzo nielicznie występuje na łąkach w dolinie Prosny, natomiast kokoszka *Gallinula chloropus* i łyska *Fulica atra* zamieszkują prawie wszystkie zbiorniki wodne. Do gatunków zwiększających swą liczebność w całej Polsce należy żuraw *Grus grus*, obecnie (lata 2000-2007) na terenie powiatu pleszewskiego zlokalizowano 30 stanowisk lęgowych tych ptaków (łącznie 32 pary).

Żurawie *Grus grus* (Broniszewice, fot. PŻ)

Kolejną liczną w gatunki grupą ptaków są siewkowe. Spośród nich tylko niektóre gniazdują na terenie powiatu: sieweczka rzeczna *Charadrius dubius* zasiedla ugory, żwirownie, piaskownie, łachy rzeczne i pozbawione wody stawy, czajka *Vanellus vanellus* łąki i podmokłe pola (podczas migracji 6 i 9.03.2007 pod Broniszewcami notowano do 5000 os.), kszyk *Gallinago gallinago,* rycyk *Limosa limosa* i krwawodziób *Tringa totanus* - będąc bardzo już nielicznymi - wilgotne łąki, głównie w dolinie Prosny. Rycyka

Siewki złote *Pluvialis apricaria* i czajki *Vanellus vanellus* (Broniszewice, fot. PŻ)

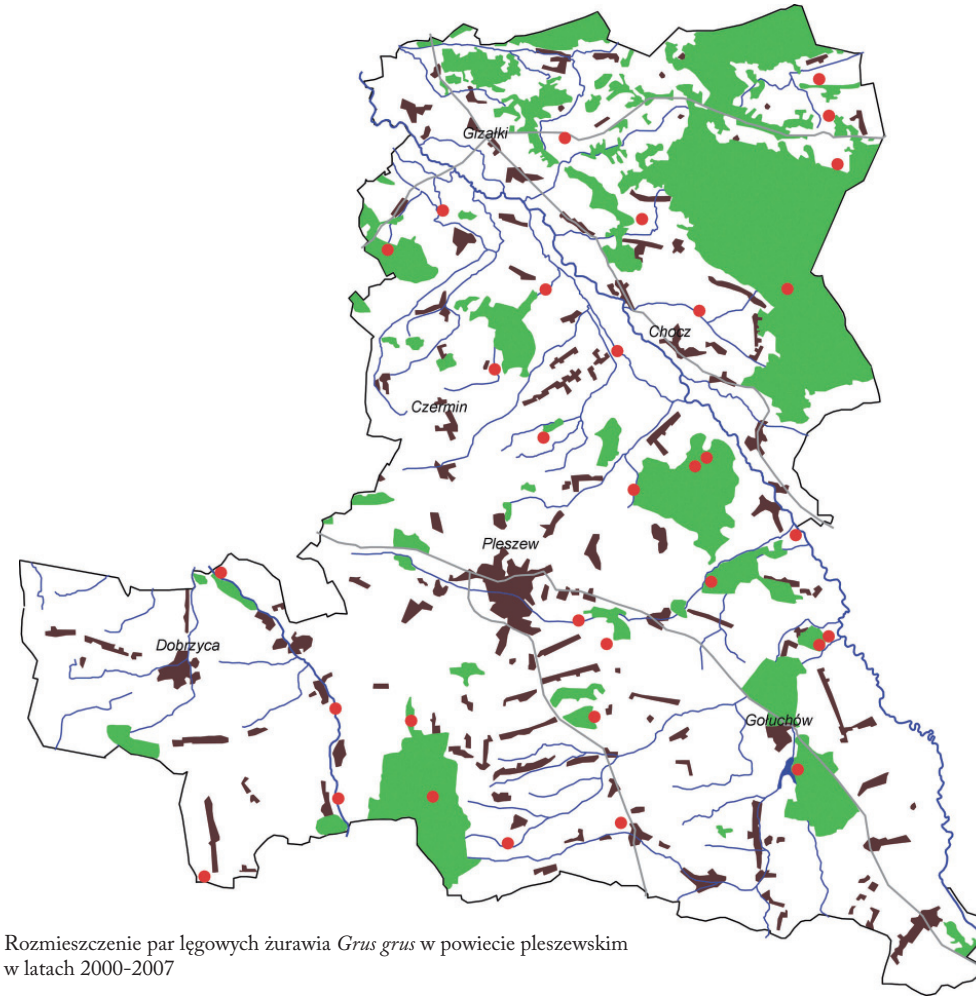

Rozmieszczenie par lęgowych żurawia *Grus grus* w powiecie pleszewskim w latach 2000-2007

zanotowano jako lęgowego tylko (przed 2000) pod Popówkiem, Broniszewicami i Żbikami, a krwawodzioba pod Popówkiem, Choczem i Broniszewicami, a ostatnio pod Niniewem (2 pary w 2002) i Orliną Dużą (1 para w 2001 i 2006). Słonka *Scolopax rusticola* zamieszkuje lasy, zapewne najliczniej te koło Gołuchowa i Taczanowa. Samotnika *Tringa ochropus* jako lęgowego zanotowano jedynie w 1997 i 1998 pod Kościelną Wsią, a brodźca piskliwego *Actitis hypoleucos* nad rzeką Prosną w 1992 poniżej Popówka i w 1994-1996 pod Kwileniem. Przed kilkudziesięcioma laty na dobrze jeszcze wtedy zachowanych łąkach pomiędzy Piłą a Oleścem Starym gniazdował kulik wielki *Numenius arquata*. Obecnie gatunek ten pojawia się na przelotach.

Pozostałe siewkowe obserwowane podczas migracji to: sieweczka obrożna *Charadrius hiaticula* (2 razy), siewka złota *Pluvialis apricaria* (11 i 12.03.2007 na łąkach pod Broniszewicami przebywało około 3000 ptaków), siewnica *P. squatarola* (1 raz), czajka towarzyska *Vanellus gregarius* (15.08.1997 - 1 os. pod Choczem, była to 9 obserwacja w Polsce), biegus mały *Calidris temminckii* (2 razy), biegus zmienny *C. alpina*, batalion *Philomachus pugnax*, bekasik *Lymnocryptes minimus*, brodziec śniady *Tringa erythropus*, kwokacz *T. nebularia*, łęczak *T. glareola*, mewa mała *Larus minutus*, śmieszka *L. ridibundus*, mewa pospolita *L. canus*, mewa żółtonoga *L. fuscus* (jeden raz), mewy z grupy *L. argentatus-cachinnans-michahellis*, mewa siodłata *L. marines*, rybitwa rzeczna *Sterna hirundo*, rybitwa czarna *Chlidonias niger* i rybitwa białoskrzydła *Ch. leucopterus* (12.05.2007, 7 osobników, Chocz).

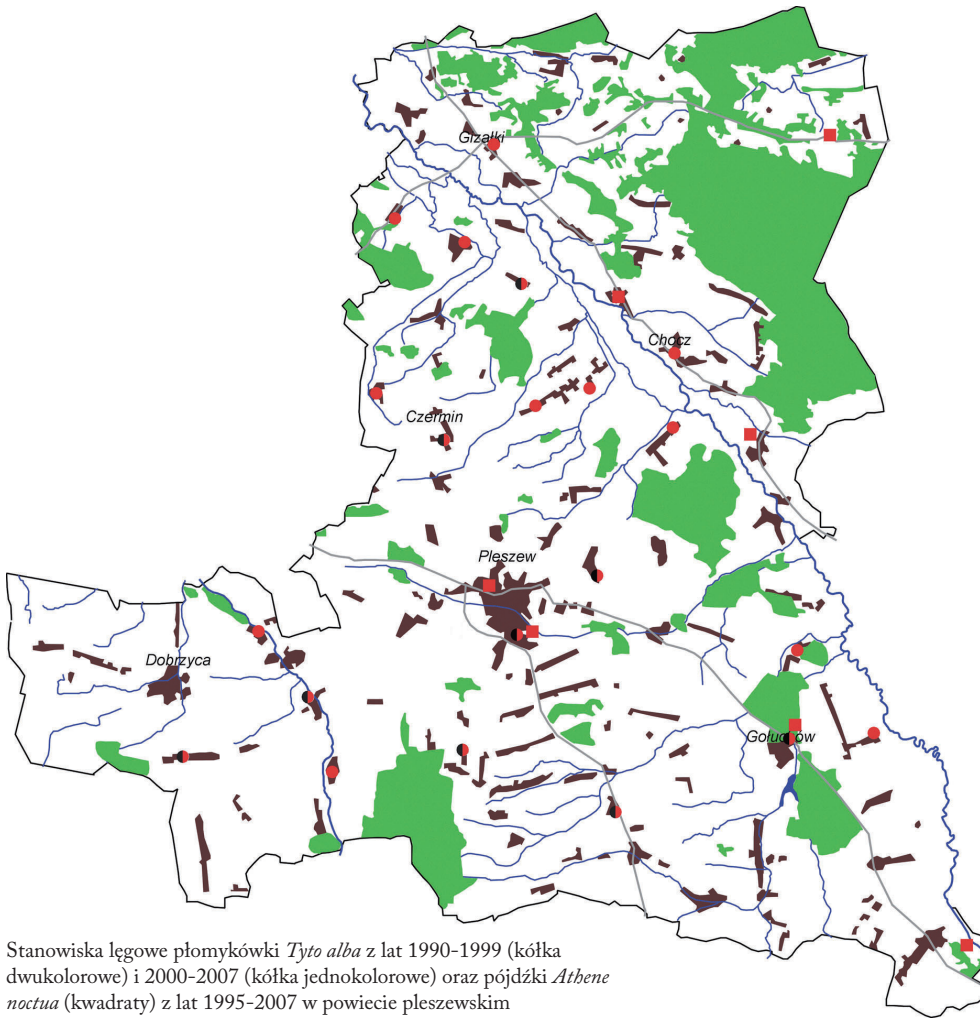

Stanowiska lęgowe płomykówki *Tyto alba* z lat 1990-1999 (kółka dwukolorowe) i 2000-2007 (kółka jednokolorowe) oraz pójdźki *Athene noctua* (kwadraty) z lat 1995-2007 w powiecie pleszewskim

Na Ziemi Pleszewskiej występuje pięć gatunków gołębi: gołąb miejski *Columba livia* f. *urbana* najliczniej gniazduje w Pleszewie, gdzie preferuje zwartą zabudowę miejską. Siniak *C. oenas* związany jest ze starymi lasami liściastymi lub mieszanymi, w roku 2005 na terenie gołuchowskiego arboretum stwierdzono cztery, a w lesie koło zbiornika zaporowego jednego samca. W roku 2007 stwierdzono siniaka (łącznie cztery samce) w lasach uroczysk Taczanów i Nowa Wieś, koło Izbiczna i przy zagrodzie żubrów w Gołuchowie. Grzywacz *C. palumbus* i turkawka *Streptopelia turtur* to gatunki związane z zadrzewieniami i lasami, natomiast sierpówka *S. decaocto* jest pospolitym ptakiem zamieszkującym ludzkie osiedla, jednak dopiero blisko 50 lat temu (w roku 1959 lub 1960) po raz pierwszy stwierdzono jej lęgi w Pleszewie. Rozpowszechniona i dobrze znana jest kukułka *Cuculus canorus* - pasożyt gniazdowy wielu ptaków wróblowych.

Sowy reprezentują cztery gatunki. Płomykówka *Tyto alba* jest ściśle związana z osiedlami ludzkimi, gdzie zamieszkuje opuszczone domostwa, wiatraki i kościoły. Podczas kontroli 20 kościołów na terenie powiatu pleszewskiego w roku 2002, jej ślady aktualnego lub dawnego występowania zanotowano w 12 z nich. Ponadto w latach 1990-2007 jej obecność stwierdzono w 10 innych miejscach w powiecie. Pójdźkę *Athene noctua* w ostatnich latach (1995-2007) zanotowano w Kwileniu, Białobłotach, Pile, Gołuchowie, w pobliżu Kościelnej Wsi oraz w dwóch rejonach Pleszewa. Puszczyk *Strix aluco* zamieszkuje

lasy i parki, przy czym zdecydowanie najliczniej dorodne lasy liściaste i mieszane pod Taczanowem i Gołuchowem. Uszatka *Asio otus* zasiedla skraje lasów i śródpolne laski sosnowe.

Bardzo interesującym gatunkiem, podobnie jak sowy prowadzącym nocny tryb życia, jest lelek *Caprimulgus europaeus*. Ptak ten preferuje suche lasy sosnowe, gdzie zasiedla zręby, dlatego w powiecie pleszewskim występuje głównie na terenie gmin Chocz i Gizałki. Kontrole kilku zrębów na pograniczu tych gmin w lipcu 2005 pozwoliły wykryć 7 par tych ptaków. Jerzyk *Apus apus* jest mieszkańcem miast i blokowisk, gdzie zasiedla szczeliny i otwory budynków. Ocieplanie w ostatnich latach pleszewskich bloków mieszkalnych wpłynęło drastycznie na obniżenie jego liczebności.

Kraskowate reprezentuje, związany z wodami zimorodek *Alcedo atthis* - wzdłuż pleszewskiego odcinka Prosny gniazduje około 10 par. Żołna *Merops apiaster*, jeden z rzadszych ptaków Polski, ale bez wątpienia najbarwniejszy, gniazdował w powiecie w dwóch miejscach, najpierw na terenie gminy Pleszew w roku 1997 (1 para), a następnie w gminie Gołuchów w roku 2005 (7-8 par) oraz w latach 2006 i 2007 (po 1-2 pary). Gatunek ten zwiększa swój zasięg i liczebność w naszym kraju. Odwrotna tendencja zachodzi u kraski *Coracias garrulus*, która jeszcze kilkadziesiąt lat temu była szeroko rozpo-

Stanowisko lęgowe żołny *Merops apiaster* (gmina Gołuchów, fot. TW)

wszechniona w Polsce, a obecnie zaledwie około 60 par występuje we wschodniej części kraju. Kraska na terenie powiatu pleszewskiego gniazdowała koło Jedlca (w publikacji z roku 1966 podano, że to miejsce jej występowania znane jest od roku 1960), do około roku 1975 koło Rudy Wieczyńskiej i prawdopodobnie w roku 1979 koło Wronowa. Dudka *Upupa epops* jeszcze stosunkowo często można spotkać w urozmaiconym krajobrazie rolniczym i przy skrajach lasów, dość licznie występuje w północnej części powiatu pleszewskiego w mozaice lasów i krajobrazu rolniczego, gdzie w latach 2000-2007 stwierdzono 22 jego stanowiska.

Spośród 10 gatunków dzięciołów występujących w Polsce, na terenie Ziemi Pleszewskiej stwierdzono dotychczas 7 z nich. Krętogłów *Jynx torquilla* jedyny polski dzięcioł odlatujący na zimę, zamieszkuje lasy i zadrzewienia, w tym te nadprośniańskie. Dzięcioła zielonosiwego *Picus canus* wykryto dotychczas na 2 stanowiskach w centralnej części Lasu Taczanowskiego (2007) oraz zanotowano pojedyncze ptaki w gołuchowskim arboretum (3.04.2001, 1 samiec) i w pleszewskich Plantach (2007, trzykrotnie w styczniu). Dzięcioł zielony *P. viridis* w ostatnich latach (2000-2007) był notowany w Gołuchowie (2 rewiry), Grabie, Kwileniu, Orlinie Dużej, Pile, Pleszewie, Taczanowie i Tursku. Dzięcioł czarny *Dryocopus martius*, dzięcioł duży *Dendrocopos major* i dzięciołek *D. minor* zasiedlają parki, cmentarze, lasy i nadrzeczne zadrzewienia. Ostatnim z tutejszych dzięciołów jest dzięcioł średni

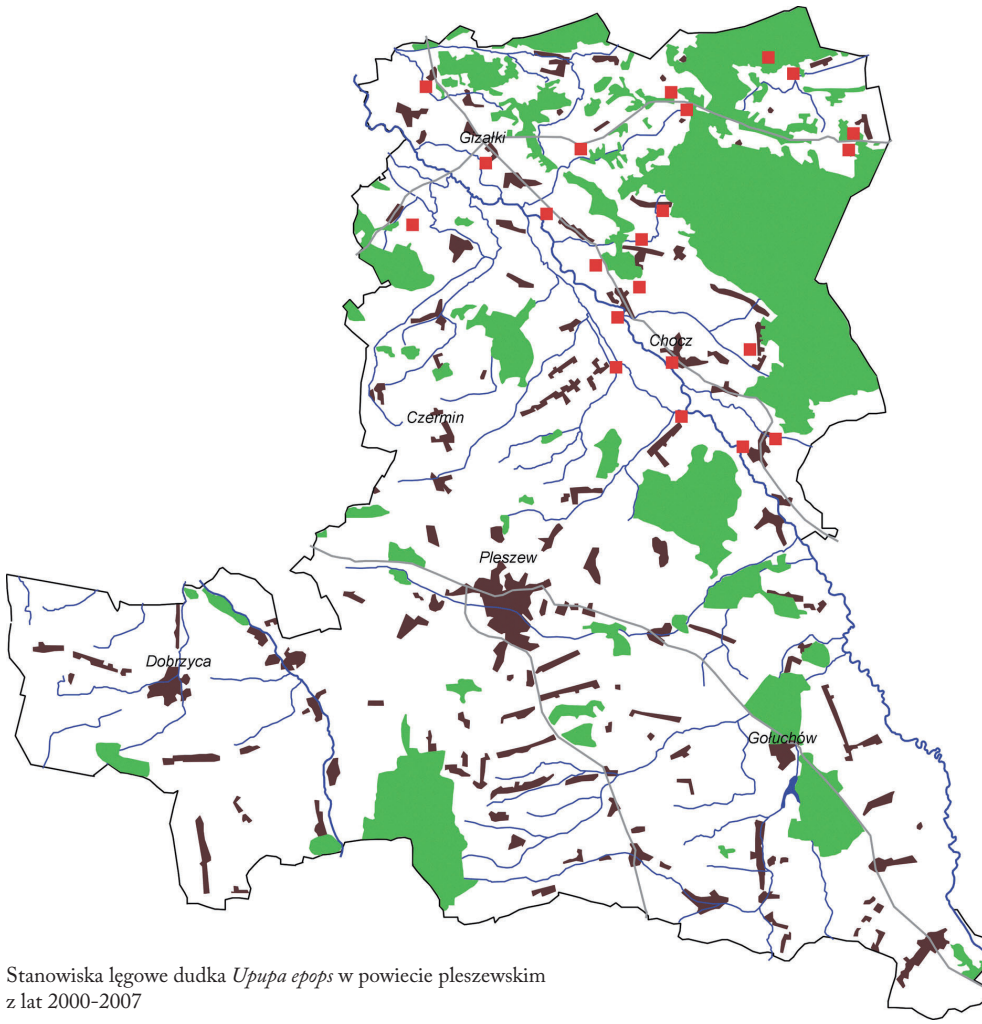

Stanowiska lęgowe dudka *Upupa epops* w powiecie pleszewskim
z lat 2000-2007

D. medius, podawany z okolic Grabu już z roku 1864, do niedawna uznawany był za bardzo nielicznego w Wielkopolsce. Jednak w lasach gminy Czermin, w Lasach Gołuchowskich, w Lesie Taczanowskim i mniejszych kompleksach leśnych gatunek ten gniazduje stosunkowo licznie (130 par) i bez wątpienia zasługuje na miano najbardziej charakterystycznego ptaka dąbrów.

Zdecydowanie najwięcej gatunków występujących w naszym kraju ptaków należy do rzędu wróblowych. Spośród czterech gatunków skowronków, najliczniejszy jest skowronek *Alauda arvensis* gniazdujący na polach i łąkach oraz lerka *Lullula arborea* związana z lasami sosnowymi. Ten ostatni gatunek najliczniej zasiedla gminy Chocz i Gizałki (podczas przelotów 13.10.1998 pod Marianinem widziano stado około 50 lerek). Dzierlatka *Galerida cristata* jest gatunkiem, u którego odnotowuje się ostatnio w Polsce drastyczny spadek liczebności. W powiecie pleszewskim trend jest podobny: w latach 1991-1996 znanych było 13 stanowisk lęgowych, z których 11 znajdowało się w granicach administracyjnych Pleszewa, a pojedyncze wykryto w Dobrzycy i Gizałkach, natomiast ostatnio wykryto ją tylko na 6 stanowiskach - w 1999 w Pleszewie przy ul. Szenica, w 2003 w Pleszewie przy ul. Kaliskiej, w 2004 koło Kuchar, w 2004 i 2005 pomiędzy Trzebinem a Dobrzycą, a w 2005 w Taczanowie i Trzebowej. Górniczek *Eremophila alpestris* migrujący z północy Europy, widziany był w grudniu 1984 pod Kwileniem. Trzy gniazdujące gatunki jaskółek, oprócz odmiennego wyglądu i zachowania, różnią

się sposobem umieszczania gniazd. Dymówka *Hirundo rustica* zakłada gniazda głównie wewnątrz budynków, oknówka *Delichon urbicum* generalnie na zewnątrz budynków i pod mostami, natomiast brzegówka *Riparia riparia* drąży norki w skarpach i urwiskach. Największe kolonie ostatniego z wymienionych gatunków znane są spod Kuchar (w 2006 w czterech skarpach łącznie 365 nor) i Turska (w 1995 - 192 nory).

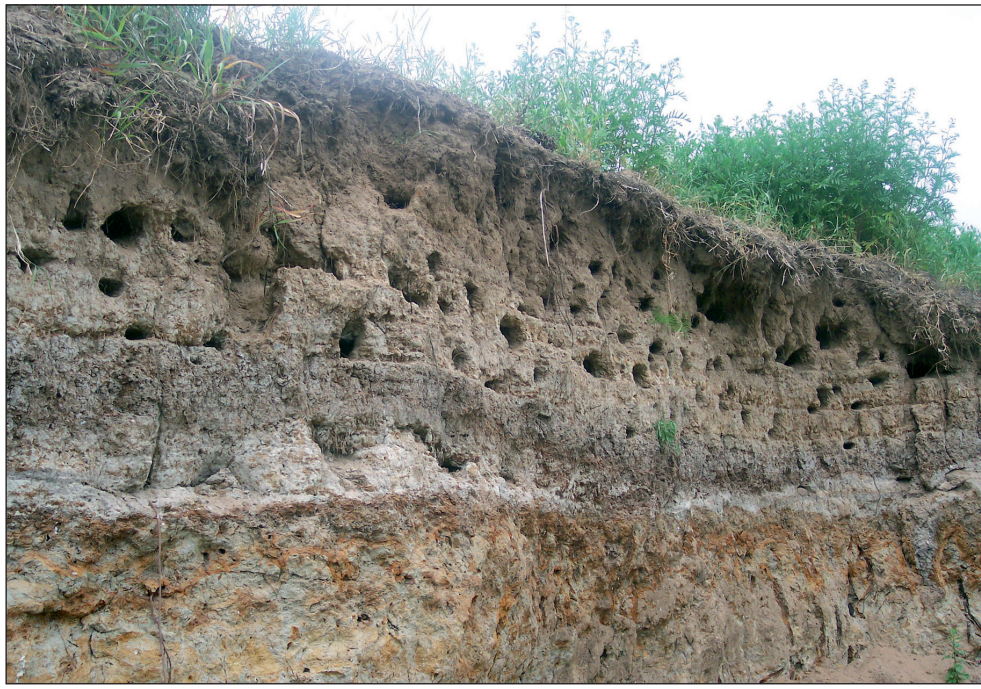

Kolonia brzegówek *Riparia riparia* (koryto Prosny koło Jedlca, fot. TW)

Z rodziny pliszkowatych, najrzadszy jest świergotek polny *Anthus campestris* występujący pośród suchych ugorów, żwirowni i terenów ruderalnych (w latach 2000-2007 na terenie powiatu wykryto 11 jego stanowisk), zdecydowanie liczniejszy jest świergotek drzewny *A. trivialis* zasiedlający wszystkie rodzaje lasów i świergotek łąkowy *A. pratensis* występujący na łąkach i pastwiskach, najliczniej pod Broniszewicami, Żbikami i Józefowem. Jeden raz, pod Niniewem, widziano świergotka rdzawogardłowego *A. cervinus*. Pliszka żółta *Motacilla flava* pospolicie zamieszkuje pola i łąki, natomiast pliszka siwa *M. alba* związana jest najbardziej z obszarami ruderalnymi, gniazdując niekiedy w bardzo nietypowych miejscach. Około roku 2000 para tych ptaków szczęśliwie wyprowadziła młode z gniazda umieszczonego w otworze spycharki gąsienicowej, którą użytkowano na placu przy ul. Polnej w Pleszewie. Tylko w roku 1945 w Gołuchowie stwierdzono gniazdowanie pliszki górskiej *M. cinerea*, która występuje na północy kraju i w górach.

Pliszka siwa *Motacilla alba* (Kwileń, PŻ)

Jemiołuszka *Bombycilla garrulus* jest gatunkiem zalatującym do nas na zimę, można ją wtedy obserwować przy zabudowaniach, gdy żeruje na jemiołach i jarzębinach, wyjątkowo licz-

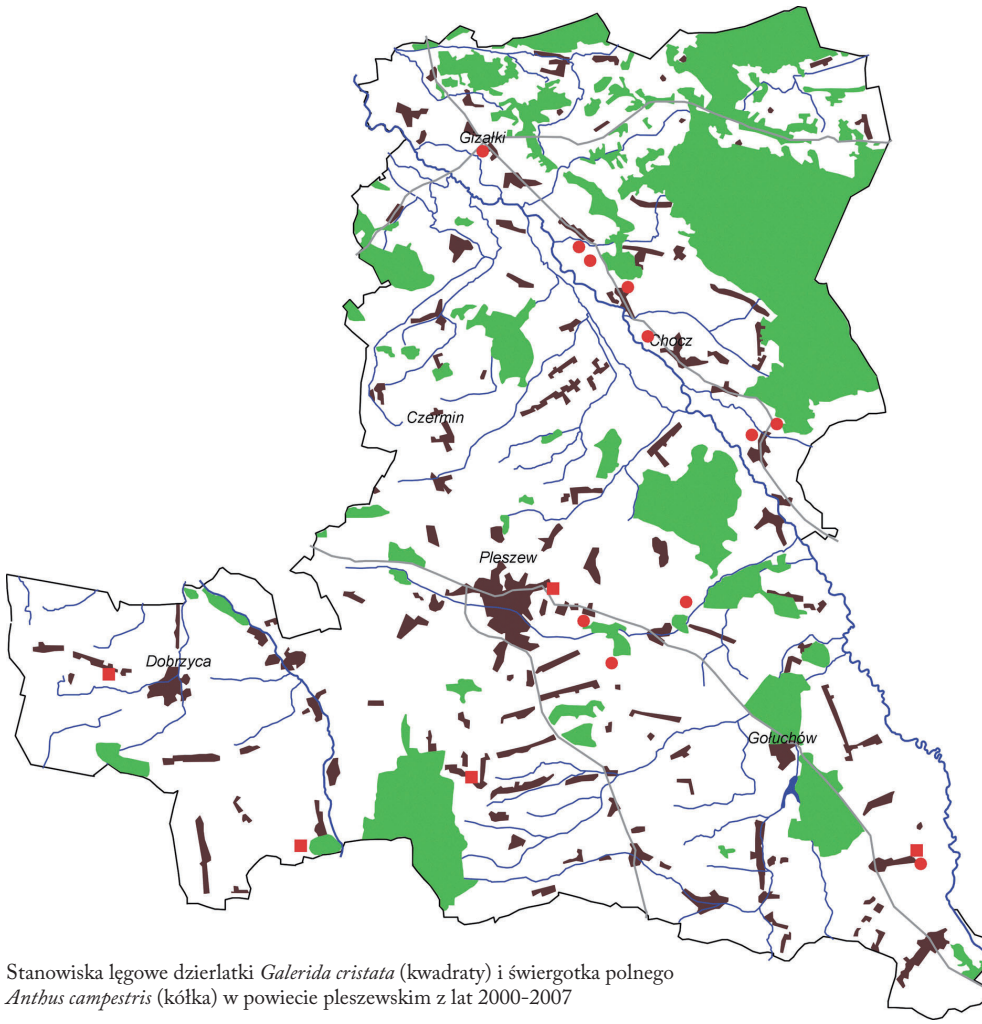

Stanowiska lęgowe dzierlatki *Galerida cristata* (kwadraty) i świergotka polnego *Anthus campestris* (kółka) w powiecie pleszewskim z lat 2000-2007

nie notowano ją podczas zim 2004/2005 (28.12.2004 w Kwileniu 120 os.) i 2006/2007 (26.01.2007 w Pleszewie 150 os.). Strzyżyk *Troglodytes troglodytes* i pokrzywnica *Prunella modularis* to gatunki leśne, które prowadzą skryty tryb życia, zimą strzyżyka najłatwiej można obserwować nad ciekami wodnymi, najliczniej nad Prosną.

Kolejną rodziną ptaków są drozdowate, które charakteryzują się wyjątkowymi zdolnościami wokalnymi. Rudzik *Erithacus rubecula* jest gatunkiem typowo leśnym i najliczniej zamieszkuje zróżnicowane lasy z dobrze wykształconym podszytem. Słowik szary *Luscinia luscinia* i słowik rdzawy *L. megarhynchos* najczęściej występują pośród zadrzewień łęgowych nad rzekami i zbiornikami wodnymi, oba gatunki w terenie można odróżnić tylko po śpiewie. Rzadkiego podróżniczka *L. svecica* zanotowano dotąd dwukrotnie. Kopciuszek *Phoenicurus ochruros* pospolicie zamieszkuje wszystkie osiedla, natomiast pleszka *Ph. phoenicurus* to gatunek leśny, który najliczniej zasiedla suche lasy sosnowe na terenie gmin Chocz i Gizałki, ponadto występuje w zieleni miejskiej i ogrodach działkowych Pleszewa. Pokląskwa *Saxicola rubetra* preferuje łąki i ugory, a jej krewniaczka kląskawka *S. rubicola* dopiero od niedawna gniazduje w Wielkopolsce, w powiecie pleszewskim lęgowe pary zanotowano dotychczas koło Piły (1988) i pod Macewem (1997). Białorzytka *Oenanthe oenanthe* zamieszkuje place budowy, piaskownie, suche ugory i gruzowiska. W roku 1993 zanotowano drozda obrożnego *Turdus torquatus*, który przez trzy

kwietniowe dni żerował w przydomowym ogrodzie w Kwileniu. Powszechnie znane kos *T. merula* i śpiewak *T. philomelos* zamieszkują lasy, parki i cmentarze, a kwiczoł *T. pilaris* szczególnie licznie zasiedla nadrzeczne zadrzewienia nad Prosną, będąc poza nimi znacznie rzadszy. Droździka *T. iliacus* można napotkać jedynie na przelotach, szczególnie licznie w kwietniu i październiku, a paszkot *T. viscivorus* podobnie jak lelek, lerka i pleszka najliczniej zamieszkuje lasy sosnowe leżące w gminach Chocz i Gizałki.

Sośniny w okolicach Nowolipska (fot. RC)

Następną liczną rodziną ptaków wróblowych są pokrzewkowate, w większości prowadzące bardzo skryty tryb życia. Świerszczak *Locustella naevia* występuje pośród zakrzewień, porastających pola i łąki, najliczniej nad Prosną, z kolei strumieniówka *L. fluviatilis*, bardzo silnie związana jest z łęgowymi zadrzewieniami nad tą rzeką, natomiast śpiewające samce brzęczki *L. luscinioides* zanotowano dotychczas tylko cztery razy. Z trzcinowiskami porastającymi zbiorniki wodne związane są takie gatunki jak: rokitniczka *Acrocephalus schoenobaenus*, trzcinniczek *A. scirpaceus* i trzciniak *A. arundinaceus*, dwa ostatnie gatunki najliczniej w powiecie występują nad Zb. Gołuchowskim. Łozówka *A. palustris* pospolicie zamieszkuje porośnięte roślinnością zielną brzegi rzek, stawów, rowów i kanałów. Zaganiacz *Hippolais icterina* jest pospolitym gatunkiem gniazdującym pośród zadrzewień nadrzecznych, parków i lasów. Z pięciu występujących na terenie powiatu pleszewskiego pokrzewek najrzadsza jest jarzębatka *Sylvia nisoria*, natomiast piegża *S. curruca* i cierniówka *S. communis* należą do najbardziej rozpowszechnionych gatunków zasiedlających skraje lasów i zakrzewienia. Pozostałe pokrzewki, tj. gajówka *S. borin* i kapturka *S. atricapilla* to gatunki preferujące starsze lasy i zadrzewienia. Gatunkami związanymi ze środowiskami leśnymi są także: świstunka leśna *Phylloscopus sibilatrix*, pierwiosnek *Ph. collybita* i piecuszek *Ph. trochilus*. Mysikrólik *Regulus regulus* i zniczek *R. ignicapilla* to gatunki silnie związane ze świerkami. W latach 2005-2007 wykryto kilkanaście stanowisk zniczka w lasach gmin Czermin i Gołuchów oraz w Lesie Taczanowskim.

Muchołówka szara *Muscicapa striata* zamieszkuje różne typy zadrzewień, także te położone blisko zabudowań, natomiast muchołówka żałobna *Ficedula hypoleuca* dość liczna na przelotach, gniazduje na terenie powiatu bardzo rzadko, zajmując głównie budki lęgowe rozwieszane w lasach. W maju 1991

koło Kwilenia jedyny raz widziano muchołówkę białoszyją *F. albicollis*, która tylko sporadycznie gniazduje w Wielkopolsce. Jeden raz nad Zb. Gołuchowskim widziano wąsatkę *Panurus biarmicus* (12.11.1994, 2 samce). Jednym z bardziej oryginalnych gatunków leśnych jest raniuszek *Aegithalos caudatus*, którego jesienią można spotkać w większych stadkach (np. 17.10.2005 w Brzeziu obserwowano stado 60 os).

Gniazdo raniuszka *Aegithalus caudatus* (uroczysko Nowa Wieś, fot. PŻ)

Na Ziemi Pleszewskiej gniazduje sześć gatunków sikor, tj. sikora uboga *Parus palustris* związana z lasami liściastymi, czarnogłówka *P. montanus* występująca w różnych typach lasów, głównie sosnowych, i w nadrzecznych zadrzewieniach, czubatka *P. cristatus* zasiedlająca bory sosnowe, sosnówka *P. ater* preferująca lasy iglaste i mieszane, natomiast modraszka *P. caeruelus* i bogatka *P. major* są gatunkami najbardziej plastycznymi, gniazdując od lasów po zwartą zabudowę miejską. Kowalik *Sitta europaea*, pełzacz leśny *Certhia familiaris* i pełzacz ogrodowy *C. brachydactyla* to gatunki gniazdujące w lasach i parkach. Gatunkiem budującym gniazdo w kształcie rękawicy bokserskiej, jest remiz *Remiz pendulinus*, który najliczniej zamieszkuje wiklinowiska i zadrzewienia łęgowe nad Prosną, a poza nią notowano go jedynie nad Zb. Gołuchowskim. Gatunkiem związanym z lasami i zadrzewieniami jest wilga *Oriolus oriolus*.

Kolejną rodziną ptaków wróblowatych są dzierzby. Gąsiorek *Lanius collurio* zamieszkuje zadrzewienia i zakrzewienia pośród pól i łąk w całym powiecie, natomiast srokosz *L. excubitor* nielicznie (w latach 2000-2007 zlokalizowano 17 stanowisk) występuje pośród łąk i skrajów lasów, najliczniej w dolinie Prosny.

Srokosz *Lanius excubitor* (Broniszewice, fot. PŻ)

Gniazdo sroki *Pica pica* (Kwileń, fot. PŻ)

Z ptaków krukowatych, na omawianym terenie zanotowano osiem gatunków. Sójka *Garrulus glandarius* zasiedla powszechnie lasy i niewielkie laski pośród pól. Sroka *Pica pica* gniazduje w koronach drzew prawie wyłącznie w pobliżu miast i wsi, kawka *Corvus monedula* występuje najliczniej pośród zabudowy Pleszewa, będąc poza tym miastem gatunkiem gniazdującym nielicznie. Dotychczas tylko po dwa razy obserwowano orzechówkę *Nucifraga caryocatactes* i czarnowrona *Corvus corone*. Wrona siwa *C. cornix* najliczniej zamieszkuje dolinę Prosny, szczególnie łąki pomiędzy Grodziskiem a Żbikami. W roku 2005 na terenie powiatu pleszewskiego znajdowało się 6 kolonii lęgowych gawrona[41] *C. frugilegus*: Czermin - 12 gniazd, Dobrzyca - około 200 gniazd, Pleszew ul. Wojska Polskiego - 172 gniazda, Pleszew ul. Kaliska - 22 gniazda, Pleszew ul. Ogrodowa - 1 gniazdo i Szymanowice - 98 gniazd. Ponadto w roku 2003 w Choczu istniała kolonia licząca 14 gniazd. Kruk *C. corax* będący jeszcze kilkadziesiąt lat temu gatunkiem bardzo rzadkim w całej Polsce - wiadomo było o dwóch lęgach tego gatunku po roku 1945 w ówczesnym Nadleśnictwie Pleszew (dane z roku 1962) - obecnie odbudował swą populację, gniazduje w lasach i pośród krajobrazu rolniczego.

Gawrony *Corvus frugilegus* (Dobrzyca, fot. PŻ)

41 Jeszcze w pierwszym ćwierćwieczu XIX w., koło Kuczkowa istniał przysiółek o nazwie Gawrony (Mapa Wielkopolski południowej z roku 1821 „Special Karte von dem Krotoschiner Kreise").

Szpak *Sturnus vulgaris*, wróbel *Passer domesticus* i mazurek *P. montanus* są gatunkami silnie związanymi z osiedlami ludzkimi. Gniazdują w najróżniejszych zakamarkach i otworach budynków, zasiedlają także gniazda bocianów białych.

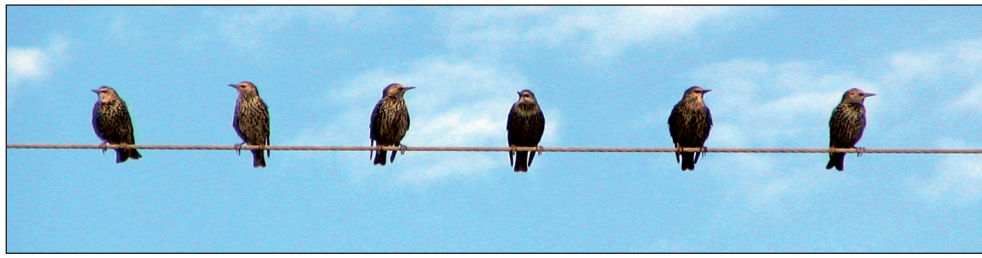

Szpaki *Sturnus vulgaris* (Pleszew, fot. PŻ)

Zięba *Fringilla coelebs* jest jednym z najpospolitszych gatunków lęgowych, jak i przelotnych, a w październiku można spotkać jej skupienia liczące kilkaset osobników. Ze stadami zięb, szczególnie jesienią, wędrują także jery *F. montifringilla*, gniazdujące na północy Europy. Gatunkami pospolicie występującymi w krajobrazie rolniczym i koło siedzib ludzkich są: kulczyk *Serinus serinus*, dzwoniec *Carduelis chloris*, szczygieł *C. carduelis* i makolągwa *C. cannabina*. W okresie jesienno-zimowym powszechnie występuje czyż *C. spinus*, który w stadach nawet po kilkaset osobników żeruje szczególnie chętnie na olszach. Rzadziej obserwuje się czeczotkę *C. flammea*, natomiast rzepołucha *C. flavirostris* widziano dotąd zaledwie kilka razy.

Zaskoczeniem było stwierdzenie lęgu krzyżodzioba świerkowego *Loxia curvirostra* w lesie mieszanym pod Gołuchowem (17.04.2005 napotkano samca karmiącego dwa lotne młode). Rozszerzającą swój zasięg występowania na zachód dziwonię *Carpodacus erythrinus* zanotowano dotąd kilka razy nad Prosną oraz nad stawami i zbiornikiem w Gołuchowie. Pospolitego jesienią i zimą gila *Pyrrhula pyrhhula* w okresie lęgowym

Mazurki *Passer montanus* (Piła, fot. EM)

Zięba *Fringilla coelebs* (Chocz, fot. RC)

zanotowano jedynie koło Piły (1993), Rokutowa (2003) i w Taczanowie (2007), natomiast grubodziób *Coccothraustes coccothraustes* jest rozpowszechnionym gatunkiem lęgowym lasów liściastych. Z rodziny trznadlowatych tylko kilka razy zimą odnotowano śniegułę *Plectrophenax nivalis*, po raz pierwszy 25.10.1863 pod Grabem. Pozostałe gatunki: trznadel *Emberiza citrinella*, ortolan *E. hortulana* i potrzeszcz *E. calandra* związane są z polnymi i łąkowymi zadrzewieniami, natomiast potrzos *E. schoeniclus* ze zbiornikami wodnymi, gdzie gniazduje w trzcinowiskach i wilkinowiskach. Albinotycznego osobnika ostatniego z wymienionych gatunków odłowiono w Dobrzycy w roku 1909.

Na terenie powiatu pleszewskiego zanotowano także ptaki, które były uciekinierami z niewoli. Stwierdzono dwa gatunki papug pochodzące z Australii, a będące popularnymi ptakami hodowlanymi: samca nimfy *Nymphicus hollandicus* schwytano przy drodze pomiędzy Taczanowem a Karminem (7.05.2004), a papużkę falistą *Melopsittacus undulatus* obserwowano trzykrotnie: latem około 1990 - 1 os. widziano, a później schwytano w Pleszewie na ul. Prokopowskiej, w sierpniu 2005 - 1 os. przez co najmniej tydzień przebywał wraz z wróblami w Pleszewie przy ul. Polnej, a 15.08.2005 - 1 os. obserwowano w Kuźni. Dużą niespodzianką była obserwacja pochodzącej ze środkowej Azji pleszki białogłowej *Phoenicurus leucocephala*, którą widywano w okresie 2.11-17.12.1996 w gołuchowskim arboretum.

Pleszka białogłowa *Phoenicurus leucocephala* (Gołuchów, fot. JL)

Ssaki ***Mammalia***

Ze 105 gatunków ssaków zanotowanych w Polsce, w powiecie pleszewskim odnotowano dotychczas 40, a występowanie kilkunastu następnych jest wysoce prawdopodobne. Na Ziemi Pleszewskiej właśnie ta grupa kręgowców pozostaje najsłabiej rozpoznana. Skład gatunkowy średnich i dużych ssaków jest znany, jednak stosunki ilościowe w tej grupie oraz dane dotyczące rzędu owadożernych, nietoperzy i małych gryzoni, nawet na poziomie jakościowym wymagają podjęcia badań. Dotąd najwięcej informacji na ten temat przyniosła analiza składu pokarmu płomykówki ze stanowiska w Karminie w roku 2002.

Rząd ssaków owadożernych *Insectivora* reprezentują przedstawiciele trzech rodzin. Do jeżowatych *Erinaceidae* należy często obserwowany jeż wschodni *Erinaceus concolor*, do ryjówkowatych *Soricidae* rzęsorek rzeczek *Neomys fodiens* (Karmin, 2002 i Grab, 2005), zębiełek karliczek *Crocidura suaveolens* (Karmin, 2002), ryjówka aksamitna *Sorex araneus* i ryjówka malutka *S. minutus* (Karmin), a do kretowatych *Talpidae* - kret *Talpa europaea*.

Nieoznaczone co do gatunku nietoperze *Chiroptera* obserwowane są regularnie w wielu miejscach powiatu pleszewskiego, jednak poza stwierdzeniem jednego z gacków, brunatnego *Plecotus auritus* lub szarego *P. austriacus* (około 1990, Kwileń), oraz znalezieniu w wypluwkach płomykówki w 2002 w Karminie szczątków nocka rudego *Myotis daubentoni* i mroczka późnego *Eptesicus serotinus*, więcej danych o tych interesujących zwierzętach nie ma.

Kretowiska (starorzecze Prosny koło Chocza, fot. PŻ)

Jeż wschodni *Erinaceus concolor* (Piła, fot. EM)

Zajęczaki *Lagomorpha* reprezentowane są przez dwa gatunki. Zając szarak *Lepus europaeus*, obecnie jest znacznie mniej liczny niż jeszcze 15 lat temu. Dzięki danym myśliwych jego aktualną liczebność w powiecie można oszacować na około 2600 os. Królik europejski *Oryctolagus cuniculus* według tego samego źródła występuje w liczbie 54 os. Informacje o występowaniu tego ssaka pod Jedlcem w drugiej połowie wieku XIX podaje w jednej ze swych książek Arkady Fiedler.

Zające *Lepus europaeus* (Kwileń, fot. PŻ)

Jednym z bardziej znanych przedstawicieli gryzoni *Rodentia* jest wiewiórka pospolita *Sciurus vulgaris* występująca w lasach tak liściastych, jak i sosnowych, oraz w parkach - widywano ją koło Gołuchowa, Taczanowa, Graniczek, Chocza, Kwilenia i Żegocina. Kilka stanowisk chomika europejskiego *Cricetus cricetus* z powiatu pleszewskiego i terenów ościennych położonych było w pobliżu północnej granicy występowania tego gatunku. Inne gatunki gryzoni to spotykany nad wodami piżmak *Ondatra zibethicus* o liczebności oszacowanej na około 300 os. (wg danych PZŁ), karczownik *Arvicola terrestris* (Karmin, Broniszewice), darniówka zwyczajna *Pitymus subterraneus* (Karmin), nornica ruda *Clethrionomys glareolus* (Karmin), polnik *Microtus arvalis*, nornik północny *M. oeconomus* (Karmin), szczur wędrowny *Rattus norvegicus*, mysz domowa *Mus musculus*, badylarka *Micromys minutus* (Kwileń, 2001; Karmin, 2002), mysz polna *Apodemus agrarius* oraz mysz zaroślowa *A. sylvaticus* lub mysz leśna *A. flavicollis* (Karmin).

Nieco więcej wiadomo o bobrze *Castor faber* - pierwsze ślady jego obecności na Ziemi Pleszewskiej pod koniec XX wieku[42] odnotowano nad rzeką Ciemną w gołuchowskim arboretum (1996) oraz nad Prosną koło Jedlca i Kwilenia (1996), a następnie koło Łęgu i Czołnochowa (2000). Obecnie trudno nie zauważyć obecności bobrów - w dolinie Prosny, między Choczem a Grodziskiem stwierdzono jego obecność w rowie odległym około 2 km od koryta rzeki w roku 2003, a już rok później na stawach w Pardelaku i Pacanowicach. W roku 2006 stwierdzono bobry nad kanałami między Kaźmierką Nową i Kaźmierką Starą, a nawet w dolinie Neru w Pleszewie, gdzie dostrzeżono jednego osobnika przechodzącego przez szosę. Wiadomo też, że od co najmniej roku 2006 bobry występują nad Lutynią oraz nad rowami pośród pól i łąk pod Białobłotami. W roku 2007 stwierdzono ślady obecności tego gatunku nad Kotlinką nieopodal Suchorzewa, nad Grabówką pod Grabem i na Zbiorniku Gołuchowskim.

Ssaki drapieżne *Carnivora* reprezentuje jenot *Nyctereutes procyonoides* (wg danych PZŁ w powiecie

42 Co najmniej od roku 1346 znana była wieś o nazwie Bobry położona koło Kars (Callier 1887). Wiadomo, że istniała jeszcze w około 1821 r. i położona była nad Ciemną, która wówczas prawdopodobnie miała odmienny, niż obecnie, przebieg (por. rozdz. „Fizjografia") i płynęła z okolic Krzywosądowa do Kucharek i dalej do Gołuchowa (Mapa Wielkopolski południowej z roku 1821 „Special Karte von dem Krotoschiner Kreise").

Wiewiórka pospolita *Sciurus vulgaris* (pleszewskie Planty, fot. PŻ)

„Drzewo bobrze" (Kwileń, fot. PŻ)

Łasica *Mustela nivalis* (Macew, fot. KG)

występuje około 130 os.), wszędobylski i dość liczny lis *Vulpes vulpes* (liczebność w powiecie wg myśliwych to około 435 os.) oraz rodzina łasicowatych. Łasicę *Mustela nivalis* widziano w Macewie, Kwileniu, Rudzie Wieczyńskiej i Choczu, gronostaja *M. erminea* obserwowano na łąkach pomiędzy Choczem a Kwileniem i w Gołuchowie, tchórz zwyczajny *M. putorius* był stwierdzony w okolicy Brudzewka, w Pleszewie, pomiędzy Nową Wsią a Łaszewem, między Karsami a Krzywosądowem i w okolicy Skrzypni (dane myśliwych wskazują na około 140 os. na terenie powiatu). Norka amerykańska *M. vison* została stwierdzona przez członków PZŁ w trzech obwodach łowieckich, a jej liczebność oszacowano na około 30 os. Z danych zebranych przez przyrodników wynika, że kuna domowa *M. foina* występowała na terenie całego powiatu. Kunę leśną *M. martes* stwierdzono w roku 1995 w lesie koło Grabu i w gołuchowskim arboretum (liczbę kun - obu gatunków - na podstawie danych PZŁ szacuje się na około 190 os.). Stanowiska borsuka *Meles meles* znane są z okolic Grabu (od 1998), Suchej (w granicach pow. pleszewskiego, 2005) i Kwilenia (2007). Wyniki inwentaryzacji przeprowadzonej przez myśliwych sugerują, że w powiecie pleszewskim może występować około 95 os. tego gatunku. Wydrę *Lutra lutra* widziano dotychczas nad Prosną pomiędzy Choczem a Grodziskiem (2.05.2003) i stwierdzono jej obecność pod Kwileniem i Rudą Wieczyńską (2007).

Parzystokopytne *Artiodactyla* Ziemi Pleszewskiej to dzik *Sus scrofa*, którego liczebność, dzięki danym myśliwych, oszacowano na około 340 os. Znacznie bardziej rozpowszechniona jest sarna *Capreolus capreolus* zamieszkująca lasy i tereny otwarte. Inwentaryzacja wykonana przez myśliwych pozwala ocenić populację tego gatunku na około 1935 os. Preferujący większe kompleksy leśne jeleń *Cervus elaplus* widziany był koło Żegocina, Grabu, Koźmińca, Gołuchowa i w lasach północno-wschodniej części powiatu, ale najliczniej występuje w okolicach Taczanowa. Oceny myśliwych pozwalają wnioskować, że liczba jeleni w powiecie wynosi około 135 os.

Tropy wydry *Lutra lutra* (Kwileń, fot. PŻ)

Sarny *Capreolus capreolus* (Żbiki, fot. PŻ)

Żubr *Bison bonasus* (Gołuchów, fot. PŻ)

W środkowowschodniej części powiatu stwierdzono osiem danieli *Dama dama* (gatunek introdukowany w Polsce). Ponadto w lesie koło Grabu regularnie pojawiają się osobniki tego gatunku pochodzące prawdopodobnie z lasów spod Tarc (pow. jarociński). Łoś *Alces alces*, po jeleniu, danielu i sarnie, to najrzadszy i najokazalszy gatunek tutejszych jeleniowatych. Wiadomo, że na teren powiatu pleszewskiego zawędrował kilkakrotnie. Około roku 1991 pod Zawadami istniała ostoja tego gatunku, gdzie oprócz byka i klępy przebywały 2 cielaki. W roku 1991 widziano jednego badylarza pod Marszewem, natomiast w lipcu 1991 lub 1992 roku byka z jedną łopatą zauważono na peryferiach Pleszewa (ul. Prokopowska od strony Marszewa). Przechodzącego drogę łosia widziano także pod Brudzewkiem w roku 2002.

Niewątpliwie najbardziej znanym ssakiem powiatu pleszewskiego, choć nie występującym tu w stanie dzikim, jest żubr *Bison bonasus*. W lesie przylegającym do gołuchowskiego arboretum znajduje się pokazowa zagroda zwierząt, gdzie obok danieli, dzików i koników polskich *Equus gmelini silvatica*, żyją właśnie żubry. Zagroda powstała dla osobników sprowadzonych z Białowieży i Pszczyny (jako pierwsza, w dniu 26.04.1977, przybyła z Białowieży krowa Polmira), a obecnie wpisana jest w ogólnopolski plan hodowli i ochrony żubrów.

Podsumowując opis występowania ssaków w powiecie pleszewskim nie sposób pominąć wiadomości o zwierzętach zamieszkujących te tereny w zamierzchłych czasach. W inwentarzu kości kopalnych znalezionych na terenie Wielkopolski znajdują się informacje o kręgu nosorożca i fragmencie zęba mamuta *Mammuthus primigenius* z Bogusławia, które w roku 1916 zostały podarowane Muzeum Cesarza Fryderyka w Poznaniu (Kaiser Friedrich Museum) przez Paula Jattke. Wspomnianemu wcześniej muzeum W. Lobermeyer (właściciel młyna z Rokutowa) przekazał w roku 1903 czaszkę dzika (nie nową) znalezioną nad Prosną koło Rokutowa. Ponadto nad Prosną (nie znany jest nawet odcinek rzeki) znaleziono w torfie dolną szczękę, a wraz z nią żebro nosorożca włochatego *Coelodonta antiquitatis*.

Konik polski *Equus gmelini silvatica* (Gołuchów, fot. PŻ)

***

Wiele z żyjących w powiecie pleszewskim zwierząt objętych jest ochroną gatunkową (płazy, gady, większość dziko występujących ptaków i inne). Pośród nich znajdują się gatunki rzadkie i zagrożone wyginięciem ujęte w Polskich Czerwonych Księgach Zwierząt (np. kozioróg dębosz, piskorz, bączek) oraz ważne dla Wspólnoty Europejskiej (kumak nizinny, bóbr europejski, wydra). Zachowanie w dobrym stanie ich siedlisk jest podstawowym gwarantem dalszej obecności tych gatunków w powiecie pleszewskim.

***

Przedstawione w niniejszym rozdziale dane pochodzą z następujących publikacji: Anonymus 2004a, Anonymus 2005b, Bartel i in. 2001, Bednorz i in. 2000, Berger 1961, Callier 1887, Chewiński 1969, Czołnik 2001, Dobrowolski i in. 1962, Fiedler 1973, Gembalski 2001, 2002, Goetz 1929, Hammling 1933, Homeyer 1865, Iwanowski i in. 1966, Jackiewicz 1972, Kaczmarek 2004, Kempa i Kosiński 2003, Kostrowicki 1999, Niezabitowski 1901, Oko 1967, Penczak i in. 2003, 2004, Schulz 1911, Surdacki 1973, Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Wilżak i Żurawlew 1997, 1998, Wilżak i in. 2004, Wiśniewolski i in. 2004, Wodziczko 1932, Wodziczko i in. 1938 oraz Żurawlew 1994, 1996, 2007a, 2007b, 2008.

Za uwagi do tekstu tego rozdziału jesteśmy wdzięczni Panu prof. dr hab. Leszkowi Bergerowi. Dziękujemy serdecznie za oznaczenia wielu owadów, których dokonali Pani prof. dr. hab. Anna Liana, Pan mgr Seweryn Grobelny (prostoskrzydłe), Panowie prof. dr hab. Jarosław Buszko, dr Wojciech Kubasik, mgr inż. Krzysztof Jonko (motyle), dr Marek Bąkowski (przezierniki), dr Paweł Buczyński, dr Rafał Bernard (ważki), dr Paweł Trzciński (muchówki) i mgr Jacek Kurzawa (kózkowate).

W rozdziale tym uwzględniliśmy także szereg nieopublikowanych spostrzeżeń osób interesujących się różnymi grupami zwierząt. Za udostępnienie informacji dziękujemy szczególnie Eugeniuszowi Markiewiczowi i Pawłowi Kaźmierczakowi, którzy poprzez swoje obserwacje wnieśli duży wkład do niniejszego opracowania. Pozostałe osoby, którym dziękujemy to: Marcin Antczak, Ireneusz Czaj-

czyński, Robert Czajczyński, Artur Czerepiński, Paweł T. Dolata, Tomasz Ekiert, Ryszard Furmankiewicz, Arkadiusz Gawroński, Krzysztof Gembalski, Jacek Gomółka, Włodzimierz Gomółka, Marek Grabarczyk, Leonard Gramczewski, Marek Gramczewski, Robert Kaczmarek, Paweł Kęszycki, Rafał Kostka, Paweł Kostuj, Katarzyna Kowalska, Zenon Lewartowski, Jan Lindner, Marta Lindner, Mikołaj Litwin, Henryk Łukasiewicz, Ewelina Mała, Andrzej Mały, Grzegorz Markiewicz, Andrzej Nawrocki, Marcin Ołtarzewski, Piotr Paluszkiewicz, Tomasz Pietrzak, Barbara Razik, Andrzej Ryszewski, Halina Sokołowska, Hanna Sokołowska, Piotr Sokołowski, Stanisław Sokołowski, Adam Stempień, Kryspinian Topór, Tadeusz Topór, Danuta Żurawlew, Adam Żurawlew i Adam K. Żurawlew. Skorzystaliśmy również z informacji zamieszczonych na stronie internetowej (prowadzonej przez K. Gembalskiego) Koła Pleszewskiego Polskiego Związku Wędkarskiego http://www.pzw.org.pl/692.

Paź królowej *Papilio machaon* (Kwileń, fot. PŻ)

OCHRONA PRZYRODY

Tomasz Wilżak

Na terenie powiatu pleszewskiego osobliwości przyrody ożywionej dostrzegane i otaczane opieką były już w trzecim i czwartym dziesięcioleciu XX wieku. Wykryte w roku 1926 w Lesie Taczanowskim stanowisko wrzośca bagiennego zabezpieczone zostało przez służby leśne właściciela majątku H. Jouanne'a, a doraźnie było pielęgnowane przez prof. A. Wodziczkę i jego studentów. Rosnące w okresie przedwojennym w Lesie Bronowskim dwa okazałe buki o obwodach 5,10 i 4,15 m znajdowały się pod opieką właściciela lasu Wallmana, dzięki czemu - jak pisał Goetz - *byt ich w przyszłości jest zabezpieczony*. Również okazałe trzy dęby szypułkowe (o obwodach 415, 420 i 520 cm), dwie brzozy (210 i 225 cm) i jesion (245 cm) rosnące w parku pałacowym w Karminie znalazły się pod troskliwą opieką państwa Morawskich, ówczesnych właścicieli majętności. Ochrona starych drzew o imponujących rozmiarach sięga tu prawdopodobnie czasów znacznie dawniejszych, a co najmniej wieku XIX, bo jak inaczej objaśnić istnienie jednego potężnego buka w Lesie Trzebowskim, podczas gdy w jego otoczeniu w roku 1930 rosła pięćdziesięcioletnia sośnina? W tym samym stuleciu - w roku 1888 - objęto ochroną „Kamień św. Jadwigi" koło Gołuchowa. Poza zabezpieczaniem pojedynczych obiektów, próbowano także doprowadzić do utworzenia „rezerwatów przyrodniczych", jak miało to miejsce w roku 1937, we wcześniej opisanym przypadku Lasu Podole.

Okazały buk w Lesie Trzebowskim sfotografowany przez Józefa Goetza w roku 1930 (źródło: Goetz 1932)

W Wielkopolsce znajduje się każda forma ochrony przyrody przewidziana polskim systemem

prawnym. W powiecie pleszewskim istnieją cztery z nich: obszary chronionego krajobrazu, użytki ekologiczne, pomniki przyrody i obszar Natura 2000.

W wydanym pod koniec XX wieku opracowaniu „Ostoje przyrody w Polsce", powiat pleszewski pojawia się jako obszar nieposiadający dużego znaczenia dla zachowania krajowej przyrody i niewyróżniający się żadnymi szczególnymi cechami środowiska przyrodniczego. Teren objęty granicami powiatu znajdował się poza 20% powierzchni kraju, które mieściły w sobie 956 przyrodniczych ostoi[43], jednak autorzy wspomnianego opracowania zauważyli, iż znaczna część powierzchni kraju pozostaje od długiego czasu pod presją działalności ludzkiej lub pewne jego regiony nie zostały dostatecznie dobrze rozpoznane. Dziś wiemy, że przynajmniej zachodni fragment powiatu - m. in. Las Taczanowski, jest częścią obszaru specjalnej ochrony ptaków a jednocześnie proponowanego specjalnego obszaru ochrony siedlisk „Dąbrowy Krotoszyńskie" (Natura 2000).

Przyrodę „obszarowych" form ochrony - głównie okolic Gołuchowa i Lasu Taczanowskiego, które zabezpieczone są jako obszary chronionego krajobrazu (w drugim przypadku także jako obszar Natura 2000) - przybliżono we wcześniejszych rozdziałach. Tutaj opisano ogólne ich walory, natomiast szczegółowo (adekwatnie do zgromadzonej wiedzy) podano informacje o użytkach ekologicznych i pomnikach przyrody.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

Obszar chronionego krajobrazu obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych.

W granicach powiatu pleszewskiego znajdują się dwa obszary chronionego krajobrazu, których łączna powierzchnia - stanowiąca 9,9% jego terytorium - wynosi 7038,0 ha. Obydwa obszary znajdują się w południowej części powiatu i chronią mozaikę ekosystemów, głównie leśnych i rolniczych.

Jednym z nich, w całości położonym w granicach powiatu pleszewskiego, jest Obszar Chronionego Krajobrazu „Dolina Rzeki Ciemnej". Utworzony w roku 1990 na terenie gminy Gołuchów obszar zajmuje powierzchnię 3500 ha[44]. Jego oś stanowi rzeka Ciemna z zasilanym jej wodami Zbiornikiem Gołuchowskim oraz położonym na obu skrzydłach jej doliny parkiem. Pozostałą część stanowią lasy (Lasy Gołuchowskie i Las Turski), pola i łąki (również te w dolinie Prosny) z licznymi zadrzewieniami i kilkoma parkami. Bardzo istotnym elementem obszaru, zwiększającym zarazem różnorodność biologiczną powiatu, jest Zbiornik Gołuchowski. Równie interesujące, lecz znacznie cenniejsze przyrodniczo są rozległe połacie starych

Zarys granic (linia zielona) Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Rzeki Ciemnej"

43 *Corine bitopes* to program, którego celem było wyznaczenie i gromadzenie danych o ostojach przyrodniczych o znaczeniu europejskim, czyli terenach ważnych z punktu widzenia ochrony przyrodniczego dziedzictwa Europy. Ostoje wyznaczane były w oparciu o ściśle określone kryteria. Program *Corine land cover* miał na celu opisanie sposobu użytkowania ziemi (w Polsce wyróżniono 24 typy form użytkowania). Połączenie obu programów dało informację o wpływie sposobu użytkowania ziemi na zachowanie dziedzictwa przyrodniczego (Dyduch-Falinowska A., Kaźmierczakowa R., Makomaska-Juchniewicz M., Perzanowska-Sucharska J., Zając K. 1999. Ostoje przyrody w Polsce. IOP PAN, Kraków).

44 Warto zaznaczyć, że już w roku 1966 projektowano tu utworzenie mniejszego obszaru chronionego (800 ha).

dąbrów w południowej część uroczyska Jedlec. W granicach obszaru znajduje się szereg pomników przyrody (opisanych niżej), stanowisk rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Pod względem atrakcyjności turystycznej najważniejszym przyrodniczo obiektem Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Rzeki Ciemnej" jest malowniczy o każdej porze roku park gołuchowski.

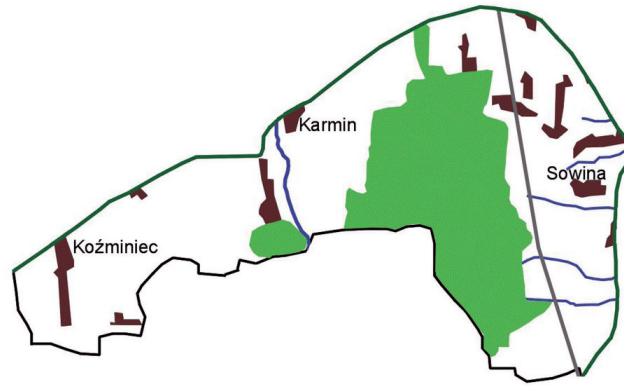

Obszar Chronionego Krajobrazu „Dąbrowy Krotoszyńskie Baszków - Rochy" w powiecie pleszewskim (południowa granica powiatu - linia czarna; zarys granic obszaru - linia zielona)

Drugim z obszarów jest Obszar Chronionego Krajobrazu „Dąbrowy Krotoszyńskie Baszków-Rochy". Powierzchnia tego, obejmującego swym zasięgiem trzy powiaty, obszaru wynosi 55 800 ha. W samym powiecie pleszewskim, w części gmin Dobrzyca i Pleszew, znajduje się jego północno-wschodni fragment (około 3500 ha). Obszar utworzono w roku 1993 głównie dla ochrony, wyjątkowych w skali środkowej Europy, lasów dębowych rosnących na glebach „typu krotoszyńskiego". Również Las Taczanowski znajduje się na tzw. Płycie Krotoszyńskiej.

Planowane jest utworzenie kolejnego obszaru chronionego krajobrazu, który miałby zabezpieczać kompleks zadrzewień śródpolnych w okolicach Fabianowa. Niezależnie od formalnego powołania obszaru trwają prace zmierzające do uzupełnienia i odtworzenia uszczuplonych zadrzewień.

EUROPEJSKA SIEĆ EKOLOGICZNA NATURA 2000

Obszary specjalnej ochrony ptaków i specjalne obszary ochrony siedlisk są elementami Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000. Celem istnienia Sieci jest zachowanie szczególnie cennych i zagrożonych składników różnorodności biologicznej – siedlisk i gatunków.

Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 wdrażana jest w Polsce od roku 2004, od chwili przystąpienia naszego kraju do Unii Europejskiej. W powiecie pleszewskim znajduje się część - m. in. Las Taczanowski i Las Trzebowski - projektowanego specjalnego obszaru ochrony siedlisk i wyznaczonego obszaru specjalnej ochrony ptaków „Dąbrowy Krotoszyńskie" (PLH300002; PLB300007)[45]. Obszar ten został zaproponowany do wyznaczenia dla ochrony siedlisk przyrodniczych, głównie dąbrów acidofilych (kod 9190) oraz ptaków zasiedlających te lasy - przede wszystkim dzięcioła średniego (kod A238).

Nadanie pewnym ostojom przyrody rangi obszaru Natura 2000 nie oznacza wyłączenia ich przestrzeni z gospodarczego użytkowania, lecz jednocześnie zobowiązuje państwa członkowskie do takiego sposobu zarządzania nimi, który nie pogorszy stanu siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej flory i fauny. Osiągnięcie tego celu wymaga przyjęcia szeregu rozwiązań prawnych, planistycznych, technologicznych i finansowych.

45 Obszar specjalnej ochrony ptaków (w gm. Dobrzyca zajmuje powierzchnię 649,7 ha, a w gm. Pleszew 1074,6 ha) został wyznaczony rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 5 września 2007 r., zmieniającym rozporządzenie w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (Dz. U. Nr 179, poz. 1275). Specjalny obszar ochrony siedlisk nie został jeszcze wyznaczony stosownym aktem prawnym (stan na 31.12.2007).

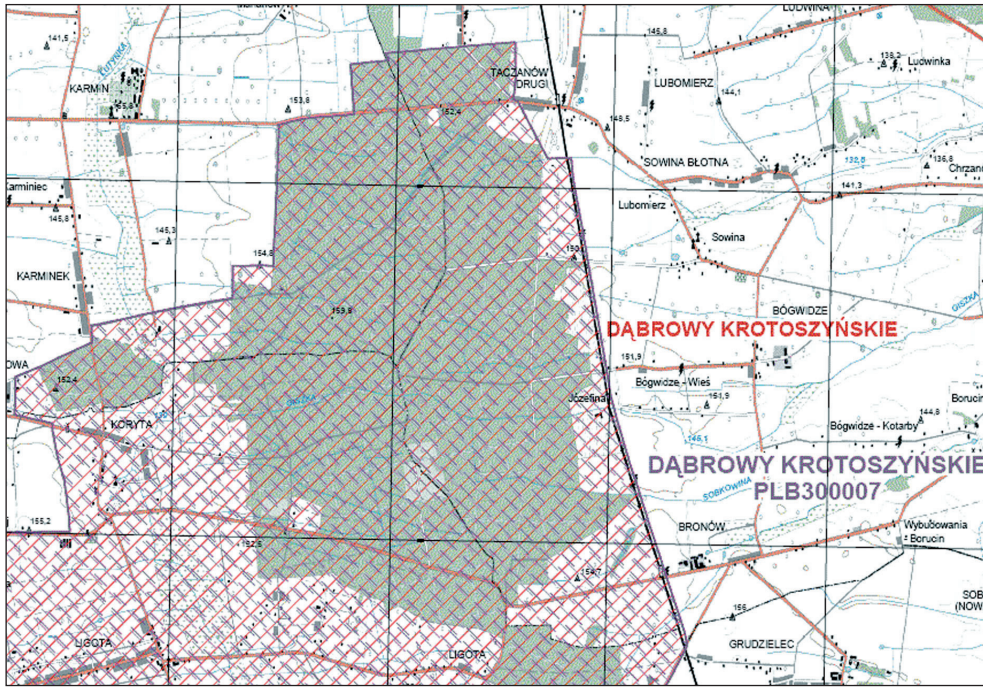

Projektowany specjalny obszar ochrony siedlisk i wyznaczony obszar specjalnej ochrony ptaków „Dąbrowy Krotoszyńskie" (PLH300002; PLB300007) - część pleszewska (źródło: http://natura2000.mos.gov.pl/natura 2000/)

UŻYTKI EKOLOGICZNE

Użytki ekologiczne są zasługującymi na ochronę pozostałościami ekosystemów mającymi znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej – naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.

W powiecie pleszewskim utworzono dotychczas trzy użytki ekologiczne. Dwa powstały na terenie nadleśnictwa Grodziec, w granicach gminy Gizałki, w roku 1997. Jeden z nich znajdujący się w oddziale 100b leśnictwa Gizałki posiada powierzchnię 6,70 ha, natomiast drugi zlokalizowany jest w oddziale 145a leśnictwa Biała Królikowska. Oba obszary chronią ekosystemy bagienne.

Trzeci użytek ustanowiono w roku 2006 w gminie Gołuchów, na terenie miejscowości Kuchary. Obszar o nazwie „Jeziorko" posiada powierzchnię 3,64 ha i jest ostoją objętych ochroną gatunków ptaków, w tym gniazdującego tam łabędzia niemego. W uzasadnieniu do aktu ustanawiającego ów użytek stwierdzono, że *wprowadzenie uchwały przyczyni się do utworzenia terenu ochronnego stanowiącego żerowisko dla bociana białego oraz ptaków wodno-błotnych i żyjących tam płazów*. Nadzór nad obszarem został powierzony Zespołowi Szkolno-Przedszkolnemu w Kucharach. W stosunku do użytku ekologicznego „Jeziorko" wprowadzono szereg zakazów, w tym zakaz niszczenia, uszkadzania lub przekształcania obszaru.

Za zasługujące na ochronę uznano pięć obszarów znajdujących się na terenie nadleśnictwa Taczanów, w obrębie leśnym o tej samej nazwie. W gminie Czermin są to tereny podmokłe z olchami w wydzieleniach 23f i 26f o powierzchni odpowiednio 1,69 i 1,00 ha. W gminie Pleszew zaproponowano do objęcia ochroną teren zadrzewiony z dębami, robiniami akacjowymi i osikami o powierzchni 1,40 ha (oddz. 143w). Na obszarze gminy Gołuchów wskazano jedno zadrzewienie śródpolne z jaworem, świerkiem i olchą o powierzchni 1,11 ha (oddz. 149n) oraz teren podmokły z olchą (pow. 1,02 ha, oddz. 248c).

Użytek ekologiczny „Jeziorko" (fot. archiwum UG Gołuchów)

Śródleśne oczko wodne w pełni zasługujące na ochronę w formie użytku ekologicznego - dolina Lutyni (fot. PŻ)

Śródleśne oczko w Lesie Taczanowskim (fot. PŻ)

Ponadto w ostatniej z gmin, już ponad 10 lat temu, zaproponowano utworzenie czterech użytków ekologicznych. Jeden z nich to „Polesie", obszar ze znaczną powierzchnią wilgotnych łąk, muraw zalewowych i „oczkami starorzecznymi" (wśród których wyróżnia się wyżej opisane „Jeziorko") znajdujący się w dolinie Prosny. Obszar „Stara Wieś", zlokalizowany na krawędzi doliny Prosny, mógłby zabezpieczyć bogaty florystycznie i wielowarstwowy łęg zboczowy oraz okazy wiązu górskiego i klonu polnego. W potencjalnym użytku „Tursko" (w tym część Lasu Turskiego) występują łęgi jesionowo-olszowe, olsy, wilgotne łąki kośne oraz żwirownia z roślinnością wodną. Ponadto do objęcia ochroną zaproponowano zarastającą piaskownię w Krzywosądowie.

POMNIKI PRZYRODY

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie.

W roku 1966 na terenie powiatu pleszewskiego istniało 14 pomników przyrody, trzy z nich były głazami narzutowymi, a pozostałe pojedynczymi drzewami. Obecnie na terenie sześciu pleszewskich gmin znajduje się 121 pomników przyrody. Najwięcej jest ich w gminie Dobrzyca - znajduje się tam niemal połowa pomników powiatu (53) - i Gołuchów (45). W gminie Czermin jest ich 11, natomiast w pozostałych jednostkach ilość ta jest raczej symboliczna i waha się od 3 do 5. Obszarami skupiającymi najwięcej pomników przyrody są gołuchowski i dobrzycki park.

Pomnikami przyrody Ziemi Pleszewskiej są głównie drzewa (114) - pojedyncze egzemplarze, ich grupy i aleja, głazy (5) i parki podworskie. Malejący udział rodzajów drzew pośród pomników przedsta-

wia się następująco: dąb, lipa, buk, jesion, klon, grab, kasztanowiec, topola, olsza, platan, sosna, świerk, wiąz, wierzba, brekinia, metasekwoja, surmia i tulipanowiec (zestawienie to dotyczy nie liczby egzemplarzy drzew, lecz pomników jako form ochrony przyrody).

Poniżej przedstawiono informacje o pomnikach przyrody powiatu[46], należy przy tym zauważyć, że podane wymiary drzew przypuszczalnie nie były weryfikowane od chwili ustanowienia ich ochrony, więc mogą okazać się znacznie większe i nie odpowiadać rzeczywistości (przykładowo platan, wierzby, lipy i klony w dobrzyckim parku, w powiatowym rejestrze form ochrony przyrody posiadały takie same wymiary jak w opracowaniu z roku 1966). Ponadto niektóre z okazów mogą nawet nie istnieć (założono, że wszystkie istnieją), mimo iż formalnie ochrona prawna nie została z nich zniesiona[47], to w terenie nie zostaną odnalezione[48]. Opis „obszarowych" pomników przyrody - parków w Jedlcu i w Taczanowie - zawarto we wcześniejszym rozdziale.

GMINA CHOCZ

W Niniewie, koło przystanku autobusowego, znajdują się dwa dęby szypułkowe mierzące 390 cm i 406 cm obwodu[49] (który określany jest zazwyczaj na poziomie 1,3 m) oraz 24 m i 13 m wysokości. Jedno drzewo tego gatunku rośnie w Nowolipsku, jego obwód wynosi 420 cm. Także w Kaźmierce Starej, niedaleko drogi z Chocza do Białobłot rośnie pokaźny dąb szypułkowy (obwód 474 cm i wysokość 13 m).

Dąb szypułkowy *Quercus robur* (pomnik przyrody) w Kaźmierce Starej (fot. RC)

46 Wiek drzew podawany jest przez Pacyniaka (1992) według stanu na rok 1984, jednak wymiary - obwód i wysokość - drzew mogą nie dotyczyć tego sezonu, lecz wcześniejszych, ponieważ jak pisze sam autor pomiarów drzew w całej Polsce dokonywał w latach 1967-1984 i wiek egzemplarzy na potrzeby publikacji „Najstarsze drzewa w Polsce" sprowadził do roku 1984.

47 Ostatnio, rozporządzeniem Nr 39/2001 Wojewody Wielopolskiego z dnia 5 listopada 2001 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody i uchylenia ochrony nad niektórymi tworami przyrody (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 136, poz. 2665), zniesiono ochronę buka pospolitego, jednego drzewa rosnącego w oddz. 233a leśnictwa Taczanów (ochronę tego okazu ustanowiono orzeczeniem Nr 549 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 20 maja 1958 r.).

48 Zastrzeżenia te dotyczą również rozdziału „Szata roślinna i grzyby".

49 W roku 2007 obwody tych dębów wynosiły odpowiednio 420 i 425 cm.

GMINA CZERMIN

W miejscowości Łęg rosną dwa pomniki przyrody - dęby szypułkowe o nisko osadzonych konarach, obwodach 340 i 530 cm oraz wysokości odpowiednio 23 i 22 m. Również dwa dęby szypułkowe znajdują się w Wieczynie. Jeden z nich o obwodzie 380 cm i wysokości 24 m (wysokość do pierwszego konaru 4 m) rośnie obok kościoła, natomiast drugi o obwodzie 350 cm i wysokości 21 m (wysokość do pierwszego konaru 5 m) na cmentarzu. W parku w Żegocinie pomnikowe drzewa to trzy buki zwyczajne (360 cm/27 m, 300/26 i 360/28) oraz cztery dęby szypułkowe (365 cm/33 m, 310/28, 340/26 i 350/26).

GMINA DOBRZYCA

Znaczna ilość pomników przyrody znajduje się na terenie Zespołu Pałacowo-Parkowego w Dobrzycy. Rośnie tam sześć jesionów wyniosłych, z których największy[50] posiada pień o obwodzie 440 cm i wysokość ok. 30 m (wymiary pozostałych pomników tego gatunku: 260 cm/ok. 25 m, 250/ok. 23, 310/ok. 24, 360/ok. 27 i 365/ok. 30). Obwody grabów zwyczajnych nie przekraczają 250 cm - parametry poszczególnych pomników przedstawiają się następująco: obwód 210 cm i wysokość ok. 26 m, 245/ok. 17, 205/ok. 20, 245/ok. 23 i 250/ok. 30. Klony polne reprezentowane są przez cztery okazy o obwodach 240, 250, 260 i 390 cm. Wysokość najgrubszego paklona[51] - o pniu rozgałęzionym na wysokości 1,5 m i rozłożystej koronie o kulistym pokroju - wynosi 17 m, a pozostałych 15 m. Trzy dęby szypułkowe posiadają obwód 305 i 310 i 360 cm oraz wysokość - odpowiednio - około 29, 26 i 23 m. Nieco mniejsze są olsze czarne, które osiągnęły 220, 225 i 255 cm obwodu i około 17, 22 i 25 m wysokości. Znajdują się tam również dwie lipy drobnolistne o obwodach 305 i 320 cm i wysokości po 25 m. Okazalsza posiada zgrubiałą szyję korzeniową i od poziomu 3 m trzy pnie, ta cieńsza rozgałęzia się na wysokości 3 m. Dwóch pomnikowych przedstawicieli w dobrzyckim parku ma również jawor. Ich wymiary wynoszą 275 cm i 215 cm obwodu oraz ok. 25 i ok. 17 m wysokości. Znajduje się tu także pomnikowy buk zwyczajny odm. czerwonolistnej, wiąz polny i topola biała o wymiarach odpowiednio: obwód 365 cm/wysokość ok. 24 m, 320/ok. 30 m i 420/ok. 28 m.

Poza wyżej wymienionymi pomnikami przyrody, należącymi do gatunków rodzimych, na terenie parku rosną objęte ochroną drzewa o obcym geograficznie pochodzeniu. Rozmiarami wyróżnia się tu platan klonolistny o obwodzie na wysokości pierśnicy wynoszącym 830 cm i wysokości 27 m, który zasługuje nie tylko na miano dendrologicznego symbolu parku, ale i całego powiatu. Jest to najokazalszy i najstarszy egzemplarz tego gatunku w Wielkopolsce[52].

Rosną tam jeszcze dwa inne pomnikowe platany[53] o obwodzie 500 cm i wysokości ok. 32 m oraz o obwodzie 390 cm i wysokości ok. 28 m. Inne nierodzime gatunki drzew dobrzyckiego parku objęte ochroną jako pomniki przyrody to surmia bignoniowa *Catalpa bignonioides* o obwodzie 255 cm i wysokości ok. 17 m, tulipanowiec amerykański o obwodzie 170 cm i wysokości ok. 20 m, kasztanowiec zwyczajny o obwodzie 300 cm i wysokości ok. 20 m oraz wierzba żałobna (tzw. „płacząca") *Salix* x *sepulcralis* - dwupniowe drzewo o obwodach 380 cm i 360 cm oraz wysokości ok. 20 m. Nie podano szczegółowej pozycji systematycznej innej parkowej wierzby będącej pomnikiem przyrody, która rośnie przy stawie, o obwodzie 378 cm i wysokiej na 20 m.

Również w Dobrzycy, przy kościele Parafii Rzymsko-Katolickiej pod wezwaniem św. Tekli, znajduje się jeszcze jeden pomnik przyrody. To metasekwoja chińska *Metasequoia glyptostroboides* o obwodzie 240 cm i wysokości ok. 19 m.

50 Najpewniej ten jesion w roku 1984 liczył 197 lat, mierzył 410 cm obwodu i 28 m wysokości.

51 Drzewo to objęto ochroną w roku 1958, w roku 1992 uznawane było za najstarsze i najgrubsze w Polsce. Pomiarów tego egzemplarza dokonano kilkakrotnie - w roku 1984 (wiek 303 lata, obw. 451 cm i wys. 20 m), 1988 (obw. 470 cm) i 1996 (obw. 508 cm i wys. 24 m). W roku 1988 zmierzono obwód innego z dobrzyckich paklonów (290 cm), natomiast w roku 1996 dwóch innych drzew tego gatunku (308 cm, wys. 27 m wiek 208 lat oraz 311/27/210).

52 Podawaną w niektórych źródłach informację o możliwości posadzenia tego drzewa przez Augustyna Gorzeńskiego dla uczczenia Konstytucji 3 Maja należy zdementować, gdyż w roku 1984 wiek platana określono na 249 lat, czyli posadzony go około roku 1735, przed uchwaleniem konstytucji (1791) i narodzinami Gorzeńskiego (1743). W roku 1984 drzewo to osiągnęło 29 m wysokości i 930 cm obwodu.

53 W dniu 1 kwietnia 2006 r. z okazji I rocznicy śmierci Jana Pawła II, posadzono w Dobrzycy (przy drodze do Pleszewa) również złożoną z platanów aleję.

Olbrzymi platan klonolistny *Platanus x hispanica* w dobrzyckim parku (fot. RC i PŻ)

Inne chronione drzewa dobrzyckiej gminy rosną w trzech parkach podworskich. Na terenie parku w Fabianowie znajduje się wiąz szypułkowy (obwód 275 cm/wysokość 25 m), dąb błotny (261/21), dziewięć lip drobnolistnych (od 260 do 303/po 25) i kasztanowiec zwyczajny (291/20). W parku w Karminie rośnie sześć dębów szypułkowych. Dwa z nich na wysokości 0,8 m posiadają w obwodzie 350 cm i 400 cm mierząc odpowiednio 18 i 17 m wysokości. Obwody pozostałych (na wysokości pierśnicy) wynoszą 450, 450, 480 i 600 cm, a ich wysokości 16, 19, 18 i 17 m. W parku w Lutyni rośnie dąb szypułkowy o obwodzie pnia 330 cm i wysokości 20 m oraz dwa kasztanowce zwyczajne o obwodach 250 cm i 400 cm oraz wysokości 25 i 20 m (drugi z nich od poziomu 70 cm posiada dwa pnie).

GMINA GIZAŁKI

W Gizałkach, w pobliżu kapliczki rośnie dąb szypułkowy o obwodzie 390 cm i wysokości 26 m, posiadając pierwszy konar na 3 m. W miejscowości Szymanowice znajdują się dwa pomniki przyrody. Pierwszy to dąb szypułkowy o obwodzie 307 posadzony w 1918 r. przez społeczność lokalną dla upamiętnienia odzyskania przez Polskę niepodległości. Drugi to grupa pięciu drzew tego samego gatunku, rosnących na cmentarzu, o wymiarach 300, 310, 315, 335 i 360 cm obwodu oraz 23, 22, 20, 22 i 24 m wysokości. W Kolonii Obory rośnie jeden dąb szypułkowy o rozłożystej koronie rozpoczyna-

jącej się na wysokości 3,5 m, obwodzie 500 cm i wysokości 26 m. Mierzący 420 cm obwodu i 25 m wysokości kolejny dąb szypułkowy znajduje się w Rudzie Wieczyńskiej.

GMINA GOŁUCHÓW

Najwięcej gołuchowskich pomników przyrody znajduje się w tamtejszym arboretum. Jednym z nich jest dąb błotny o obwodzie 240 cm i wysokości 26 m, silnej i zdrowej koronie oraz konarach zwisających do ziemi (rośnie przy alei spacerowej biegnącej w górę od mostku między pierwszym a drugim stawem). Jednak najliczniej w arboretum reprezentowane są dęby szypułkowe[54]:

1) Cztery drzewa o obwodzie 375 cm i wysokości 29 m, 390/30, 400/26 oraz 555/24 m. Korony dębów są nisko osadzone i przerzedzone, a dolne gałęzie usychające. Rosną w bliskim sąsiedztwie łąki, przy alei spacerowej prowadzącej od dębu „Rafała" w kierunku stawów.
2) Cztery okazy o obwodach 390, 400, 430 i 460 cm oraz wysokości 30 m rosną w pobliżu linii brzegowej rzeki Ciemnej, w północnej części parku.
3) Trzy egzemplarze o obwodach 370, 480 i 480 cm oraz wysokościach odpowiednio 30, 29 i 31 m znajdują się w pobliżu rzeki Ciemnej, w północnej strefie parku.
4) Trzy dęby posiadające silnie rozwinięte korony mierzą 380, 390 i 450 cm obwodu oraz 33, 30 i 33 m wysokości. Usytuowane są przy alejce głównej prowadzącej do zamku od bramy wjazdowej - w bliskim sąsiedztwie zamku.
5) Dwa okazy (obwód 480 i 430 cm i wysokość 27 i 26 m) o rozłożystych koronach rosną przy polanie okolonej starymi dębami w północnym fragmencie parku.
6) Dwa drzewa o obwodzie 430 cm i wysokości 29 m oraz 380 cm i 29 m rosną w bliskim sąsiedztwie łąki, przy alei spacerowej prowadzącej od dębu „Rafała", po stronie zachodniej rzeki Ciemnej.
7) Dwa egzemplarze - obwód 420 i 380 cm, wysokość 29 i 24 m - o koronach przerzedzonych, a pniach pokrytych guzowatymi naroślami rosną naprzeciw mostu na rzece Ciemnej za stawami.
8) Dąb o obwodzie 450 cm i 25 m wysokości rośnie w zwartym drzewostanie od strony południowej w stosunku do polany śródleśnej znajdującej się we wschodniej części parku.
9) Drzewo posiadające 410 cm obwodu i ok. 27 m wysokości znajduje się na polance położonej na stoku opadającym ku rzece w niewielkiej odległości od zamku.
10) Egzemplarz mierzący 410 cm obwodu i około 35 m wysokości rośnie w północnej części parku przy alejce spacerowej biegnącej wzdłuż ogrodzenia.
11) Okaz o obwodzie 405 cm i wysokości 28 m, pniu rozgałęzionym na 6 m na trzy grube konary, usytuowany jest przy alejce prowadzącej do stawów od strony laso-parku wzdłuż łąk.
12) Dąb o obwodzie 400 cm i wysokości 19 m, o pniu pokrytym guzowatymi naroślami znajduje się przy alei spacerowej od strony pól, za rzeką Ciemną, po północnej stronie parku.
13) Mierzący 400 cm obwodu i 26 m wysokości dąb rośnie w zwartym drzewostanie od strony południowej w stosunku do polany śródleśnej znajdującej się we wschodniej części parku.
14) Drzewo posiadające obwód 380 cm i wysokość 37 m, prosty pień i wysoko osadzoną koronę rośnie w północnej części parku przy alejce biegnącej wzdłuż ogrodzenia.
15) Dąb mierzący 380 cm obwodu i 35 m wysokości rośnie niedaleko pomnikowej lipy (spiętej spinaczami metalowymi), nad rowem biegnącym z pól przez park do rzeki Ciemnej.
16) Okaz mierzący 370 cm obwodu i 22 m wysokości, o nisko osadzonej koronie, usytuowany jest przy północnym brzegu polany „Światowid".
17) Drzewo o rozłożystej, proporcjonalnej koronie, obwodzie 360 cm i wysokości 23 m znajduje się na środku polany „Światowida".

54 Określono wiek części dębów-pomników przyrody, który według stanu na rok 1984 wynosił: 313 lat (obw. 491 cm, wys. 26 m) - drzewo w części leśnej parku, gdzie rośnie kilkanaście starych dębów, ten dąb stoi w dolinie rzeki Ciemnej w pobliżu najokazalszego martwego już dęba w wieku 355 lat i o obw. 549 cm; 300 lat (obw. 469 cm, wys. 27 m) - rośnie w otoczeniu parku w sąsiedztwie okazałych grabów i lip; 292 lata (obw. 458 cm, wys. 24 m) - w części leśnej parku przy starym świerku; wiek 262 lat (obw. 410 cm, wys. 23 m) i 262 lata (obw. 405 cm, wys. 23 m) - w części leśnej parku przy starym świerku; 300 lat (obw. 471 cm, wys 26 m) i 279 lat (obw. 440 cm, wys 25 m) - 200 m od ogrodzenia w parku; wiek 279 lat (obw. 438 cm, wys 27 m) - jeden z najdorodniejszych dębów, rośnie nad Ciemną; 277 lat (obw. 438 cm, wys. 26,5 m) - przy granicy parku poza ogrodzeniem o silnie guzowatej kłodzie i nisko osadzonej koronie, w sąsiedztwie sosny czarnej, wejmutki i modrzewia.

Jeden z okazałych dębów w gołuchowskim parku - objęte ochroną drzewa nawet jako martwe nie tracą statusu pomnika przyrody (fot. TW)

18) Egzemplarz o obwodzie 360 cm i wysokości 34 m rośnie na skarpie opadającej ku rzece, za groblą w bliskim sąsiedztwie drugiego mostu.
19) Okaz posiadający 357 cm obwodu i 28 m wysokości, o nisko osadzonej koronie znajduje się po lewej stronie alei lipowej od zamku.
20) Dąb o obwodzie 340 cm i wysokości 25 m rośnie od strony wschodniej zamku w bliskim sąsiedztwie lipy pomnikowej i głównego wejścia do zamku.
Również w arboretum rosną trzy pomnikowe lipy drobnolistne. Pierwsza o obwodzie 310 cm, wysokości ok. 18 m i pniu rozgałęzionym na wysokości 1,6 m na trzy konary, spięta jest spinaczami metalowy-

mi (lokalizacja: nad rowem biegnącym wzdłuż ogrodzenia od strony północno-zachodniej zabudowań gospodarczych ogrodnictwa). Kolejna o obwodzie 320 cm i wysokości 18 m posiada rozłożystą koronę osadzoną na wysokości 2,5 m (lokalizacja: naprzeciw wejścia głównego do zamku). Najgrubsza z lip o obwodzie 430 cm i wysokości ok. 30 m rozwidla się na wysokości 3 m (lokalizacja: polana od strony północno-zachodniej zamku).

Pomnikowy dąb szypułkowy przy kościele w Gołuchowie (fot. TW)

W gołuchowskim parku, prócz dębów i lip, znajdują się jeszcze trzy pomniki przyrody[55]:
- świerk pospolity (obwód 330 cm, wysokość 33 m, korona stożkowata i nisko ugałęziona, pień prosty i zbieżysty) rosnący przy alejce prowadzącej do stawów od strony laso-parku, wzdłuż łąk[56];
- topola czarna (obwód 460 cm, wysokość ok. 32 m, pień rozwidlony na dwa konary na 4 m) znajdująca się na grobli od strony Dybula;
- dwie topole późne o obwodzie 460 i 490 cm oraz wysokości 31 i 38 m (lokalizacja: nad stawem, przy mostku od strony wschodniej parku)[57].

W bliskim sąsiedztwie gołuchowskiego kościoła, na placu kościelnym rośnie dąb szypułkowy o obwodzie 390 cm i wysokości 30 m, walcowatym pniu i regularnej, zdrowej silnie rozwiniętej koronie. W pobliskim parku parafialnym znajduje się lipa drobnolistna o obwodzie 335 cm i wysokości ok. 25 m z pniem rozgałęziającym się na trzy wierzchołkowe konary na wysokości 2,5 m. Świerk pospolity rośnie na terenie parku przy kościele, jego obwód wynosi 286 cm, a wysokość około 30 m.

Także w Gołuchowie, przy drodze rośnie sosna zwyczajna w wieku ok. 100 lat i obwodzie pnia 180 cm. Inne drzewo tego gatunku o obwodzie 314 cm i wysokości ok. 14 m, silnej, rozłożystej i nisko osadzonej koronie, rozgałęzionym na trzy konary i guzowatym pniu znajduje się w odległości około 30 m od skrzyżowania drogi Kalisz-Gołuchów z drogą dojazdową do zalewu. Natomiast przy trasie z Gołuchowa do Kucharek, na odcinku 6 km, rośnie aleja - w całości uznana za pomnik przyrody - złożona z lip drobnolistnych o obwodach pni od 70 cm do 150 cm, których zwarte korony w okresie wegetacji tworzą sklepienie nad drogą.

Reszta pomników gminy Gołuchów znajduje się w kilku innych miejscowościach. Dwie lipy drobnolistne o obwodach na wysokości pierśnicy 322 i 349 cm i wysokości odpowiednio 25 i 23 m rosną w parku w Czechlu. W parku pomajątkowym w Karsach znajdują się dwa dęby szypułkowe o obwodach 400 i 450 cm i wysokości 20 m. W parku w Kucharach rośnie buk o obwodzie 240 cm i wysokości 22 m oraz dąb szypułkowy mierzący 464 cm obwodu i 20 m wysokości. We Wszołowie w pobliżu drogi powiatowej do Pleszewa znajdowały się dwa dęby szypułkowe o obwodzie 525 cm i 505 cm. Grubszy z dębów uległ w dniu 28 lipca 2002 zniszczeniu podczas wichury. W tej samej miejscowości w parku rośnie buk zwyczajny o obwodzie 340 cm i wysokości około 20 m, a także dwa dęby szypułkowe o obwodzie 450 cm i wysokości ok. 20 m (na wysokości 1 m rozgałęzia się na dwa pnie) oraz 317 cm i 18 m. Park w Jedlcu z cennym starodrzewiem w całości uznany został za pomnik przyrody (szczegóły w części „Parki podworskie").

GMINA PLESZEW

W oddziale 174a Lasu Taczanowskiego znajdują się trzy brekinie o obwodach 35, 33 i 31 cm i wysokościach wynoszących odpowiednio 11, 9 i 11 m, natomiast taczanowski park podworski z cennym zadrzewieniem, cały objęty jest tą formą ochrony przyrody.

Poza pomnikami przyrody „ożywionej" w powiecie pleszewskim znajduje się pięć dużych, chronionych głazów narzutowych. Jednym z nich jest „Kamień św. Jadwigi" - największy w Wielkopolsce eratyk, znajdujący się w lesie na południe od Gołuchowa. Kamień ten, zbudowany z granitu skandynawskiego, posiada następujące wymiary: obwód 2200 cm, długość 850 cm, szerokość 650 cm i wysokość 350 cm.

Inny, znacznych rozmiarów głaz przywleczony przez lodowiec, znajduje się w miejscowości Ruda w pobliżu Lutyni. To „Bogudar" - głaz leżący po zachodniej stronie drogi Ruda-Kotlin, około 3 km od drogi z Pleszewa do Dobrzycy - posiadający obwód 15,7 m i wysokość 2,15 m.

Kolejny głaz usytuowany jest w parku w Karminie (obwód 600 cm, długość 200 cm, szerokość 150 cm, wysokość 100 cm, głaz do głębokości ok. 60 cm tkwi w ziemi), a dwa pozostałe znajdują się w Lesie Taczanowskim w oddz. 174a (wysokość 35 cm, obwód 585 cm, długość 200 cm i szerokość 155 cm) i w oddz. 186 (wysokość 45 cm, obwód 1015 cm, długość 250 cm i szerokość 200 cm).

55 Wcześniej znajdował się tam również grab zwyczajny o obwodzie 380 cm i wysokości 26 m.
56 Wiek tego świerka w roku 1984 wynosił 235 lat, obwód 348 cm, a wysokość 35 m.
57 W roku 2007 ich obwód wynosił odpowiednio: 480 i 550 cm (jedno z drzew usunięto w lipcu lub na początku sierpnia 2007).

Kamień św. Jadwigi (fot. PŻ)

Głaz „Bogudar" (fot. PŻ)

***

W dawnych publikacjach przyrodniczych dotyczących powiatu pleszewskiego przeczytamy o osobach, którym nie był obojętny los przyrody i jej tworów – starych, okazałych drzew lub rzadkich gatunków roślin. Czy dziś możemy zadedykować komuś takie słowa? Na pewno tak! Panu Wojciechowi Walczakowi, sołtysowi jednej ze wsi gminy Gołuchów – dzięki Jego pomocy w roku 2005 udało się zatrzymać pobór kruszywa w miejscowej piaskowni i nie dopuścić do zniszczenia gniazd żołn z pisklętami. Panu Zdzisławowi Frontczakowi, który z rąk starosty pleszewskiego przyjął symboliczny akt nominacyjny na honorowego opiekuna głazu narzutowego w Rudzie. „Właścicielom" pomników przyrody i gniazd bociana białego, którzy dbają o ich stan, księżom tolerującym w swoim sąsiedztwie płomykówki zasiedlające kościelne strychy i wieże. Słowami takimi należy wyróżnić również instytucje – samorządy konsekwentnie dążące do restytucji fabianowskich zadrzewień, ustanawiające ochronę kolejnych pomników przyrody, Zespół Szkolno-Przedszkolny w Kucharach zajmujący się użytkiem ekologicznym „Jeziorko", wędkarzy zrzeszonych w Polskim Związku Wędkarskim, których celem – nie tylko dla własnego pożytku – jest wzbogacanie wód wymarłymi gatunkami ryb.

Nie są to działania jedyne, ponieważ nie można zapominać o pośrednich sposobach ochrony przyrody poprzez dbałość o abiotyczne elementy środowiska i... zaniechanie. Zaniechanie usuwania zadrzewień, mimo, że ich brak mógłby ułatwić uprawę ziemi, zaniechanie zasypywania starorzeczy i likwidowania miedz, które „zmniejszają" powierzchnię plonowania roślin uprawnych, zaniechanie pozyskiwania martwych drzew w lasach, mimo, iż mogłyby być kolejnym źródłem dochodu.

Należy przy tym zadać pytanie czy działania te oraz ich skala są wystarczające dla zachowania w odpowiednim stanie przyrody, części dziedzictwa regionu pleszewskiego? W odpowiedzi, bez wahania stwierdzić należy, że nie. Rozmiar zadań, których realizacja wydaje się konieczna jest znacznie większy.

Na szczęście samorządy dostrzegają potrzebę zabezpieczenia przyrody. Za przykładowe dowody niech służą fakt powołania Komisji ds. wprowadzania w gminie Gołuchów form ochrony przyrody[58] oraz intencja zawarta w powstałej przed kilku laty „Strategii rozwoju gospodarczego powiatu pleszewskiego", która była pierwszym tego typu opracowaniem w Polsce dla jednostki, jaką jest powiat. W projekcie dokumentu zawarto istotny zapis – jednym z pięciu ramowych punktów „Strategii …" była „poprawa stanu środowiska z uwzględnieniem ochrony walorów i zasobów przyrodniczych".

W powiecie pleszewskim znajduje się wiele fragmentów przestrzeni zasługujących na ochronę, polegającą na odpowiednim ich użytkowaniu lub jego zaprzestaniu. Tylko jako przykłady, nie zapominając o proponowanych użytkach ekologicznych, należy wymienić:

– starorzecza, olsy, zadrzewienia nadrzeczne, resztki łęgów nadprośniańskich i znajdujących się wzdłuż koryt innych cieków Ziemi Pleszewskiej;

– najcenniejsze fragmenty dąbrów w Lasach Gołuchowskich i w Lesie Taczanowskim;

– torfianki w Orlinie Dużej z roślinnością szuwarową i okolicznymi łąkami, będące siedliskiem ptaków wodno-błotnych: bąka, gęgawy, łyski, czajki, kszyka, krwawodzioba oraz szereg innych torfianek Równiny Rychwalskiej (m. in. w pasie ubogich lasów sosnowych w okolicach Chocza i Gizałek);

– płaty buczyn, w gołuchowskim arboretum i innych lasach powiatu, będące siedliskiem siniaka, a w przypadku Lasu Taczanowskiego także dzięcioła zielonosiwego, które to gatunki znajdują w tych środowiskach nieliczne, w skali południowej Wielkopolski, ostoje;

– płaty szuwarów wzdłuż linii brzegowej Zbiornika Gołuchowskiego;

– murawy na zboczu doliny Prosny m. in. opodal Kościelnej Wsi;

– ubogie, napiaskowe murawy z rzadka porosłe roślinnością, stanowiące jeden z elementów siedlisk m. in. takich gatunków jak dudek, świergotek polny, srokosz;

– pasy i grupy głowiastych wierzb.

Na terenie powiatu nadal nie istnieje rezerwat przyrody, choć przyrodnicy wskazali już trzy obiekty godne objęcia ochroną w takiej formie. Jest to niewielki lasek Podole koło Lutyni, oddziały 224 i 225 Lasu Taczanowskiego z łęgiem jesionowym oraz fragment tego uroczyska, w którym występuje acidofilny las dębowo-grabowy.

58 „Zarządzenie Nr 123/2004 Wójta Gminy Gołuchów w sprawie powołania Komisji ds. opracowania projektu form ochrony przyrody, o których mowa w art. 13 ust. 1 pkt. 6 ustawy z dnia 16 października 1991 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity Dz. U. Nr 99, poz. 1079 z 2001 r. z późniejszymi zmianami)", a wcześniej „Zarządzenie Nr 8/2000 Wójta Gminy Gołuchów z dnia 7 sierpnia 2000 r. w sprawie powołania Komisji ds. wprowadzania w gminie Gołuchów form ochrony przyrody".

Pewną grupę dziko występujących gatunków grzybów, roślin i zwierząt objęto ochroną w całej Polsce. W stosunku do tych gatunków zakazuje się m. in. niszczenia ich siedlisk i ostoi. Dlatego, dopuszczając do realizacji inwestycje, zmieniając sposób zagospodarowania terenu, czy zezwalając na usuwanie drzew lub krzewów (nie tylko na obszarach chronionych), należy stwierdzić, czy wykonanie takich decyzji nie doprowadzi do zniszczenia siedliska gatunku lub gatunków objętych ochroną.

Opisane wyżej podejście jest obowiązkiem, jednak warto podkreślić, że wiele możliwych działań na rzecz ochrony przyrody zależy od woli społeczności lokalnych lub pojedynczych osób. Przykładowo – uznanie okazałego drzewa za pomnik przyrody nie jest uzależnione, jak było to do niedawna, od wielkości jego obwodu. Obecnie tą formą ochrony przyrody można i należy obejmować wyróżniające się drzewa lub elementy przyrody nieożywionej, które „odstają" od innych obiektów choćby w skali lokalnej, wyróżniają się swoimi walorami w obrębie jednej, czy kilku miejscowości.

***

Opracowanie rozdziału „Ochrona przyrody" było możliwe dzięki danym zgromadzonym w rejestrze pomników przyrody, prowadzonym do roku 2004 przez Starostwo Powiatowe w Pleszewie oraz informacjom pochodzącym z następujących - publikowanych i niepublikowanych - prac: Anders i in. 1999, Anonymus 2005c, Borysiak i in. 1992, Brzeg i in. 2000, Czarna 1999, Gawarecki 1935, Goetz 1932, Iwanowski i in. 1966, Krawiec 1937, Kuberka 2001, Lisiewska 2000, Mielcarek i in. 1989, 1995, Pacyniak 1992, Plan ... 2002, Seneta 1991, 1996, Strategia ... 2006, Winiecki i in. 2003, Wodziczko 1932 oraz Wodziczko i in. 1938.

***

WYKAZ AKTÓW PRAWNYCH

Formy ochrony przyrody powiatu pleszewskiego funkcjonują na mocy aktów prawa miejscowego, które były wprowadzane w oparciu o zapisy ustaw o ochronie przyrody. Niżej wymieniono te akty prawne. W przypadku pomników przyrody i użytków ekologicznych utworzonych do roku 2004, informacje o nich pochodzą z rejestru prowadzonego wówczas przez Starostwo Powiatowe w Pleszewie.

OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

Uchwała Nr XVII/111/90 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kaliszu z dnia 27 kwietnia 1990 r. w sprawie ustalenia obszaru chronionego krajobrazu „Dolina rzeki Ciemnej" na terenie województwa kaliskiego i zasad korzystania z tego obszaru (Dz. Urz. Woj. Kal. Nr 18, poz. 167).

Rozporządzenie Nr 6/93 Wojewody Kaliskiego z dnia 22 stycznia 1993 r. w sprawie obszaru chronionego krajobrazu „Dąbrowy Krotoszyńskie, Baszków - Rochy" (Dz. Urz. Woj. Kal. Nr 2, poz. 14).

POMNIKI PRZYRODY

Orzeczenie Nr 370 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 20 marca 1957 r.

Orzeczenia Nr 371 i 372 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 28 marca 1957 r.

Orzeczenia Nr od 582 do 590 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 15 listopada 1958 r.

Decyzje Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu Rlop-4101-806/67, Rlop-4101-809/67, Rlop-4101-810/67 i Rlop-4101-811/67 z dnia 8 lipca 1967 r.

Decyzja Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu Rlop-4101-808/67 z dnia 11 lipca 1967 r.

Decyzja Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu Rlop-4101-807/67 z dnia 18 lipca 1967 r.

Decyzje Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu Rlop-4101-880/68 i Rlop-4101-881/68 z dnia 26 sierpnia 1969 r.

Decyzja Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu RLSop-4101/973/75 z dnia 8 lutego 1975 r.

Decyzje Wydziału Rolnictwa, Leśnictwa i Skupu Urzędu Wojewódzkiego w Kaliszu Nr od 265 do 286 i od 288 do 290 z dnia 11 maja 1978 r.

Decyzje Wydziału Rolnictwa, Leśnictwa i Skupu Urzędu Wojewódzkiego w Kaliszu Nr od 260 do 264 z dnia 19 maja 1978 r.

Decyzja Wydziału Rolnictwa, Leśnictwa i Skupu Urzędu Wojewódzkiego w Kaliszu Nr 466/82 z dnia 1 kwietnia 1982 r.

Decyzje Wydziału Rolnictwa, Leśnictwa i Skupu Urzędu Wojewódzkiego w Kaliszu Nr 477/82 i 479/82 z dnia 3 września 1982 r.

Decyzje Wydziału Rolnictwa, Leśnictwa i Skupu Urzędu Wojewódzkiego w Kaliszu Nr 492/83 i 493/83 z dnia 9 maja 1983 r.

Zarządzenie Nr 6/89 Wojewody Kaliskiego z dnia 20 lutego 1989 r. w sprawie uznania za pomnik przyrody (Dz. Urz. Woj. Kal. Nr 5, poz. 30).

Rozporządzenie Nr 67 Wojewody Kaliskiego z dnia 29 października 1992 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody określonych tworów przyrody i wpisania ich do wojewódzkiego rejestru pomników przyrody oraz wykreślenia z rejestru pomników przyrody (Dz. Urz. Woj. Kal. Nr 18, poz. 129).

Uchwała Rady Gminy Gizałki Nr XXV/6/97 z dnia 10 lutego 1997 r. w sprawie uznania za pomnik przyrody.

Uchwały Rady Gminy Chocz Nr VII/55/99, VII/56/99, VII/57/99 i VII/58/99 z dnia 29 czerwca 1999 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody.

Uchwała Rady Gminy Gołuchów Nr XVIII/150/2000 z dnia 22 sierpnia 2000r. w sprawie: poddania pod ochronę przyrody poprzez uznanie za pomniki przyrody.

Uchwały Rady Gminy Czermin Nr XX/152/2001, XX/153/2001, Nr XX/154/2001, Nr XX/155/2001, Nr XX/156/2001, Nr XX/157/2001, Nr XX/158/2001, Nr XX/159/2001, Nr XX/160/2001, Nr XX/161/2001, Nr XX/162/2001 z dnia 31 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za pomnik przyrody (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 17, poz. 615 do 625).

Uchwały Rady Gminy Gizałki Nr XXXVIIII/25/2002 i Nr XXXVIII/26/2002 z dnia 26 czerwca 2002 r. w sprawie poddania pod ochronę poprzez uznanie za pomnik przyrody (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 107, poz. 2984 i 2985).

Rozporządzenie Nr 214/06 Wojewody Wielkopolskiego z dnia 29 listopada 2006 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 198, poz. 4693).

UŻYTKI EKOLOGICZNE

Rozporządzenie Nr 44 Wojewody Kaliskiego z dnia 19 grudnia 1997 r. w sprawie uznania terenów za użytki ekologiczne (Dz. Urz. Woj. Kal. Nr 1, poz. 98).

Uchwała Nr XLV/314/2006 Rady Gminy Gołuchów z dnia 27 września 2006 r. w sprawie ustanowienia użytku ekologicznego (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 187, poz. 4381).

Uchwała Nr V/44/2007 Rady Gminy Gołuchów z dnia 26.03.2007 r. w sprawie: zmiany Uchwały XLV/314/2006 Rady Gminy Gołuchów z dnia 27 września 2006 roku w sprawie ustanowienia użytku ekologicznego.

Koryto Prosny, wąski pas spontanicznej roślinności z resztkami zadrzewień (okolice Jedlca, fot. TW)

Śródleśny staw z grzybieniami białymi *Nymphaea alba* (Józefów, fot. EM)

PIŚMIENNICTWO

Niżej, w części pierwszej (**I**) „piśmiennictwa", znajduje się wykaz prac, z których korzystano podczas opracowywania kolejnych rozdziałów. Część druga (**II**) zawiera pozostałe, wybrane opracowania dotyczące przyrody powiatu pleszewskiego, z których nie skorzystano podczas opracowywania tekstu lub ich nie uzyskano. Nie wykazujemy tu wielu nieopublikowanych tzw. ewidencji parków, do których dotarli Małyszko i Gajda (1997). Natomiast podajemy informacje o dokumentacji nie wymienionej, przez tych autorów, a ujętej przez Mielcarek i in. (1995).

I

Anders P., Gulczyński A., Jackowski J. 1999. Powiat pleszewski. Wielkopolska Biblioteka Krajoznawcza Nr 24. Wyd. WBP, Poznań.

Anonymus. 2004a. Piękno Powiatu Pleszewskiego. Art Studio Oleksiak, Toruń i Starostwo Powiatowe, Pleszew.

Anonymus. 2004b. Program ochrony środowiska dla gminy Chocz na lata 2004-2011. UG Chocz (mscr.).

Anonymus. 2005a. Program ochrony środowiska dla gminy Czermin. UG Czermin (mscr.).

Anonymus 2005b. Wojewódzki Program Ochrony i Rozwoju Zasobów Wodnych dla województwa łódzkiego. Biuro Proj. Wod. Melior. i Inż. Środ. BIPROWODMEL, Poznań (mscr.).

Anonymus. 2005c. Zasady techniczne przyrodniczej i funkcjonalnej restytucji i rewaloryzacji zadrzewień śródpolnych w rejonie wsi Fabianów (gm. Dobrzyca k. Pleszewa). Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN, Poznań (mscr.).

Bartel R., Chełkowski Z., Chełkowska B. 2001. *Salmo salar* (Linné, 1758) - Łosoś. W: Głowaciński Z. (red.). Polska Czerwona Księga Zwierząt. Kręgowce. PWRiL, Warszawa.

Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.

Berger L. 1961. Mięczaki pogranicza Wielkopolski, Śląska i Jury Krakowsko-Wieluńskiej. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, Prace Komisji Biologicznej 25, 1: 1-123.

Białobok S. 1991. Ochrona drzew. W: Białobok S. (red.). Lipy - *Tilia cordata* Mill., *Tilia platyphyllos* Scop. Nasze drzewa leśne 15: 399-465. ID PAN & Arkadia, Kórnik-Poznań.

Białobok S. 1993. Ochrona drzew i drzewostanow. W: Białobok S. (red.). Grab zwyczajny - *Carpinus betulus* L. Nasze drzewa leśne 9: 331-346. Sorus & ID PAN, Poznań-Kórnik.

Bobrowicz J.N. 1846. Opisanie historyczno-statystyczne Wielkiego Księztwa Poznańskiego. Księgarnia Zagraniczna, Lipsk.

Borysiak J., Brzeg A., Kasprowicz M. 1992. Materiały do znajomości szaty roślinnej oraz godne ochrony obiekty przyrodnicze województwa kaliskiego. Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, Seria B - Botanika 41: 63-107.

Bryl M. 2003. Program ochrony środowiska gminy Dobrzyca na lata 2004-2007 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2008-2011. Wielkopolski Ośrodek Kształcenia i Studiów Samorządowych, Poznań (mscr.).

Brzeg A., Kasprowicz M., Krotoska T. 1989. Acidofilne lasy z klasy *Quercetea robori-petraeae* Br.-Bl. et R. Tx. 1943 w Wielkopolsce. I. *Molinio* (*caeruleae*)-*Quercetum roboris* Scam. et Pass. 1959 emend. - środkowoeuropejska mokra dąbrowa trzęślicowa. Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, Seria B - Botanika 39: 5-36.

Brzeg A., Kasprowicz M., Krotoska T. 2000. Acidofilne lasy z klasy *Quercetea robori-petraeae* Br.-Bl. et R.Tx. 1943 w Wielkopolsce. Cz. II. *Aulacomnio androgyni-Quercetum roboris* Brzeg et Kasprowicz in Brzeg et al. 2000 ass. nova - acidofilny las dębowo-grabowy. Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, Seria B - Botanika 49: 59-71.

Brzeg A., Kasprowicz M., Krotoska T. 2001. Acidofilne lasy z klasy *Quercetea robori-petraeae* Br.-Bl. et R.Tx. 1943 w Wielkopolsce. Cz. III. *Calamagrostio arundinaceae-Quercetum petraeae* (Hartmann 1934) Scamoni et Passarge em. Brzeg et al. 1989 - środkowoeuropejska kwaśna dąbrowa trzcinnikowa. Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, Seria B - Botanika 50: 41-61.

Brzeg A., Kasprowicz M., Krotoska T., Kubiś B., Sroka Z. 1995. Materiały florystyczne z „Płyty Krotoszyńskiej" i terenów przyległych, Cz. I. Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, Seria B - Botanika 44: 149-157.

Callier E. 1887. Powiat Kaliski w XVI stuleciu. Szkic geograficzno-historyczny. Nakładem L. Rzepeckiego, Poznań.

Chewiński W. 1969. Stanowiska sierpówki *Streptopelia decaocto* (Friv.) i jej występowanie w niektórych miastach Wielkopolski. Przegląd Zoologiczny 13, 2: 223-225.

Czarna A. 1999. Materiały do flory naczyniowej Lasu Taczanowskiego koło Pleszewa. Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, Seria B - Botanika 48: 111-134.

Czarna A. 2000. Nowe stanowiska *Isopyrum thalictroides* L. w Wielkopolsce. Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu 322, Seria Botanika 3: 69-93.

Czarna A. 2001. Flora naczyniowa cmentarzy ewangelickich w Koźminie i Koźmińcu (Nizina Wielkopolska). Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu 334, Seria Botanika 4: 27-37.

Czarna A. 2002. Występowanie *Botrychium matricariifolium* (Retz.) A. Braun ex. W.D.J. Koch w lesie koło Taczanowa koło Pleszewa (Wielkopolska). Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu 347, Seria Botanika 5: 27-29.

Czarna A. 2003. *Cicerbita macrophylla* (Willd.) Wallr. w Wielkopolsce. Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu 354, Seria Botanika 6: 15-16.

Czarna A. 2006. Kokorycz drobna *Corydalis pumila* (Host.) Rchb. w Wielkopolsce. Chrońmy Przyrodę Ojczystą 62, 2: 80-83.

Czarnecka H. (red.). 1983. Podział hydrogeograficzny Polski. IMiGW, Warszawa.

Czołnik S. 2001. Żubry w Gołuchowie. Kronika Wielkopolski 4 (100): 121-123.

Dadlez R., Marek S., Pokorski J. 2000. Mapa geologiczna Polski bez utworów kenozoiku. PIG, Warszawa.

Dobrowolski K.A., Pielowski Z., Pinowski J., Wasilewski A. 1962. Das Vorkommen des Kolkraben (*Corvus c. corax* L.) in Polen in Zusammenhang mit seinen Areals- und Quantitätsveränderungen in Mitteleuropa. Ekologia Polska, Seria A 10, 14: 375-456.

Fiedler A. 1973. Mój ojciec i dęby. Wyd. Iskry, Warszawa.

Gawarecki W. 1935. Osobliwości przyrodnicze Lasu Karmińskiego pod Pleszewem. Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze 5: 132-133.

Gembalski K. 2001. Prosna - rzeka niedoceniana. Portal Wędkarskiego Centrum Wymiany Informacji, http://www.wcwi.pl/.

Gembalski K. 2002. Jeśli do Gołuchowa, to nie tylko na ryby... Portal Wędkarskiego Centrum Wymiany Informacji, http://www.wcwi.pl/.

Glanc K. 1969. Flora porostów Arboretum w Gołuchowie. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk Rolniczych i Leśnych, Prace Komisji Nauk Rolniczych i Komisji Nauk Leśnych 28: 127-141.

Goetz J. 1929. Galasówka (*Cynips calycis* Burgsd.) i Omacnica żywiczanka (*Phycis splendidella* H. Sch.) w Gołuchowie (Woj. Poznańskie). Sylwan 47, 2: 84-87.

Goetz J. 1930. Park w Gołuchowie. Rocznik Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego 3: 49-85.

Goetz J. 1932. Drzewa godne ochrony w lesie koryckim (pow. Krotoszyn) i w lasach sąsiednich. Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze 3: 41-46.

Grodzińska-Kujawa B., Wrocławska A. 2004. Stan czystości zbiorników retencyjnych w południowej Wielkopolsce na podstawie badań monitoringowych w latach 1997-2003. Biblioteka Monitoringu Środowiska, Kalisz.

Hammling J. 1933. Zur Vogelwelt des Posener Landes. Deutsche wissenschaftliche Zeitschrift für Polen 26: 27-82.

Homeyer A. 1865. An der Prosna. Tagebuchsnotizen vom 30. Juli 1863 bis 15. April 1864. Journal für Ornitologie 13, 4: 248-255.

Ilnicki P. 1998. Krajobrazy rolnicze Wielkopolski jako efekt wielowiekowej antropopresji. Acta Geographica Lodziensia 74: 61-75.

Iwanowski C., Łuczak Z., Mikstacki B. 1966. Przegląd wielkopolskich zabytków przyrody. PWRiL, Poznań.

Jackiewicz M. 1972. Anormalności w budowie skorupki niektórych mięczaków wodnych. Przegląd Zoologiczny 16, 1: 95-98.

Kaczmarek J. 2004. Kości zostały rzucone, http://www.muzarp.poznan.pl/.

Karg J. 1999. Inwentaryzacja i waloryzacja zadrzewień śródpolnych w okolicach Fabianowa. Stacja Badawcza Zakładu Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN, Turew (mscr.).

Kempa M., Kosiński Z. 2003. Ekspansja i pierwsze przypadki gniazdowania dzięcioła zielonosiwego *Picus canus* w Wielkopolsce. Notatki Ornitologiczne 44, 2: 131-134.

Klimko M., Czarna A., Wysakowska I. 2000a. Stan obecny stanowisk *Isopyrum thalictroides* L. na terenie Wielkopolski. Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu 322, Seria Botanika 3: 101-112.

Klimko M., Czarna A., Wysakowska I., Janyszek S. 2000b. Zdrojówka rutewkowata (*Isopyrum thalictroides* L.) w Wielkopolsce - ekologia i zagrożenie. Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu 322, Seria Botanika 3: 113-134.

Knappe G., Polkowski J. 2005. Program ochrony środowiska dla miasta i gminy Pleszew na lata 2005-2007 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2008-2011. UMiG Pleszew, EKO-EFEKT Warszawa (mscr.).

Kondracki J. 1994. Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.

Kostołowski A. 1995/1996. Park krajobrazowy w Dobrzycy (w kontekście powołania Muzeum Wolnomularstwa w zespole pałacowo-parkowym w Dobrzycy). Ars Regia 4, 1/2 (9/10): 49-62.

Kostrowicki A.S. 1999. Świat zwierzęcy. W: Starkel L. (red.). Geografia Polski - środowisko przyrodnicze. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, s. 475-493.

Kościelny S., Sękowski B. 1963. Przewodnik po Arboretum Gołuchowskim. WSR, Poznań.

Kościelny S., Sękowski B. 1964. Zabytkowe dęby w Arboretum Gołuchowskim. Przyroda Polski Zachodniej 8, 1-4: 37-54.

Krawiec F. 1935. Rezultaty wycieczek florystycznych po Wielkopolsce. Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze 5: 100-108.

Krawiec F. 1937. Liściasty las koło Lutyni w pow. krotoszyńskim ze stanowiskiem zdrojówki rutewkowatej. Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze 7: 122-129.

Król S. 1965. Flora naczyniowa i zbiorowiska roślinne na terenie ośrodka doświadczalnictwa leśnego w Gołuchowie. Roczniki Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu 27: 109-117.

Król S. 1968. Flora roślin zielnych i krzewinek dziko rosnących w Arboretum Gołuchów. Roczniki Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu 40: 43-64.

Król S. 1978. Zespoły roślinne parku gołuchowskiego. Część I - zespoły leśne. Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu 46: 65-79.

Król S., Gostyńska-Jakuszewska M. 2003. Zespoły roślinne parku-arboretum w Gołuchowie**.** Część II - zespoły łąkowe**.** Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej 5: 9-27.

Kubaszewski A. 1880. Park w Gołuchowie. Ogrodnik Polski 2: 209-211, 232-236.

Kuberka M. 2001. Strategia rozwoju powiatu pleszewskiego. Kronika Wielkopolski 4 (100): 179-182.

Lisiewska M. 2000. Udział bioekologicznych grup macromycetes w zbiorowiskach acidofilnych dąbrów na Płycie Krotoszyńskiej w południowej Wielkopolsce. W: Lisewska M., Ławrynowicz M. (red.). Monitoring grzybów. Sekcja Mikologiczna Polskiego Towarzystwa Botanicznego, Poznań-Łódź: 27-51.

Lisiewska M., Płaczek U. 1993. Macromycetes zbiorowisk leśnych parku w Gołuchowie (województwo kaliskie). Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, Seria B - Botanika 42: 47-75.

Lisiewska M., Madeja J. 2003. Rozmieszczenie ściśle chronionych gatunków grzybów w Wielkopolsce. Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, Seria B - Botanika 52: 7-25.

Ławniczak G. 2003. Adam Kubaszewski, ogrodnik Jana Działyńskiego i Izabeli Czartoryskiej z Gołuchowa. Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej 5: 29-51.

Majdecka-Strzeżek A. 2006. Założenie pałacowo-parkowe w Dobrzycy. Koncepcja zagospodarowania. Część 1 (mscr.).

Małyszko S., Gajda Ł. 1997. Majątki Wielkopolskie. T. II. Powiat Pleszewski. Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego, Szreniawa.

Markiewicz E. 2004. Przyroda Gminy Chocz - folder promocyjny. UG Chocz.

Marks L., Ber A., Gogołek W., Piotrowska K. 2006. Mapa geologiczna Polski 1:500 000. MŚ & PIG, Warszawa.

Mielcarek M., Borysiak J., Brzeg A., Cielewicz J., Kasprowicz M., Klunder H., Kupczyk M., Mielcarek H., Szulczyński R. 1989. Dokumentacja przyrodnicza podstawowa dla obszaru chronionego krajobrazu Dolina rz. Ciemnej w okolicy Gołuchowa. Towarzystwo Urbanistów Polskich, Zakład Planowania Przestrzennego, Poznań (mscr.).

Mielcarek M., Borysiak J., Cielewicz J., Kasprowicz M., Kupczyk M., Ziętkowiak Z. 1995. Inwentaryzacja przyrodnicza gm. Gołuchów (woj. kaliskie). Pracownia Dokumentacji Ekologicznych, Poznań (mscr.).

Niezabitowski E.L. 1901. Przyczynek do fauny kręgowców Galicyi. Sprawozdanie Komisji Fizyograficznej Akademii Umiejętności 35, 2: 102-128.

Nowakowska-Kaleta A., Zaleski S. 2005. Rewitalizacja Plant w Pleszewie. Pracownia Dokumentacji i Projektowania Zieleni AM Studio, Częstochowa (mscr.).

Oko Z. 1967. Skład gatunkowy i liczebność ptaków arboretum gołuchowskiego w roku 1965. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk Rolniczych i Leśnych, Prace Komisji Nauk Rolniczych i Komisji Nauk Leśnych 23, 1: 207-224.

Olejnik J. 2002. Arboretum w Gołuchowie. W: Łukasiewicz A., Puchalski J. (red.). Ogrody botaniczne w Polsce. ARW Arkadiusz Grzegorczyk, Fundacja „Homo et Planta", Warszawa, s. 230-235.

Pacyniak C. 1991. Wiek najstarszych i pomnikowych lip w Polsce. W: Białobok S. (red.). Lipy - *Tilia cordata* Mill., *Tilia platyphyllos* Scop. Nasze drzewa leśne 15: 385-397. ID PAN & Arkadia, Kórnik-Poznań.

Pacyniak C. 1992. Najstarsze drzewa w Polsce. Przewodnik. Wyd. PTTK „Kraj", Warszawa.

Pacyniak C. 1993. Wiek i rozmiar najstarszych i pomnikowych grabów w Polsce. W: Białobok S. (red.). Grab zwyczajny - *Carpinus betulus* L. Nasze drzewa leśne 9: 347-352. Sorus & ID PAN, Poznań-Kórnik.

Pacyniak C. 1995. Wiek i rozmiar najstarszych i pomnikowych jesionów wyniosłych w Polsce. W: Bugała W. (red.). Jesion wyniosły - *Fraxinus excelsior* L. Nasze drzewa leśne 17: 521-528. Sorus & ID PAN, Poznań-Kórnik.

Penczak T., Kruk A., Kostrzewa J., Zięba G., Koszaliński H., Marszał L., Tybulczuk S. 2003. Ichtiofauna systemu rzeki Prosny. Część I. Prosna. Roczniki Naukowe Polskiego Związku Wędkarskiego 16: 65-78.

Penczak T., Kruk A., Marszał L., Zięba G., Kostrzewa J., Koszaliński H., Tybulczuk S. 2004. Ichtiofauna systemu rzeki Prosny. Część II. Dopływy Prosny. Roczniki Naukowe Polskiego Związku Wędkarskiego 17: 55-76.

Plan urządzenia lasu Nadleśnictwa Taczanów. Tom I, cz. 2. Program ochrony przyrody. 2002.

Potocki S. 1982. Z dziejów parku gołuchowskiego. Studia Muzealne 13: 103-123.

Rotnicka J., Rotnicki K. 1979. Warunki naturalne rozwoju regionu. W: Zajchowska J. (red.). Województwo kaliskie. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, s. 41- 72.

Schulz C. 1911. Studien über Posener Wirbeltierfauna. Versammlung Deutscher Philologen und Schulmänner (Posen) 51: 55-81.

Seneta W. 1991. Drzewa i krzewy liściaste. Tom I. *Abelia - Buxsus*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.

Seneta W. 1996. Drzewa i krzewy liściaste. Tom III. *Daboecia - Hyssopus*. (Poprawki i uzupełnienia do T. I, II). Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.

Sękowski B. 1966. Nowa forma jaśminowca w Gołuchowie. Rocznik Dendrologiczny 20: 151-153.

Sękowski B. 1990. Drzewa i krzewy owocowe oraz winorośle w parku gołuchowskim w latach 1870-1985. Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej 2: 39-58.

Sokołowski J. 1946. Niszczenie parku w Gołuchowie. Chrońmy Przyrodę Ojczystą 2, 7/8: 65.

Strategia Rozwoju Powiatu Pleszewskiego na lata 2007-2015. Załącznik nr 1 do Uchwały nr XLVII/292/06 Rady Powiatu w Pleszewie z dn. 26 października 2006r.

Surdacki S. 1973. Północna i południowa granica zasięgu oraz obszar występowania chomika europejskiego *Cricetus cricetus* (Linnaeus, 1758) w Polsce. Przegląd Zoologiczny 17, 1: 86-88.

Szulczewski J.W. 1925. Brzęk (Pirus torminalis) w Wielkopolsce. Ochrona Przyrody 5: 48-49.

Szulczewski J.W. 1951. Wykaz roślin naczyniowych w Wielkopolsce dotąd stwierdzonych. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, Prace Komisji Biologicznej 12, 6: 1-128.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność, zmiany. PTPP „proNatura", Wrocław.

Tumm O. 1933. *Erica Tetralix* L., an einem Reliktstandort im Kreise Pleschen. Deutsche wissenschaftliche Zeitschrift für Polen 26: 25-26.

Wilżak T., Żurawlew P. 1997. Błotniak łąkowy (*Circus pygargus*) w Kaliskiem w latach dziewięćdziesiątych. Orlik 32: 10-17.

Wilżak T., Żurawlew P. 1998. Skalnik białogłowy *Chaimarrornis leucocephala* w Gołuchowie. Orlik 35: 26-27.

Wilżak T., Żurawlew P., Markiewicz E., Wieczorek G. 2004. Ptaki doliny Prosny. W: Winiecki A. (red.). Awifauna doliny Prosny. Wielkopolskie Prace Ornitologiczne 10: 9-95.

Winiecki A., Kosiński Z., Kempa M., Pawłowski J., Stachnowicz W., Brzeg A., Kasprowicz M. 2002 (aktualizacja 2003 i 2006). Natura 2000 Standardowy Formularz Danych - Dąbrowy Krotoszyńskie (PLB300003). Wojewódzki Zespół Realizacyjny, Zakład Ornitologii PAN, Instytut Ochrony Przyrody PAN, UAM, Poznań-Kraków-Gdańsk.

Wiśniewolski W., Augustyn L., Bartel R., Depowski R., Dębowski P., Klich M., Kolman R., Witkowski A. 2004. Restytucja ryb wędrownych a drożność polskich rzek. WWF, Warszawa.

Wodziczko A. 1927. Nowe reliktowe stanowisko wrzośca błotnego (*Erica tetralix*) w Wielkopolsce. Ochrona Przyrody 7: 136.

Wodziczko A. 1932. Ginące stanowisko wrzośca błotnego (*Erica tetralix*) w Wielkopolsce. Ochrona Przyrody 12: 171.

Wodziczko A. 1933. Nowe placówki wrzośca bagiennego (*Erica tetralix*) pod Pleszewem w Wielkopolsce. Ochrona Przyrody 13: 84-88.

Wodziczko A., Krawiec F., Urbański J. 1938. Pomniki i zabytki przyrody Wielkopolski. Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze 8.

Woś A. 1994. Klimat Niziny Wielkopolskiej. Wyd. Nauk. UAM, Poznań.

Żurawlew P. 1994. Pierwsza obserwacja drozda obrożnego (*Turdus torquatus*) w Wielkopolsce. Przegląd Przyrodniczy 5, 3-4: 297.

Żurawlew P. 1996. Przeloty i zimowanie ptaków drapieżnych w dolinie Prosny pod Choczem (Wielkopolska). Przegląd Przyrodniczy 7, 2: 61-70.

Żurawlew P. 2007a. Gniazdowanie gawrona *Corvus frugilegus* w powiecie pleszewskim (Wielkopolska). Przegląd Przyrodniczy, 18, 3-4.

Żurawlew P. 2007b. Nowe obserwacje modraszka argiadesa *Cupido argiades (Lycaenidae, Lepidoptera)* w południowowschodniej Wielkopolsce. Przegląd Przyrodniczy, 18, 3-4.

Żurawlew P. 2008. Nowe stwierdzenie szafranki czerwonej *Crocothemis erythraea* w Wielkopolsce. Odonatrix, 4 (2).

Żurawlew P. (w druku). Bocian biały *Ciconia ciconia* w powiecie pleszewskim w latach 2004-2006.

II

Bayger J. A. 1938. Obraz fauny płazów i gadów Polski z pierwszej połowy w. XVIII. Sprawozdania Komisji Fizjograficznej, Kraków 71: 45-64.

Bażant H. 1981. Ewidencja parku wiejskiego w Szkudli (gmina Gołuchów, województwo kaliskie). Urząd Wojewódzki, Kalisz (mscr.).

Błaszyk H., Iwanowski C. 1976. Przewodnik po województwie poznańskim. Liga Ochrony Przyrody, Warszawa.

Bogucki Z. 1992. Rozmieszczenie i liczebność bociana białego (*Ciconia ciconia*) w pięciu województwach Wielkopolski w latach 1984-1985. W: Ptaszyk J. (red.). Bocian biały (*Ciconia ciconia*) w Wielkopolsce. Prace Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM 3: 43-67.

Bogucki Z., Ptaszyk J. 1995. Bocian biały w Wielkopolsce. Kronika Wielkopolski 3 (74): 5-22.

Czarna A. (w druku). Aktualna flora roślin zielnych parku przyzamkowego w Gołuchowie (Wielkopolska). Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu, Seria Botanika-Steciana.

Czarna A. 1998. Natura *Poa chaixii* Vill. na stanowisku koło Taczanowa w Wielkopolsce. III Ogólnopolskie Spotkanie Naukowe „Taksonomia, kariologia i rozmieszczenie traw w Polsce", Kraków. Streszczenia: 21.

Dąbrowska J., Kowalski J., Molski T., Siniecki C. 2007. Jakość wody w małych zbiornikach zaporowych na przykładzie zbiornika Gołuchów. Nauka Przyroda Technologia 1, 2, #15.

Dąbrowski S. 1991. Rozwój doliny Prosny w plejstocenie. Development of Prosna valley during the Pleistocene. W: A. Kostrzewski (ed.), Geneza, litologia i stratygrafia utworów czwartorzedowych. Geografia 50: 35-46. (Wyd. Nauk. UAM, Poznań).

Goryńska W. 1963. *Pseudotsuga taxifolia* (Poir.) Britt. w Arboretum Gołuchowskim. Praca magisterska. Wyższa Szkoła Rolnicza w Poznaniu (mscr.).

Karnicki E. 1983. „Dęby 700-lecia" w Pleszewie. Przyroda Polska 7 (319): 44.

Kościelny S., Sękowski B. 1965. Wyniki doświadczeń topolowych w Arboretum Gołuchowskim. Rocznik Dendrologiczny 19: 59-74.

Krotoska T., Piotrowska H. 1959. *Isopyrum thalictroides* L. na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej. Fragm. Flor. Geobot. 5, 3: 357-363.

Kucała E. 1988. Rozmieszczenie gniazd bociana białego *Ciconia ciconia* (L.) w okolicach Nowego Miasta nad Wartą, Jarocina i Pleszewa w latach 1986-1987. Praca magisterska. Zakład Biologii i Ekologii Ptaków UAM, Poznań (mscr.).

Kulińska K. 1991. Macromycetes na tle zróżnicowania acidofilnych dąbrów w Nadleśnictwie Taczanów (województwo kaliskie). Praca magisterska. Zakład Ekologii Roślin i Ochrony Środowiska UAM, Poznań (mscr.).

Kupczyk M., Linkowski W., Markiewicz E., Wieczorek G., Wilżak T., Żurawlew P. 2001. Distribution and numbers of breeding buntings *Emberiza citrinella, E. hortulana, E. schoeniclus and Miliaria calandra* in the Prosna river valley (Wielkopolska region). In: Tryjanowski P., Osiejuk T. S., Kupczyk M. (eds.). Bunting studies in Europe. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 59-62.

Kuźniak S., Lorek G. 1992. Ekspansja kląskawki (Saxicola torquata) w Wielkopolsce. Not. Orn., 33, 1-2: 149-153.

Lis D. 1992. Obserwacje nad gnieżdżeniem się jaskółki dymówki (Hirundo rustica) i jaskłóki oknówki (Delichon urbica) na wybranym terenie gminy Gizałki w latach 1989-1991. Praca magisterska. Zakład Biologii i Ekologii Ptaków UAM w Poznaniu (mscr.).

Markiewicz E. 1996. Nietypowo śpiewające pleszki *Phoenicurus phoenicurus* odbywają lęgi. Przegląd Przyrodniczy 7, 2: 81-83.

Markiewicz E. 1997. O derkaczu (*Crex crex)* w Kaliskiem. Orlik 26: 17-18.

Markiewicz E. 2004. Chocz. Informator turystyczny. UG Chocz.

Markiewicz E., Żurawlew P. 1996. Gniazdo myszołowa *Buteo buteo* na słupie wysokiego napięcia. Przegląd Przyrodniczy 7, 1: 95.

Michalak L. 1988. Rozmieszczenie gniazd bociana białego *Ciconia ciconia* (L.) na Równinie Koźmińskiej w latach 1986-1987. Praca magisterska. Zakład Biologii i Ekologii Ptaków UAM, Poznań (mscr.).

Niedziałkowski A., Alankiewicz T.P., Gabrysiak A., Alankiewicz R. 2004. Program ochrony środowiska dla gminy Gizałki. ABRYS Technika Sp. z o.o., Poznań (mscr.).

Nowaczyk C. 1968. Mchy Arboretum w Gołuchowie (mscr.).

Pfühl F. 1908. Bäume und Wälder der Provinz Posen. Nachtrag I. Zeitschrift der Naturwissenschlaftlichen Abteilung XIV, 3: 65-97.

Pfühl F. 1912. Flugblatt zur Heimatkunde der Provinz Posen. Herausgegeben vom Ausschuss für Naturdenkmal - pflege in der Provinz Posen Oskar Eulitz, Posen.

Przybyła M. 1976. Grzyby wyższe zabytkowego parku w Gołuchowie. Praca magisterska. Instytut Biologii Środowiskowej UŁ, Łódź (mscr.).

Reszel J. 1999. Dynamika owocowania i biologia macromycetes w Parku Pałacowym w Dobrzycy (Wielkopolska). Praca magisterska. Zakład Ekologii Roślin i Ochrony Środowiska UAM, Poznań (mscr.).

Ruprecht A. L., Szwagrzak A. 1988. Atlas rozmieszczenia sów *Strigiformes* w Polsce. Studia Naturae A 32.

Rzączyński G. 1742. Auctuarium historiae naturalis Regni Poloniae, Magnique Ducatus Lithuaniae annexaruqe, in tractatus in punta XII. Gedani.

Sękowski B. 1952. Park w Gołuchowie - stacją dendrologiczną Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu. Rocznik Dendrologiczny 8.

Sękowski B. 1987. Arboretum w Gołuchowie. W: Łukasiewicz A. (red.). Ogrody botaniczne i arboreta w Polsce. PWRiL, Warszawa.

Spaleniak M. 1983. Charakterystyka tawuł występujących na terenie parku w Gołuchowie. Praca dyplomowa. Państwowe Technikum Ogrodnicze w Opatówku (mscr.).

Stecki K. 1928. Osobliwe i godne ochrony drzewa z Poznańskiego, Pomorza i innych dzielnic Polski. Rocznik Dendrologiczny 2.

Ścigałowa Z.N. 1951. Las Karmiński w nadleśnictwie Pleszew. Praca magisterska. Zakład Systematyki i Geografii Roślin, Uniw. Pozn., Poznań (mscr.).

Wajchert B. 1979. Bocian biały (*Ciconia ciconia* L.) w okolicach Stawiszyna i Rychwała (Południowa Wielkopolska) w latach 1977-1978. Praca magisterska. Zakład Zoologii Ogólnej UAM, Poznań (mscr.).